UTRIKESDEPARTEMENTET
Politiska avdelningen
Första enheten (Pol 1:1)
Lage Olson

PROMEMORIA

1993-09-08

VITTNESUTSAGOR AV VLADIMIRFÅNGAR, DEL III, POISINGER-VOGT

1. POISINGER, Franz 15/6/57*
2. POSH, Frank Olmody 24/2/56 och 23/3/57
3. von PRAGENAU, Kurt Landwehr 28/5/57
4. PUSCHKARJOV, Konstantin 5/7/58
5. RATTENHUBER, Hans 13/12/55
6. von REHEKAMPFF, Günther 10/2/57 och 6/4/57
7. RENSINGHOFF, Bernhard 9/11/55
8. REUSCHL,Walter 21/5/57
9. REYDON, Evert 16/12/63
10 RICHTER, Gustav 26/1/56, 27/1/56 (ty och sv) och 13/4/57
11. RODE, Gunars 26/3/80
12. SAKALYS, Vlada 2/2/81 och 6/1/82
13. SANITZER, Johann 31/10/56 och 7/3/57
14. SCHANDL, Charles W. 2/2/58 och 7/2/58
15. SCHILDKNECHT, Friedrich 16/5//57
16. SCHMID, Walter 11/5/54 och 12/5/55
17. SCHWIEDER, Albrecht 12/8/55
18. SCHÖGGL, Otto 22/10/56, 22/10/56, 8/11/58, 12/11/58, 26/11/58 och 3/8/64
19. SIEGEL, Adolf 9/12/55
20. SPANN, Raphael 3/11/56 och 15/11/58
21. SPIESS, Johann 25/2/57
22. STARKE, Gotthold 25/2/56 (ty och sv)
23. STELTZER, Gerhard 16-18/1/56

*Angivna datum anger när berörda samtal ägt rum

24.STELTZER-HARNONCOURT, Renata 4/7/55
25.STRECKER, Hermann 26/4/57
26.SUPPRIAN, Karl 21/1/56 (ty och sv) och 5/4/57
27.TERELYA, Josip 28/11/87, 22/12/87 och 24/12/87
28.TURYN, Karl 30/10/56
29.TÖRÖK, Eugen 24/2/57
30.UIBEL, Adam 16/7/55
31.VOGT, Gustav 21/9/55

1

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29

KUNGL.
SVENSKA BESKICKNINGEN

Bil.2 ad 403 Wien 17.6.1957.

P.M.
angående samtal den 15 juni med Franz Poisinger.

Franz Poisinger är anställd som arbetare hos Shell Austria AG, Werk Simmering.

Han är magerlagd och något över medellängd, med vågigt, grått, ursprungligen förmodligen rödbrunt hår, långsmalt, magert något fårat ansikte med något markerade kindknotor, rak näsa, tunna läppar, jämna vackra tänder. Av hans yttre tycktes han vara en man i 60-årsåldern, men den pigga blicken och det snabba, hjärtliga leendet gav mig intryck av att han i själva verket var betydligt yngre.

Poisinger var mycket försiktig. Han insisterade på att uppsöka mig på beskickningen för att, som han sade, vara säker på att jag var den jag utgav mig för. Han tillade, att han aldrig skulle ha kommit, om jag inte, då jag ringde honom, åberopat Friedrich Dengg. Han insisterade på att få veta, varför jag utfrågade honom och först då jag sade, att jag icke på förhand kunde tala om skälet, då jag icke finge suggerera hans utsaga, att jag dock gärna skulle angiva detta vid samtalets slut, att jag emellertid blott ville kontrollera vissa tidpunkter, som Dengg icke kunde exakt minnas samt slutligen försäkrade, att han aldrig skulle få något obehag av samtalet med mig, började Poisinger öppet och beredvilligt besvara mina frågor.

Poisinger är till sitt intellekt en enkel och okomplicerad man. Han hade ett mycket dåligt minne för namn och siffror. Han kunde till att börja med icke ens angiva om han kommit till Vladimir 1953 eller 1954. Liksom Dengg och för övrigt många andra "Heimkehrer" mindes han tidpunkter i relation till årshögtider och väderleksförhållanden. Han erinrade sig utan

hjälp m ycket få namn och talade sålunda om "en lång och mager amerikan", "en pressattaché", "en amiral som frigavs samtidigt med Schörner".

Vad han kunde berätta spontant var således i det närmaste värdelöst. Först då jag delvis återgav vad Dengg redan berättat och ställde ledande frågor, vaknade hans minne. Han lämnade emellertid uppgifter, som delvis stred mot Denggs utsaga och tillfogade egna för mig okända detaljer på ett sätt som gjorde hans berättelse trovärdig. Den synes mig därför utgöra ett värdefullt tillrättaläggande och komplement av Denggs vittnesmål.

Poisinger häktades i Wien den 13 augusti 1948. I Baden dömdes han till 25 år och fördes över Neunkrichen och Lemberg - dit han kom vid jultiden samma år - till Inta. Här inlades han på sjukhus, enär han misstänktes för tuberkulos. Misstanken visade sig vara ogrundad och i september 1949 transfererades han till Abes. Härifrån fördes han i januari eller februari 1950 till Verchne-Uralsk. Dengg satt där först i en granncell och sedan i samma cell som Poisinger.

Ungefär vid påsktiden 1954 fördes Poisinger och Dengg med en större grupp tyskar och österrikare, men även bl.a. några balter, till Vladimir. Resan, som bl.a. gick över ett fängelse i Moskva, som hette Krasnikrest, hade tagit högst omkring tre veckor (Dengg trodde ju att han kom till Vladimir på hösten, därför att vädret var kyligt, men det kan ju vara kallt på våren också.).

I Vladimir kom Poisinger först till en cell i översta våningen, som hade numret 27 eller 29 (?). Där sutto bl.a. Dengg, Swoboda, von Stritski och Tarbuk. Efter ett par tre dagar fördes Dengg för tuberkulos till sjukhuset.

Poisinger satt i denna cell till mitten eller slutet av januari 1955, då han överfördes till en cell, en, möjligen två trappor upp, med numret 53 eller 55. Denna rymde endast fyra fångar och där sutto redan Dengg, Pörzgen och Cumish.

Poisinger fick veta, att Dengg någon gång på hösten 1954 från sjukhuset förts till en hörncell i bottenvåningen och där träffat Cumish, Pörzgen och Voss. Därifrån hade alla fyra mot årets slut kommit upp till cellen en trappa upp, och från denna hade Voss vid jultiden frigivits.

Poisinger gav exakt samma upplysningar om fångarnas placering i denna cell, som Dengg tidigare lämnat om cellen till höger om huvudingången i bottenvåningen (se skiss).

./.

(i Vladimir-fängelset)

I början av februari kom alla tillbaka till den hörncell i bottenvåningens vänstra ända, där Dengg tidigare suttit. Denna måste ha legat på husets baksida, sade Poisinger, eftersom man därifrån kunde se rastgårdarna. Poisinger gav samma beskrivning av cellen och fångarnas placering som Dengg. Han var dock osäker om det fanns en eller två sängar mitt på golvet och om han själv legat i någon av dessa. Till denna cell kom även Ackermann.

Efter en kort tid fördes fångarna på grund av reparationer till en mindre cell i bottenvåningens mitt. Härifrån fördes de till en cell i tredje våningen, varefter Dengg kom tillbaka till sjukhuset.

Poisinger kände Josef Schluger från Verchne-Uralsk och gav samma beskrivning av dennes utseende och karaktär som Dengg. Han tillade följande. Schluger hade ett hjärtlidande och fick ibland hjärtanfall. (Om epilepsi hade Poisinger icke hört något.) Han hade en sträv stämma och besvärades av hosta. Hans näsa var något tillbucklad som på en boxare. Han haltade inte men hade en hållning och gång som en gorilla. Om tänderna kunde Poisinger inte erinra sig något. Enligt Poisinger gjorde Schluger ofta intryck av att vara en dummer ("Trottel"), men han var inte tokigare än att han alltid mycket väl visste vad han ville och gjorde. Schluger var mycket språkkunnig och talade bl.a. något engelska. Kamrater, som kunde detta språk, sade att han hade ett utpräglat lågengelskt uttal.

Poisinger hade icke träffat Schluger i Vladimir och uppgav till en början att denne där alltid legat på sjukhuset. Efter ledande frågor drog han sig emellertid till minnes, att Cumish berättat, att Schluger en kort tid varit i hörncellen, att det blivit något slags uppträde och att Cumish lyckats få Schluger förflyttad. Schluger hade också legat i den säng Dengg uppgivit.

Poisinger kände även Otto Schöggl. Denne är således icke identisk med Schluger.

Poisinger hade träffat Hans (alltså inte Josef) Macher i Verchne Uralsk men inte i Vladimir. Han kände icke till namnet Sato.

Han har uppenbart aldrig träffat någon som kan vara identisk med Langfelder. Han kände icke till Wallenbergs och Langfelders historia.

Summerar man Denggs och Poisingers berättelser om den

förres förflyttningar i Vladimir kommer man till följande:

Enligt Dengg:

Hösten 1954 i hörncellen i bottenvåningen med Schluger, senare Poisinger - till cell mitt i bottenvåningen - tillbaka till hörncellen - till tredje våningen där Voss friges julafton - till ny cell i tredje våningen - till sjukhuset.

Enligt Poisinger:

Hösten 1954 hörncellen med Schluger - cell första våningen, där Voss friges vid jultiden och Poisinger tillkommer - tillbaka till hörncellen - till cell i bottenvåningens mitt - till tredje våningen - till sjukhuset.

Cumish tycks vilja mena, att han och Voss träffat "Langfelder" i juni 1954. Enligt Denggs rekonstruktion kunde denne ha träffat Schluger tidigast i slutet av augusti. Poisingers uppgifter, som torde förtjäna större tilltro och som överensstämmer med Denggs första spontana upplysning att han suttit i hörncellen vintern 1954/1955, göra det troligt, att Dengg träffat Schluger mycket senare på hösten.

Frågan kvarstår sålunda, huruvida Cumish och Voss träffat en "Langfelder" innan Dengg förenades med dem.

Jag räknade upp en rad Wallenbergs-vittnen för Poisinger och sprängde bl.a. in sådana namn som Wallenstein, Wallengren, Wallberg, Steinberg, Wallenberg. Vid sistnämnda namn fick Poisinger följande idéassociation:

Då han i början av vistelsen i Vladimir suttit i cellen i tredje våningen, sutto i en cell i närheten den tyske generalen eller amiralen Angelis samt en fransk spion (Poisinger hajade till för namnet Lucien men mindes icke riktigt Gouazé). Dessa hade genom knackningar meddelat namnen på många medfångar i fängelset och bl.a. nämnt majoren Ernst Keitel och Stransky.

Jag frågade varför Poisinger berättade detta när jag nämnde Wallenberg. Han kunde endast svara att jag tydligen räknat upp namn på framstående fångar. Han visste uppenbarligen ingenting om någon Wallenberg eller svensk diplomat.

Poisinger fick se porträttsamlingen men kunde icke ens igenkänna Cumish.

Wien den 15 juni 1957.

Erik Braunerhielm

Erik Braunerhielm

2

57D

KUNGL.
SVENSKA BESKICKNINGEN

P.M.

angående samtal den 24 februari 1956 med Frank Olmody-Posh.

Vid mitt samtal med Posh framkom följande:

1) Posh erinrade sig under samtalet, att den person, som i cell 42 i Vladimir skulle ha påstått, att Wallenberg satt i Suchanovka vore den tyske polismannen Erich Schröder.

2) Posh hade i dagarna sammanträffat med den grekisk-katolske biskopen från München, dock icke i sistnämnda stad utan i den tysk-österrikiska gränsstationen Freilassing. Biskopen hade inte haft sina anteckningar med sig och kunde därför inte för tillfället nämna namnet på den grekisk-katolske prästen från Lemberg.

Biskopen, vars namn Posh alltjämt tills vidare vägrar uppgiva, skulle emellertid ha sagt att han hade en känsla av att personer, som hade känt Wallenberg och på ett sent stadium möjligen varit i kontakt med densamme, alltjämt kvarhöllos i Vladimir. Då jag försökte få ur Posh namnen på dylika personer kunde han endast nämna den franske majoren och medlemmen av deuxième bureau, Lucien Gouazé, en annan fransman vid namn Ledoux (stavningen osäker) samt en person vid namn Pieck, som hade varit chaufför åt den amerikanska militärmissionen i Budapest. Posh tillade spontant, att om Wallenberg ännu vore i livet, vore det mycket möjligt, att han för närvarande satt i första våningen i sjukhuset i Vladimir, där det vore lätt att gömma fångar. Dessa uppgifter från Posh överraskade mig framför allt med hänsyn till mitt samtal på förmiddagen samma dag med Eugen Török.

3) Posh framhöll, att fältmarskalken Keitels son, major Keitel, som numera återvänt från fångenskapen, satt i Vladimir 1950 - 1955 och så gott som hela tiden i sjukhuset.

4) Posh meddelade, att han hade ett dunkelt minne av att en tysk överstelöjtnant vid namn Nikish eller lik-

nande, som tidigare varit militärattaché i Köpenhamn och häktades samtidigt med Bekerle i Sofia, skulle ha berättat något om Wallenberg. Nikisch satt i cell 69 då Posh satt i cell 68 i Vladimir och de två stodo i knacknings-förbindelse med varandra.

5) Jag frågade Posh om Guido kunde ha hetat Struppe i efternamn. Posh svarade då att namnet vore Struppert. Det är möjligt att han suggererades av min fråga, varför uppgiften icke kan betraktas som helt tillförlitlig. Posh tillade, att det icke vore uteslutet att Struppert hade stannat i Österrikland. Han hade emellertid en svägerska eller en annan släkting i Västtyskland från vilken han hade emottagit livsmedelspaket.

På förfrågan har Otto Wessely meddelat, att det vore möjligt, att Guidos namn vore Struppert. Wesselys anteckningar om medfångarna hade utförts i ett mycket förkortat stenografisystem och det kunde därför hända att de två sista bokstäverna i namnet hade fallit bort i notationen.

Wessely bad i sammanhanget få påpeka, att en tysk diplomat vid namn Herman Stransky från Bukarest för närvarande är bosatt i München. Han tillhörde den tyska diplomatgruppen, som kan ha haft kontakt med Wallenberg under fångenskapen.

Wien den 25 februari 1957.

Erik Braunerhielm

(Erik Braunerhielm)

KUNGL.
SVENSKA BESKICKNINGEN

Strängt förtroligt.

P.M.

angående samtal den 23 mars med Frank Olmody Posh.

Jag sammanträffade med Posh för att i kort sammandrag återberätta innehållet i vitboken om Wallenberg. Jag tror mig därmed ha vunnit, att han först kommer att skriva en artikel om vitboken och uppskjuter publicerandet av sina egna upplevelser till en senare tidpunkt.

Under samtalet kommo vi även in på den litauiske jude, vilken enligt vad prästen Pawluk i Lwów uppgivit skulle ha suttit tillsammans med Wallenberg. Denne jude var som bekant cellspion och kallades ofta ur cellen för att avgiva rapport. När fångvaktaren avhämtade honom, tilltalades han alltid blott med "begynnelsebokstaven T" (Nabukwa T).

Posh berättade, att nästa person, som nämnde "Nabukwa T", var en jugoslav, Dr Milan Womatschka, bosatt i Zagreb. Denne hade Posh träffat i Verchne Uralsk i en cell i källaren, vars nummer troligen var 72. I samma cell hade suttit en österrikisk bilhandlare, vars namn Posh glömt, österrikaren Hans Schneidersturm, major i Abwehr, samt en doktor Bernhard eller liknande, som hade haft någonting med den evangeliska rörelsen att göra.

Bergemann hade berättat om "Nabukwa T" i cell 50 i Verchne Uralsk. Där satt också generalen Schörner. Jag berättade för Posh om Bergemanns i vitboken återgivna vittnesmål och framhöll, att den senare aldrig nämnde något om den litauiske juden. Posh insisterade dock på att Bergemann sagt sig ha länge delat cell med juden i Butirka. Däremot kunde Posh icke påminna sig, att Bergemann berättat något annat om Wallenberg.

Slutligen hade "Nabukwa T" omtalats av Günther Martin i cell 62 i Vladimir. Jag har i tidigare promemorior felaktigt uppgivit dennes namn vara Martin Günther. Misstaget beror på

att Posh ofta på ungerskt vis nämner familjenamnet först. Posh trodde, att Martin även haft sig bekant, att "Nabukwa T" varit tillsammans med Wallenberg. Samtalet med Martin hade åhörts av Rehekampff, generalerna Monkhe och Härtel samt riksståthållaren Jordan.

Jag sporde Posh om icke i denna cell även suttit en georgier. Detta bekräftade Posh, men kunde icke påminna sig namnet. Då jag frågade, om detta slutat med ändelsen -idse, mindes Posh genast Goguberidse. På min fråga om den sistnämnde kunde tänkas hört samtalet med Martin, svarade Posh nej och tillade, att Goguberidse blott kände till Van de Wals. Han ändrade sig emellertid och omtalade, att Goguberidse haft någon uppgift om Wallenberg, vilken dock endast byggde på hörsägen. Litet senare under samtalet erinrade sig Posh, att Goguberidse vid något tillfälle, när och var vet han dock icke, satts i en cell, i vilken hans medfånge tidigare genom knackningar erfarit, att Wallenberg befann sig i samma fängelse. Efter ytterligare en stund tillfogade Posh, att Goguberidse sagt sig ha diskuterat Wallenberg med generalen Stahel.

Då jag försökte plocka ur Posh, i vilka celler i Vladimir han suttit vid olika tillfällen, något som Posh har mycket svårt att redogöra för, kom han plötsligt på att han i cell 6 på våren 1955 träffat förre japanske konsuln i Mukden, Nakamura, och att denne uppgivit, att en japan, som då satt i cellen mitt emot - troligen nr 16 - tillsammans med Lucien Goazé och finnen Maximoff, vid ett tidigare tillfälle uppgivit, att Wallenberg befann sig i sjukhuset i Vladimir.

Då som bekant Ernst Huber satt i samma cell har jag frågat denne om saken. Huber meddelade, att Nakamura aldrig för honom omnämnt Wallenberg samt att all konversation med Nakamura var så gott som omöjlig, enär denne förutom japanska blott kunde några få ord engelska och ryska.

Icke heller Posh hade, enligt Huber, talat om några egna upplevelser med Wallenberg, och han syntes vid denna tid icke veta annat om Wallenberg, än vad Huber själv berättat. Posh vore en typisk hysteriker och hade ett utomordentligt starkt behov av att hävda sig. Därest han råkat på kant med någon

person, gjorde han vad som helst för att hämnas och kunde därför vara ytterst farlig.

Mitt eget intryck är att Posh uppenbarligen fantiserat om både Goguberidse och Nakamura. Han har ytterst lätt för att tro det han själv vill tro. Då han exempelvis märkte, att jag var intresserad av Goguberidse, har han genast "erinrat sig" att även denne visste något om Wallenberg. För kontrollens skull synes emellertid Günther Martin böra höras liksom även finnen Maximoff, vilken senare, som bekant, också varit tillsammans med Goguberidse (jfr samtalet med Török in fine, 148 B 26.2.1957).

Wien den 30 mars 1957.

Erik Braunerhielm

3

5/6

Strängt förtrolig.

13.6.57
a/f.b. till
Tjänstem
u/Åtkom
Exp. 15/6.57
ms

Cumisolv

PM

angående samtal med tyske medborgaren Kurt Landwehr von Pragenau, hållet tisdagen den 28 maj 1957 i dennes bostad i Stuttgart-Süd, Olgastrasse 92.

Under slutet av andra världskriget tjänstgjorde Landwehr von Pragenau som tolk vid den tyska Heeresmission i Bukarest. Den 23 april 1944 rakade han i rysk fångenskap och fördes kort därefter med flygplan till Moskva. På denna flygresa medföljde bl.a. Dr. Vorwerk, som även tillfångatagits och som dessförinnan tjänstgjort vid tyska beskickningen i Bukarest.

I Moskva insattes Landwehr von Pragenau den 8 september 1944 i Lefortovskaja-fängelset. Fram till den 3 november 1948 var han i detta fängelse insatt i sex olika celler, vars nummer han numera ej kan erinra sig. Under vistelsen i fängelset erfor han genom knackningsförbindelse med tyske diplomingenjören Thiede från Kiel, som satt i en granncell, att denne kände till uppgifter om Wallenberg och dennes chaufför. Såvitt Landwehr von Pragenau nu kunde påminna sig, skulle Thiede vid en relativt tidig tidpunkt ha suttit tillsammans med Wallenberg.

Själv har Landwehr von Pragenau aldrig träffat Wallenberg.

Den 4 november 1948 infördes Landwehr von Pragenau i fängelset i Vladimir, där han insattes i corpus III. Även i Vladimir satt han i ett flertal olika celler, men ej heller härifrån kunde han påminna sig cellnummer. Under två perioder satt han i corpus II, där sjukhuset var beläget,

nämligen tiden 24 december 1948 - 15 februari 1949 (ensam i en tvåmanscell i I. Stock) och under 1954 tiden april - mitten av maj (tillsammans med en grekisk sjöman - namnet bortglömt - i en cell i II. Stock). Landwehr von Pragenau kunde väl erinra sig den exakta dagen för sin ankomst till corpus II den första gången, när detta var den första dag han fått äta sig mätt sedan han tillfångatagits. Han var även medveten om att det i corpus II fanns möjligheter att hålla fångar strängt isolerade. På fråga om Landwehr von Pragenau kunde nämna några fångar, som hållits strängt isolerade i corpus II, uppgav han, att han visste om att tyske arkitekten Karl Kosch, nu bosatt München 27, Buchingstrasse 11/3, suttit där och da tilltalats med nummer 4 eller 6. Vidare har en tysk vid namn Meiners suttit där under liknande omständigheter. Landwehr von Pragenau kände ej till Meiners adress.

Under vistelsen i Vladimir hörde Landwehr von Pragenau aldrig talas om att någon svensk skulle hållas fången där.

Däremot hörde han av österrikaren Ernst Huber (avliden vid påsktiden 1957) i Vladimir talas om Wallenberg och dennes chaufför. Landwehr von Pragenau hade den uppfattningen, att även Huber varit cellkamrat med Wallenberg. Namnet på Wallenbergs chaufför kunde Landwehr von Pragenau ej erinra sig. Då jag tillsammans med en del ovidkommande namn även nämnde namnet Langfelder, reagerade Landwehr von Pragenau ej därför.

I oktober 1955 fick Landwehr von Pragenau lämna Vladimir och återkom efter frigivning den 13 i samma månad till Friedland.

Särskilt tillfrågad förklarade Landwehr von Pragenau, att han aldrig suttit tillsammans med amiral Voss i någon cell. Däremot hade Landwehr von Pragenau hört talas om att amiral Voss var synnerligen omtyckt av dem som delat cell med honom.

Jag förde därefter amerikanen Cumish på tal. Om denne fällde Landwehr von Pragenau det omdömet, att han var en "terrible boy" med polsk härkomst och som närmast var analfabet. Cumish hade tidigare varit sjöman och tjänstgjort på tankfartyg. Landwehr von Pragenau höll Cumish för att vara en "cintressant människa", vars uttalanden man borde ta med reservation.

Jag visade slutligen en fotografiserie, vari Wallenbergs och Langfelders foton ingår bland en del ovidkommande personfotografier.

Landwehr von Pragenau uppgav i anslutning härtill, att han ej kände igen någon av de avbildade.

Namnet Otto Scheuer var alldeles obekant för Landwehr von Pragenau.

- - -

Landwehr von Pragenau är numera anställd vid en statlig myndighet i Stuttgart.

Stockholm den 5 juni 1957.

Sten Lundström

(Sten Lundström)

4

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Strängt förtroligt.

P.M.

ang. till Finland återvända finska medborgare, vilka vistat i sovjetrysk fångenskap (bl.a. i Vladimir), och vilka torde vara av intresse att utfråga i samband med efterforskningarna efter Raoul Wallenberg.

BASTAMOV, Vladimir

B., vilken är bosatt i Helsingfors (Mechelingatan 4 A) lär tidigare ha tillhört finska underrättelsetjänsten. Han torde ha svenska kontakter; eventuellt är hans moder svensk född (föräldrarna lär ha varit bosatta i Stockholm) och han själv gift med en svenska. B. frigavs i juli 1956 efter at under en längre tid ha vistats i Vladimir, där han bl.a. suttit strängt isolerad i sjukhuset.

B. har namngivits av Mulle, Török, Mermelstein, Supprian, Biermann, Bretthauer, v.Oertzen, S.Müller, Schandl och Gouazé.

Mulle, vilken uppgivit att Gogiberidse för honom berättat, att Wallenberg (förmodligen 1951-52) befann sig i sjukhuset i Vladimir, har hänvisat till Bastamov såsom en av de fångar, vilka delat cell med Gogiberidse.

Gouazé har uppgivit, att han i sjukhuset i Vladimir hösten 1955 erhållit ett meddelande från Bastamov och Brügger, att dessa voro ("étaient") i telefonkontakt med en person, som uppgav sig vara svensk konsul, tillfångatagen 1945 i Budapest.

Genom finska polisens försorg har Bastamov hörts i april 1957. Han har uppgivit, att han aldrig hört Gogiberidse tala om Wallenberg. Brügger hade däremot berättat, att han i Verchne-Uralsk (1955) hört, att W. tidigare vistats där men 1954 eller 1955 flyttats till Vladimir. (Brügger

torde dock 1955 ha befunnit sig i Vladimir (jfr Gouazé). Det finska förhörsprotokollet rörande samtalet med Bastamov är ofullständigt och mycket kortfattat.

M., vilken tidigare lär ha tjänstgjort som tolk i finska utrikesministeriet, uppges vara banktjänsteman och är bosatt i Helsingfors, Kalevagatan 45 (evt H-fors-Tölö, Idrottsgatan 36). MAXIMOFF Vasilij

M. är namngiven av Török, Posh, Biermann, Bretthauer, Nietz, Krumrey och Schandl.

Török har uppgivit, att Maximoff sammanträffat med Gogiberidse.

Posh har berättat, att han av japanske konsuln Nakamura hört, att en japan, vilken delade en närbelägen cell med Gouazé och Maximoff, vid ett tidigare tillfälle uppgivit, attWallenberg befann sig i sjukhuset i Vladimir.

Enligt Nietz skulle Maximoff ha haft kontakt med en svensk från Reval i ett fängelse i Leningrad.

Genom finska polisens försorg utfrågades Maximoff i april 1957. M. hade förklarat att Gogiberidse aldrig talat om Wallenberg och han själv hade aldrig under fångenskapen hört talas om denne. Finska förhörsprotokollet mycket kortfattat.

P, vilken lär vara bosatt i Helsingfors under adress Sjömansvägen 21, torde ha släktingar i Sverige. PUSCHKARJOV Konstantin

P. har namngivits av ten Hompel, Bretthauer, Nietz, Cumish och Krasnov.

ten Hompel har i sin utsaga (jfr vitboken) uppgivit, att han 1949/50 i Vladimir delat cell med kaptenen i finska generalstaben Puschkarjov och finske kaptenen Narbut. Den senare, vilken lär ha avlidit under fångenskapen, skulle ha berättat om Wallenberg. Enligt ett uttalande av ten Hompel i april 1957 uppger denne, att bland dem som talat om Wallenberg vore Rensinghoff, Narbut och Puschkarjov.

Krasnov har vid förhör i december 1955 hänvisat till P. för eventuella informationer. (P. hade tidigare brevväxlat med Krasnovs släkting grevinnan Hamilton i Strängnäs).

PELKONEN

Pelkonen har vid ett par tillfällen hörts i samband med efterforskningarna efter Wallenberg i Lefortovskaja-fängelset. Han har där delat cell med Langfelder. P. har även vistats i Vladimir, där han delat cell med bl.a. Bastamov.

Stockholm den 5 juli 1958.

5

AR

P.M.

angående samtal med tyske medborgaren, generallöjtnanten (Polizei) Hans Rattenhuber, hållet den 13 december 1955 på Versorgungskrankenhaus, Bad Tölz, där han då var intagen.

Rattenhuber besöktes med anledning av att han bedömts kun sitta inne med för oss värdefulla upplysningar, enär han under sin ryska fångenskap suttit i fängelser i Moskwa och Wladimir.

På fråga om han under sin fångenskap sammanträffat med el ler hört talas om någon svensk, förklarade Rattenhuber, att så ej var fallet.

Angående sina placeringar i olika fängelser lämnade Ratte huber följande redogörelse.

Han häktades den 2 maj 1945 i Berlin och fördes till Mosk wa, där han den 20 maj samma år insattes i Lubjanka-fängelset, där han blev kvar till i mitten av februari 1950. Då överförde han till Lefortowskaja, där han placerades i en cell i Parterr våningen. I april 1950 flyttades han till Butirka, där han fic vara kvar till den 4 juni 1952. Vid denna tidpunkt transporter des han till Wladimir, där han kom att sitta i en rad olika celler i Corpus III.

Stockholm den 28 december 1955.

(S. Lundström)

CA

6

57E

Bil. 1 hbr. Göransson/
Åström 13.2.57.

Strängt förtrolig.

P. M.

över samtal med ingeniör G. von Rehekampff,
Mauerstrasse 12, Darmstadt, den 10 februari 1957.

Om sig själv meddelade Günther von Rehekampff följande: Född den 19 juni 1903 på Ösel, Estland. Tillhörande en tysk-baltisk släkt; fadern läkare, modern av estlandssvensk familj, född Ekesparre. Efter första världskriget lämnade Rehekampffs familj Estland och bosatte sig i Darmstadt, där Rehekampff, efter studier vid Tekniska högskolan därstädes, 1925 fick anställning vid kemisk-farmaceutiska fabriken Merck såsom "Wissenschaftlicher Vertreter in den Baltischen Staaten, Danzig und Ostpreussen". I denna egenskap företagit upprepade resor till dessa områden fram till den sovjetiska ockupationen av Balticum år 1940. Rehekampff talar tyska, franska, engelska, ryska, turkiska och estniska. - Rehekampff gjorde ett vederhäftigt intryck; fri från ressentiment.

- - - - -

Vid den tyska kapitulationen i maj 1945 var Rehekampff med kaptens rang "Leiter des Referats Dolmetscher beim Stab der Heeresgruppe Kurland". Sedan han vid kapitulationen tillfångatagits, fördes han i maj 1945 till Ljubljanka-fängelset i Moskva och därefter till Lefortovskaja, där han vistades från slutet av maj 1945 till oktober 1947. I Lefortovskaja hade han vid flera tillfällen

genom knackningar, som vidarebefordrades från cell till cell, fått erfara att Wallenberg vistades där: han kan emellertid icke minnas vid vilka tidpunkter han hört detta. Han hade icke vid något tillfälle suttit i Wallenbergs omedelbara närhet och därför icke haft tillfälle att direkt kommunicera med honom.

I oktober 1947 dömdes Rehekampff till 25 års fängelse och fördes till Vladimir, där han vistades till oktober 1955, då han frigavs efter den vid Adenauers besök i Moskva undertecknade tysk-sovjetiska överenskommelsen om repatriering av de tyska krigsfångarna i Sovjet. I Vladimir vistades Rehekampff med upprepade uppehåll i samma cell som Gogiberidse från mars 1949 till sin frigivning i oktober 1955. Enligt Rehekampff hade Gogiberidse aktivt bekämpat Sovjetunionens annexion av Georgien år 1921 och därefter slagit sig ner i Paris, där han vistades till det tysk-sovjetiska krigets utbrott i juni 1941. Under kriget hade Gogiberidse på uppdrag av georgiska frihetsrörelsen och med tyska riksregeringens tillstånd och goda minne begivit sig till Georgien för att förbereda upprättandet av den självständiga georgiska stat som han hoppades skulle komma till stånd om och när området ockuperades av tyska trupper. Han hade därvid tillfångatagits av sovjetiska säkerhetsorgan. Rehekampff sade sig känna Gogiberidse mycket väl efter de år de delat cell.

Väl sade sig Rehekampff vid otaliga tillfällen ha diskuterat fallet Wallenberg med Gogiberidse; men Rehekampff kunde icke erinra sig att Gogiberidse någonsin nämnt att han försport något om Wallenbergs öden efter 1947; intill detta år hade Wallenberg, enligt vad Gogiberidse erfarit av sina medfångar, vistats i fängelse i Moskva. Hade Gogiberidse lämnat några som helst konkreta uppgifter om Wallenbergs uppehållstillstånd efter 1947, skulle Rehekampff utan tvivel ha lagt detta på minnet, helst som fallet Wallenberg livligt sysselsatte de tyska krigsfångarna i Sovjetunionen. Enligt Rehekampff hade även doktor Suppian vistats tillsammans med Gogiberidse; det vore därför möjligt att denne kunde ha erfarit något om Wallenberg och Gogiberidse.

Rehekampff har utfäst sig att icke yppa något om vad han erfarit om Wallenbergs öden.

Bonn den 13 februari 1957.

Lil Leifs

P. M.

Över samtal den 6 april 1957 med Günther von Rehekampff i dennes bostad, Mauerstrasse 12, Darmstadt.

Horst-Theodor Mulle, med vilken jag den 11 februari i år hade ett samtal om Simon Gogiberidses utsaga om Wallenberg, meddelade mig per telefon den 4 dennes att han den 20 mars fått ett brev från Rehekampff, i vilket denne meddelade att han, sedan han efter mitt besök hos honom den 10 februari sökt ytterligare i sitt minne, numera gärna önskade komplettera sina då lämnade uppgifter. (Det må inskjutas att Mulle och Rehekampff redan före mina samtal med dem i februari brevväxlade med varandra; de från Sovjetunionen hemkomna fångarna upprätthåller ju sinsemellan en livlig korrespondens om sina kamraters öden.) Rehekampff hade i sitt brev till Mulle uppgivit att han skulle kontakta beskickningen i denna angelägenhet.

Då jag på kvällen den 6 dennes hade ett samtal med Rehekampff i dennes bostad i Darmstadt, meddelade han inledningsvis att han, såsom han uppgivit för Mulle, haft för avsikt att tillskriva mig men ännu icke haft tillfälle därtill. Under vårt samtal lämnade Rehekampff följande kompletterande utsaga, vilken jag för hand nedskrev och vars riktighet han därefter vitsordade med sin namnteckning och förklarade sig beredd att bestyrka med ed (namnen inom klammer ingår ej i originalet):

Beim Besuch vom Herrn L-d / Leifland / vor etwa zwei Monaten konnte ich mich an folgende Tatsache nicht mehr erinnern, die mir jetzt wieder eingefallen ist. Irgendwann in den Jahren zwischen 1950-1953 hat mir S.G. /Simon Gogiberidse/ folgendes erzählt. Während eines seiner Krankenhausaufenthalte (in Gefängniskrankenhaus) hat ihm dort ein russischer Mitgefangener zu wissen gegeben, dass unter den im Krankenhause in strenger Einzelhaft gehaltenen Gefangenen auch ein Schwede sei, und zwar sei dieses Wallenberg.

Ich bemerke hierzu, dass das Gefängniskrankenhaus nicht nur als Krankenhaus diente, sondern dass dort erwiesermassen auch einzelne Gefangene in strenger Isolierung gehalten wurden,

bei denen man Wert darauf legte, dass auch die Masse der übrigen Gefangenen nichts von ihrer Anwesenheit wusste.

Diesen Bericht von S.G. habe ich vom Anfang an als zweifelhaft angesehen, da die Nachricht durch mehrere Hände gegangen war und ein jeder von uns wusste, wie leicht unter dem Einfluss der Gefängnispsychose Phantasienachrichten geboren wurden. Zudem habe ich im Laufe der gesamten acht Jahre, die ich im Gefängnis in Wladimir verbrachte, diese Nachricht kein einziges Mal von anderer Seite bestätigt erhalten. Aus diesem Grunde war sie mir als höchst dubios entfallen, als mir Herr Leifland das erste Mal die Frage stellte, ob ich von S.G. etwas über den Fall W. gehört hätte.

gez. Günther von Rehekampff

Darmstadt, d. 6.4.57

Vorstehende Aussage bin ich jederzeit bereit, durch einen Eid zu bekräftigen.

gez. Günther von Rehekampff

Darmstadt, d. 6.4.57

Om de olika punkterna i denna utsaga lämnade Rehekampff under vårt två timmar långa samtal följande kompletterande upplysningar.

Om den ryske medfånge, som lämnat Gogiberidse uppgiften om Wallenberg, hade Gogiberidse - såvitt Rehekampff kunde erinra sig - icke berättat något. Rehekampff kunde alltså icke säga om det rörde sig om en fånge som vistades i Wladimirfängelsets sjukhus för att vårdas för sjukdom, eller om fråga vore om någon som man av annan orsak isolerade från de andra fångarna (jfr stycke 2 i Rehekampffs utsaga). Ej heller hade Rehekampff av Gogiberidse erfarit huruvida den ryske fången själv skulle ha varit i kontakt med Wallenberg - exempelvis genom knackningsförbindelse eller sammanträffande i korridoren - eller om han i sin tur byggde på uppgifter från en annan medfånge.

Rehekampff erinrade sig att han, då Gogiberidse sagt honom att Wallenberg skulle vistas i fängelsesjukhuset, svarat att han starkt betvivlade riktigheten av denna uppgift. Vore den ryske fången, hade han sagt till Gogiberidse, verkligen helt säker på att det vore fråga om Wallenberg? Kunde det exempelvis icke tänkas att han hört talas om att en västerländsk diplomat skulle vara intagen där och att han, som Rehekampff uttrycker sig i sin skriftliga utsaga, "unter dem Einfluss der Gefängnispsychose" därav dragit den förhastade slut-

satsen att det rörde sig om Wallenberg?

På min fråga huruvida Rehekampff närmare kunde fixera den tidpunkt då Gogiberidse talat om Wallenberg svarade han att det måste ha varit rätt lång tid innan han lämnade Wladimir (november 1955). Han hölle det för troligast att det varit antingen år 1950 eller 1951, mindre troligt 1952, möjligen - men icke sannolikt - så sent som 1953. Närmare kunde han icke säga, trots att han letat mycket i minnet den senaste veckan.

Efter det i utsagan nämnda tillfället hade Gogiberidse icke ytterligare för Rehekampff nämnt den ryske fångens uppgifter.

Anledningen till att Rehekampff, trots mina frågor vid besöket den 10 februari, då icke kunde erinra sig något om Gogiberidses utsaga om Wallenberg vore följande. Under de dryga tio år, från maj 1945 till oktober 1955, som Rehekampff tillbragt i sovjetiska fängelser hade han otaliga gånger fått höra att någon medfånge iakttagits eller skulle vistas i ett bestämt läger. Det hade varit omöjligt att lägga alla dessa uppgifter på minnet; erfarenheten lärde dessutom att ett mycket stort antal av dem var synnerligen svagt underbyggda. Rehekampff hade så småningom tagit till uppgift att närmare söka kartlägga och lägga på minnet dels tysk-balternas, dels de tyska krigsfångarnas från Heeresgruppe Kurlan öden. (Fångarna i Wladimir hade var sin "sektor" att följa: Rehekampff de nyss nämnda grupperna; Supprian f.d. diplomate och konsulatstjänstemän; en tredje en annan strängt avgränsad grupp. Sedan sålunda olika kategorier av fångar hänförts till en viss "Sachbearbeiter", ökades möjligheterna att någorlunda säkert följa olika fångars öden. - Såsom omtalats i min P.M. den 13 februari, är Rehekampff av tysk-baltiskt ursprung och var vid kapitulationen tolk vid den tyska armégruppen i Kurland.) Han hade däremot icke på samma sätt bemödat sig att lägga på minnet uppgifter om andra fångars öden. Gogiberidses uppgift något av åren 1950-1953 hade därför fallit honom ur minnet och han hade icke erinrat

sig densamma vid mitt besök hos honom den 10 februari. Gogiberidses och hans samtal låge ju dessutom långt tillbaka i tiden, troligen sex eller sju år.

På min fråga svarade Rehekampff att han fortfarande vore mycket tveksam om huruvida Gogiberidses uppgift från 1950-1953 kunde tänkas innehålla någon kärna av sanning.

Utöver den i min P.M. den 13 februari in fine citerade Supprian nämnde Rehekampff följande tre tyskar vilka vid något tillfälle delat cell med Gogiberidse:

1. F. generalen M o h n k e, Hamburg. Vistats tillsammans med Gogiberidse "en längre tid".

2. F. amiralen V o s s, Berchtesgarden. Tillsammans med Gogiberidse cirka två månader.

3. F. överstelöjtnanten Rudolf P a l t z o, bosatt i Kaiserslautern, för tillfället möjligen placerad vid ett Bundeswehrförband i Frankfurt.

+

+ +

Jag vill tillägga att jag i går kvälle hade tillfälle att i min bostad samtala med Mulle om Gogiberidses utsaga om Wallenberg år 1956. (Mulle är numera bosatt i Bonn och anställd vid ett förlag i stadens närhet.) Härvid bekräftade Mulle sina tidigare uppgifter, se min P.M. den 13 februari; något av särskilt intresse framkom emellertid icke, utöver en varning för att sätta allt för stor tilltro till Bastanov, som enligt Mulles mening vore en föga trovärdig person.

Bonn den 8 april 1957.

Leif Leifland

(Leif Leifland)

7

8

Strängt förtrolig.

PM

angående samtal med tyske medborgaren Walter R e u s c h l
född 1894, hållet tisdagen den 21 maj 1957 i dennes bostad
i Schwäbische Hall, Seifelderstrasse 21.

Reuschle visade sig vara en mycket försiktig man, som tog emot mig med den största skepsis. Trots att jag företedde ambassadör Jödahls intyg angående min verksamhet, ville Reuschle ej släppa tanken på att jag kunde vara en underrättelseman av något slag. Han avböjde att jag förde anteckningar under samtalet och jag insisterade ej heller härpå, enär han ej kunde berätta något direkt positivt för våra undersökningar. Under samtalet undvek Reuschle att gå in på några detaljer. Han kunde ej inse, att enskildheter från hans fängelsetid kunde ha någon betydelse för oss, när han ändå ej kunde lämna positiva uppgifter.

+ + +

I slutet av andra världskriget råkade Reuschle i rysk fångenskap och han insattes först i Lefortovskaja-fängelset och därefter i Butyrskaja-fängelset i Moskva. Endast under några dagar hade Reuschle varit insatt i Ljubljanskaja-fängelset. Under vistelsen i Moskva-fängelserna hölls han ständigt insatt i ensamceller. Anledningen härtill var med största sannolikhet, att han under tjänstgöring i tyska krigsmakten vid ett tillfälle förhört Stalins son, Jacob, under det denne var i tysk fångenskap. Detta visade sig vara till stor nackdel för Reuschle under dennes fångenskap. Ryssarna, som internt hävdade, att Jacob Stalin stupat under krigshändelserna, ansåg, att Reuschle visste för mycket om det verkliga förhållandet härvidlag. Han isolerades därför synnerligen strängt och fick under cirka fem års tid aldrig tala med någon människa förutom vaktpersonal.

Sedan Reuschle överförts till Wladimir-fängelset, fick han

sitta ensam i en cell i corpus II, troligen i I. Stock under cirka två månader. Sedan fick han där som cellkamrater i olika omgångar L o r e n c z u c h och P a n z i n g e r.

Först 1955 (?) överflyttades Reuschle till corpus III i Wladimir, där han träffade samman med övriga tyska fångar, som var insatta i fängelset. Reuschle, som tidigare tillhört den konstnärliga ledningen för Südwestdeutscher Rundfunk i Stuttgart, medverkade vid några tillfällen kort före frigivningen med underhållning i Wladimir.

Särskilt tillfrågad förklarade Reuschle bestämt, att han aldrig träffat eller hört talas om någon svensk medborgare i rysk fångenskap. Han sade sig mycket litet ha intresserat sig för att få tillstånd knackningsförbindelser med grannceller, vilket han ansett vara alltför riskfyllt för att vara lönande. Han hade istället sökt finna sig i sitt öde och ej ständigt tänkt på hur och när han skulle kunna komma från fångenskapen. En bidragande orsak till att Reuschle ej haft knackningsförbindelser med granncellerna var att hans hörsel är något nedsatt.

Slutligen uppgav Reuschle på frågor, att han aldrig under fångenskapen hört talas om namnen Wallenberg, Langfelder eller Scheuer och Roedl.

Isny/Allgäu den 22 maj 1957.

/S Lundström/

9

KUNGL.
SVENSKA AMBASSADEN

Strängt förtroligt

P.M.
över samtal med Evert Reydon.

Sedan instruktioner härom meddelats tog jag med vederbörande i härvarande utrikesministerium upp frågan om samtal med de efter fängelsevistelse i Sovjetunionen i dagarna återkomna holländska medborgarna, fartygsmaskinisten Evert Reydon och navigationsskoleeleven Louw de Jager, som i början av oktober 1961 av en domstol i Kiev dömdes för spioneri till fängelse i sex år och vistelse i arbetsläger under sju år. Tjänstemannen ifråga i holländska utrikesministeriet, en kvinnlig biträdande avdelningschef som sysslat med hithörande frågor i många år, visade största förståelse för de svenska önskemålen och förklarade att man från ministeriets sida gärna skulle medverka vid arrangemanget av diskreta sammanträffanden. De båda männen hade emellertid för tillfället " gått under jorden ", och de Jager befann sig dessutom i depressionstillstånd. Båda hade emellertid lovat att höra av sig inom kort.

Haag 16.12.63 hbr.BE-SÅ/bil./1

Idag uppringdes jag av min holländske kollega, som bad mig komma till ministeriet. Där meddelades jag att Reydon anmält sitt besök redan samma dag. Eftersom denne eventuellt ämnade ta hyra på någon båt eller företa en resa med sin maka, vore det kanske lämpligast att arrangera samtalet i anslutning till Reydons besök på utrikesministeriet. Ett rum i ministeriet ställdes till mitt förfogande och på överenskommet klockslag anmäldes jag hos den holländske tjänstemannen. Reydon hade då i vaga ordalag förberetts på mitt besök och visat sig samarbetsvillig, så snart det stod klart att vårt samtal icke skulle avse tiden före eller den eventuella anledningen till fängslandet i Sovjetunionen, och att samtalet kanske kunde bidra till någon annan fånges frigivande.

Reydon gjorde på det hela taget ett samlat intryck. Han var ungefär 180 cm lång, blond och magerlagd. Reydon berättade att de Jager och han den 19 augusti 1961 fängslades vid den sovjetisk-tjeckoslovakiska gränsen; efter 4 månader i förhörsfängelse i Kiev, där de icke haft någon kontakt med andra fångar, fördes de båda till Wladimirfängelset utanför Moskva.

De båda holländarna hade under hela vistelsen i Wladimir delat samma cell, nummer 35, på bottenvåningen (first floor) och åtnjutit god behandling. Fram till augusti 1962 fick de särskilt bra fängelsemat, lyssna till radioutsändningar genom hörlurar, skriva till sina familjer tre gånger i veckan så långa brev de önskade, mottaga obegränsad mängd post från släktningar (med sex veckors försening) och gåvopaket en gång i månaden samt tidningar, där släktingarna försiktigtvis klippt bort allt som kunde tänkas misshaga de sovjetiska myndigheterna.

Efter augusti 1962 hade utan förklaring de båda fångarnas standard blivit lägre: den avgående posten nedskars till endast ett brev i månaden, avsevärt sämre men ändå tillräcklig mat, inga radiolurar. Deras hår hade maskinsnaggats. De hade emellertid hela tiden fått komma

ut och blivit rastade 1 till 1½ timma om dagen i en mindre celliknande gård, där de alltid varit ensamma.

Hade nu Reydon och de Jager försökt komma i förbindelse med grannfångarna? Jo, man hade knackat i väggarna, tak och golv - i början med stor iver. Man hade emellertid icke fått erfara något som intresserade. Som svar hade kommit frågor om cigarretter och tobak. Reydon hade den bestämda uppfattningen att ryska fångar befolkade de omgivande cellerna. Dessa byttes ungefär var sjätte vecka och då holländarna endast kunde ett par ryska ord och ingen av dem behärskade något annat språk som förstods av grannarna, förekom endast få kontakter. Frekvensen av dessa var högre var sjätte vecka - sedan således nya fångar anlänt till de omgivande cellerna - men därefter avtog knackningarna under resten av perioden eller upphörde helt.

På fråga om Reydon sett eller hört talas om någon svensk eller annan västerlänning i sovjetisk fångenskap förklarade han att så icke var fallet med undantag för fången i cellen mittemot på andra sidan korridoren. Fastän meningen var att så icke skulle kunna ske hade Reydon vid ett par tillfällen, när dörrluckan öppnades, lyckats se denna fånges ansikte. Fången mittemot, som satt i cell 22 eller 23, föreföll vara en man i 40-50-årsåldern och var även han mera långhårig än de övriga fångarna. Reydon fick intrycket att fången i fråga var finlandssvensk eller finne. Vissa omständigheter tydde på detta. En gång hade en förväxling av gåvopaket ägt rum. Reydon hade blivit nedkallad till fängelsekontoret, vilket alltid skedde i samband med öppnandet av paketen. Vid det aktuella tillfället hade det då visat sig att paketet till övervägande del innehöll böcker med finska eller svenska titlar. Reydon, som hade vänner i Umeå, ansåg sig kunna fastställa detta. Reydon pekade på ett annat indicium - toalettpapperet. Detta utgjordes av tidningspapper, och några gånger hade de holländska fångarna fått papper med vad man trodde vara finsk text. Man hade särskilt fäst sig vid ett blad som föreföll vara en bit av titelsidan på en dagstidning. Bladet dominerades av ordet "Helsinki" samt

ett par bokstäver. Detta var det enda faktiska som syntes peka på att en finne eller finlandssvensk befann sig som fånge i holländarnas grannskap.

När fångarna skulle bada fördes de till en särskild byggnad med individuella bås, som låstes utifrån. Hårklippning skedde utanför båsen. Några gånger hade det förekommit att vakterna försummat låsa någon dörr. De medfångar Reydon då sett hade haft, som han sade, ett "ryskt utseende" och varit maskinklippta. Vid ett tillfälle hade Reydon suttit och väntat på klippning utanför ett bås, när han återfann den fånge som han ett par gånger sett i cellen mittemot, sittande bakom en olåst dörr i båset bakom sig. Fastän det icke var tillåtet hade Reydon genast försökt tala med mannen. Denne, som var ungefär 170 cm lång, ganska välfödd och snarare ljus än mörk i hårfärgen och icke haft ett "ryskt utseende", hade icke svarat på kontaktförsöket. Inget språk som Reydon lyckades mobilisera, hade förmått den andre att reagera. Reydon hade likväl inte fått intrycket att mannen var apatisk - denne hade något fast och observerande i blicken. Han trodde emellertid att medfången var en "äldre" fånge och försiktig och rädd att förlora någon förmån genom att bryta mot fängelsereglementet. Detta var det enda tillfälle till kontakt som erbjudit sig. Reydon trodde vidare att grannen i cellen mittemot var en intellektuell person. Ofta hördes skrivmaskinsknatter från cellen. Reydon hade även sett bokbinderimaterial föras till cellen i fråga. Reydon trodde sig veta att detta var den mest kvalificerade sysselsättning fängelseledningen försåg fångarna med. Det vanliga arbetet var pås- och papplådetillverkning. Utöver detta hade Reydon icke mer att säga om främlingen mittemot, som han icke sett under de senaste tio månaderna. Skrivmaskinsljudet tydde likväl på att denne var kvar ända fram till den tid då de båda holländska fångarna lämnade Wladimirfängelset.

Trots att det föreföll tydligt att de holländska

fångarna hållits helt och hållet isolerade frågade jag för ordningens skull Reydon, om han under sin fängelsetid i Sovjetunionen hört talas om någon svensk eller annan icke-ryss och i så fall med ett namn liknande Wallenbergs. Jag räknade upp några, inklusive Wallenbergs. Reydon upprepade då att detta icke var fallet med undantag för medfången i cellen mittemot, som han ju likväl icke kunnat komma i förbindelse med.

Efter vårt samtal talade jag med den holländske UD-tjänstemannen som nämnts i inledningen. Denne omtalade att de Jager per telefon hade lovat att komma till ministeriet men han kände sig ännu icke särskilt bra. Försök skulle då göras för att upprepa samtalsproceduren.

Det må tilläggas att Reydon under fängelsetiden sysselsatte sig med maskintekniska studier. de Jager hade äve bedrivit liknande studier, men i större utsträckning fördjupat sig i religiösa böcker. Enligt vad de frigivna berättat i brev till släktingarna under fängelsevistelsen och sedermera bekräftat efter återkomsten till Holland, hade de Jager varit "den starke" och hållit modet uppe på Reydon under fängelsevistelsen, då denne ofta varit mycket deprimerad. de Jagers depressiva reaktion kom strax efter återkomsten till hemlandet.

Haag den 16 december 1963.

Bengt Holmquist

10

UTRIKESDEPARTEMENTET
Utrikesministerns kansli
Handläggare: kr Nilsson/ACF

PROMEMORIA

1980-03-27

P 2 Eu I

FÖRTROLIG

Samtal i Wallenberg-ärendet med Gunars Rode

Genom förmedling av den danska Sacharov-kommittén hade förra justitierådet Ingrid Gärde-Widemar i Wallenberg-kommittén fått kontakt med en i Stockholm bosatt lett, Gunars Rode. Denne besökte den 26 mars, åtföljd av Ingrid Gärde-Widemar, departementet. Under ett två timmar långt samtal utfrågade jag Rode om hans livshistoria. Departementssekreteraren Göran Lundström biträdde med tolkning från ryskan. Rode talade växelvis svenska och ryska.

Gunars Rode är född den 8 september 1934 i Lettland. Han kom till Sverige den 28 maj 1978 och är bosatt vid Värdshusvägen 10 i Fittja, telefon 0753/87593. Den 14 februari 1978 gifte sig Rode i Riga med en svensk medborgare av lettisk börd. Paret hade träffats när den nuvarande fru Rode var på turistbesök i Lettland. Makarna hade till en början för avsikt att slå sig ned i Riga. De sovjetiska myndigheterna vägrade emellertid fru Rode tillstånd att bosätta sig i Sovjetunionen Samtidigt lät de Gunars Rode förstå att han utan svårigheter skulle få utvandra till Sverige. Det märkliga inträffade att Rode redan inom tolv dagar efter ansökan beviljades visum för utresa.

Gunars Rode arbetar numera i Stockholm hos Lettiska Centralrådet, medan hustrun är tjänsteman vid Patentverket.

Rode berättade att han vuxit upp i Riga. Vid universitetet där hade han för sin grundexamen valt ämnet biologi som specialitet. Rode hade emellertid inte kunnat slutföra sina studier, eftersom han 1958 religerades från universitetet. Troligen hade säkerhetstjänsten underrättats om att Rode på ett sommarläger för studenter uttalat sig till förmån för ett fritt Lettland.

Rode tog efter religeringen arbete som trådbussförare. Han greps 1962 tillsammans med åtta andra medlemmar av den underjordiska organisationen Baltia, anklagad för antisovjetisk verksamhet. Baltia är en organisation som arbetar för att tre självständiga baltiska stater skall återupprättas. Organisationen har sina rötter i den väpnade partisankamp, vilken upphörde först 1953. Den politiska spännvidden är stor. Rode tillhörde själv en nationalistisk högergrupp. Av uppenbara skäl förs hos Baltia inga medlemsregister. Verksamheten sker inom celler spridda över hela Baltikum.

Bland Rodes medåtalade förklarades samtliga skyldiga, utom en kvinnlig poet från Lettland. Rode dömdes till femton års straffarbete i läger med strikt regim. Som domskäl angavs antisovjetisk verksamhet och förberedelse till landsförräderi.

Under perioden mars 1963 till december 1965 satt Rode i lägret 385/7 i Mordvinien. Vid slutet av denna tid dömdes han till två års fängelse för antisovjetisk agitation. Från början av februari 1966 till slutet av januari 1968 satt Rode sålunda i Vladimir-fängelset. Därefter följde fram till sommaren 1969 en period i lägret 385/11. Från sommaren 1969 till mars 1970 hölls Rode i 385/17. Vid nämnda tidpunkt hade han på nytt dömts till fängelse. Straffet blev denna gång tre år att avtjäna i Vladimir.

Rode sändes i mars 1973 från Vladimir till 385/17 A. Därifrån förflyttades han några gånger till straffzonen i lägret 385/19. Under våren 1975 dömdes Rode återigen till två års fängelse i Vladimir. Han frigavs den 13 maj 1977 och fördes till Riga. Månaden närmast före frigivandet hade Rode tillbringat under gödkur i sjukavdelningen, korpus II, i Vladimirfängelset.

Ett anmärkningsvärt avbrott i fängelsevistelsen hade inträffat i januari 1976. Rode hade då genom KGB:s försorg tillfälligt förts till Riga. Han tilläts träffa sin invalidiserade mor och uppsöka några släktingars gravar. Syftet med besöket i Riga uppgav KGB-männen vara att visa Rode hur förhållandena hade förbättrats i Lettland. Vidare uppmanades Rode att inge en nådeansökan. Detta vägrade han emellertid av principiella skäl och med hänvisning till solidariteten inom dissidentrörelsen. Som en följd av sin vägran återsändes Rode till Vladimir.

Efter det slutliga frigivandet i maj 1977 stod Rode under polisövervakning i Riga. Han saknade möjlighet att få arbete och var hänvisad till ekonomiska bidrag från släktingar samt från Sacharov-fonden. Efter sin far, som avled 1969, hade Rode ärvt en mindre fastighet med trädgård.

Under hela sin fängelse- och lägertid tror sig Rode, så när som på några israeler i början av 1970-talet, inte ha träffat annat än sovjetiska medborgare. En märklig episod inträffade emellertid i samband med en fångtransport 1973 eller -74 vid byn Javas i Mordvinien.

Den grupp fångar Rode tillhörde hade i täckta lastbilar förts till järnvägsstationen. De steg därefter ombord på ett fångtåg, där de placerades i celler. Fångar som anlänt med tåget skulle i sin tur ta plats i bilarna.

Från sin cell såg Rode en fånge - ur den grupp som ankommit med tåget - promenera i vagnens korridor. Det var mycket ovanligt att annat än psykiskt störda fångar tilläts på egen hand röra sig i samband med transporterna.

Den man Rode såg ropade plötsligt på ryska: "Finns här några politiska fångar ?". Rode svarade "ja".

Mannen, som var omkring sextio år gammal, hade gråsprängt mörkt hår och var 165 till 170 cm lång. Hans ansikte gav ett utmärglat intryck.

Mannen började tala på tyska. Rode, vars tyska var dålig , sökte skifta till engelska. Det en à två minuter långa samtal som utspann sig fördes växelvis på ryska, tyska och engelska.

Mannen i korridoren talade om att en svensk diplomat hållits fängslad i tjugoåtta år samt saknade möjlighet att sända och mottaga brev. Rode trodde inledningsvis att mannen i korridoren talade om sig själv. Efter några ögonblick förstod dock Rode att det måste röra sig om en tredje person.

Manne i korridoren sade nämligen, att om han för sin del kunde hjälpa diplomaten, så skulle denne efter sitt frigivande kunna göra gentjänster. Rode fick intrycket att mannen i korridoren och diplomaten helt nyligen suttit fängslade tillsammans.

Först efter ankomsten till Sverige hade Rode fäst någon vikt vid den här relaterade episoden. Rode hade, innan han i Sverige hört talas om Raoul Wallenbergs öde, hållit det för uteslutet att en svensk diplomat skulle hållas fängslad i Sovjetunionen. Vid vårt samtal medgav Rode att han hade svårt att exakt tidsbestämma episoden. Han kunde vidare ha missuppfattat en del av vad mannen i korridoren sade. Rode trodde sig emellertid ha korrekt återgivit huvuddragen.

Rode ger ett stabilt och öppet intryck. Vad han berättade i departementet överensstämmer med vad han tidigare uppgivit för Ingrid Gärde-Widemar. Slutligen förklarade sig Rode villig att ställa upp vid Wallenberg-kommitténs hearing i Stockholm i maj.

I marginalen kan antecknas att Rodes namn förekom i Niedre-ärendet. Departementsrådet Ilmar Bekeris uppger att huvuddragen i de informationer om Rodes livshistoria som här relaterats tidigare är kända i baltiska exilkretsar i Stockholm.

Lars-Åke Nilsson

12

SVERIGES GENERALKONSULAT

1981-02-03

Departementsrådet Göran Berg

UTRIKESDEPARTEMENTET

STRÄNGT FÖRTROLIGT

17

INKOM UD
1981 ~~10-20~~ 02-06
AVD. P GR. 2 MÅL 54

Wallenberg-ärendet; samtal med litauern Sakalys

Broder,

Som Du bad mig om i särskild ordning den 23 januari 1981 hade jag igår ett samtal med litauern Vlada Sakalys som jag fick tag på genom Mr. A. Simutis, Consul General of Lithuania. Förra året kunde jag som bekant inte få kontakt med Sakalys. Denne höll sig då undan och lät då endast meddela att han inte hade något nytt att säga oss utöver de uppgifter han lämnat till polisen i Sverige. Sakalys adress, där jag uppsökte honom, är f.n. Highland Boulevard 361, Brooklyn, telefon (212) 235-0724. Det är ett slags litauiskt kulturcentrum med kyrklig anknytning.

Under hänvisning till den berättelse som Sakalys avgav inför RPS gjorde han nu en viktig justering. Boris Mensjagin, som han hade delat cell med 1964 och som personligen sagt sig ha träffat Raoul Wallenberg, hade inte avlidit 1969 eller 1970 som Sakalys uppgav i Haparanda utan var enligt vad han förstått fortfarande i livet. Detta hade Sakalys erfarit vid samtal med dissidenter efter ankomsten till USA. Han kunde inte på rak arm säga vem han hört det från. Det kunde vara Edward Kusnetsov, för närvarande i Israel, Balashov som hade varit i Vladimir samtidigt som Sakalys eller eventuellt Alexander Ginsburg. Troligen var det någon i kretsen av de dissidenter, bland dem Ginsburg, som fick lämna Sovjetunionen för ett par år sedan i utbyte mot en rysk spion. Såvitt han visste var Mensjagin kvar i Sovjetunionen, troligen i den nordöstra delen av europeiska Ryssland någonstans på landsbygden, eventuellt i närheten av Gorkij. Han var frigiven från fängelset men hade inte rätt att resa obehindrat. Sakalys skulle söka ta reda på genom sina kontakter var Mensjagin befinner sig och meddela mig. Det kunde taga tid - han kunde inte lova att det skulle kunna ske ens inom en månad - men han skulle underrätta mig så snart han hade något att säga därom.

Utöver vad han sade vid förhöret i Haparanda nämnde Sakalys att Wallenberg enligt Mensjagin skulle ha dömts för spioneri.

Adress: 825 Third Avenue, New York, N. Y. 10022 Telefon: (212) 751-5900 Telegram: SVENSK New York Telex: 22 41 50

Sakalys hade i Vladimir också talat med en annan medfånge vid namn Orlov, som sagt att han i Vladimir träffat på en svensk, sannolikt Wallenberg. Orlov hade kommit till Vladimir först 1953. Orlov var numera död. Orlov hade suttit i Vladimirs specialfängelse. Dessförinnan hade han varit i Zolotoustje i Ural. Han hade dömts till 25 års fängelse 1945 efter att tidigare ha varit polischef. Det var emellertid ytterligare en indikation på att Wallenberg var i Vladimir efter 1953.

Om sig själv berättade Sakalys att han var född den 9 februari 1942 i Vilna och att han fängslades för antisovjetisk propaganda vid 19 års ålder. Han hade därefter tillbringat sammanlagt 15 år i ryska fängelser och fångläger, 1961-67 i Mordovia och Vladimir, 1969 -73 i Litauen och 1973-78 i Litauen, Arkangelsk och Kazakstan. 1973-75 satt han två år i ensamcell i Vilna varvid KGB försökte förmå honom att sammarbeta som informatör. Han frigavs den 1 juni 1978 och begav sig då tillbaka till Vilna och ägnade sig åt underjordisk antisovjetisk verksamhet. I slutet av maj 1980 förhördes han av myndigheterna och väntade att bli arresterad ett par dagar senare. Han gav sig då iväg från Vilna tillsammans med en kamrat för att taga sig över gränsen till Finland via Leningrad. Han lyckades därmed, men däremot inte hans kamrat som vände vid gränsen.

I Förenta Staterna uppehåller han nära kontakter med andra dissidenter.

Som Sakalys från sin fängelsetid sade sig väl känna till också Mordovia där han suttit bl.a. i Camp II tillsammans med Edward Kutsnetsov visade jag honom texterna till Lena Kaplans tre vittnesmål från Wallenberghearingen (tel 41U 1981-01-23) för att höra hans kommentarer särskilt till vittnesmålet under tertio. Han framhöll att detta innehöll en rad felaktigheter och på honom verkade vara rena nonsens. Inte heller de andra vittnesmålen som han ögnade igenom ansåg han gjorde något trovärdigt intryck. Han tyckte snarare att de verkade tillkomna av personer som ville ge sken av att sitta inne med informationer och därigenom göra sig intressanta.

Personligen gjorde Sakalys ett mycket gott och fast intryck. Jag är övertygad om att han vill göra allt han kan för att hjälpa oss.

Din hälsning

Bengt Friedman

SVERIGES GENERALKONSULAT

Departementsrådet Göran Berg

UTRIKESDEPARTEMENTET

Wallenberg-ärendet - Vlada Sakalys
Hbr Berg-Friedman 81-10-26

Broder,

Den 6 januari 1982 lyckades jag äntligen få till stånd ett nytt sammanträffande med litauern Vlada Sakalys i hans bostad 361 Highland Boulevard, Brooklyn.

Tyvärr hade denne inga nya uppgifter att komma med i Wallenberg-ärendet. Beträffande den person han hade talat om vid vårt förra möte, Boris Mensjagin visste han fortfarande inte närmare var denne befann sig i Sovjetunionen. Han hade inte fått några besked genom sina kontakter. Han förklarade att det var svårare nu än förr att uppehålla kontakt både med vänner i Ryssland och Litauen. Han nämnde i det sammanhanget också namnet på en annan person som hade befunnit sig i Vladimir 1964-67 och som också hörde till den kategori som hölls avskilda från andra fångar, nämligen en ukrainare vid namn Stencenko som under nazisttiden hade varit borgmästare i KrasNodon. Sakalys trodde att denne fortfarande var i livet och uppehöll sig någonstans i Sovjetunionen. Denne kunde kanske ha något att berätta. Han ville också ge oss rådet att söka få kontakt med personer som befunnit sig i specialfängelset Zlatoustje i Ural under 50- och 60-talen. Men han var medveten om hur svårt det var att uppspåra sådana personer. Den tidigare nämnde Boris Mensjagin tillhörde enligt Sakalys samma kategori av fångar som Raoul Wallenberg. Han hade hållits i ensamcell i Validmir därför att han hade haft kännedom om vad som hänt de polska officerarna vid Katyn-massakern.

Under vårt samtal i övrigt talade Sakalys om den oro han känner för händelserna i Polen och den återverkan detta kan ha i de baltiska länderna. Han förklarade att nu, när all uppmärksamhet är riktad på Polen, man från sovjetisk sida passar på att undertrycka motstånd mot regimen också i de baltiska staterna. Han hade i dagarna fått meddelande om att en god vän i Litauen hade dödats. Han framhöll att det sedan länge fanns mer motstånd mot Sovjetunionen i Litauen än i Estland och Lettland. Befolkningen är större, ungefär 3 miljoner i Litauen jämfört med 1 miljon i Estland. Lettland hade 2 1/2 miljon invånare men endats 53% var numera letter. Befolkningen i Litauen hade också större likheter med polackerna medan Lettland alltid

Adress: 825 Third Avenue, New York, N. Y. 10022
Telefon: (212) 751-5900
Telegram: SVENSK New York
Telex: 23 66 64

varit mera väst- och tyskinfluerat. Trots, eller kanske på grund av, likheten i kynne mellan litauerna och polackerna hade det ofta funnits en viss animositet mellan Litauen och Polen och detta sökte Sovjetunionen utnyttja men utan någon som helst framgång. På senare tid hade det förekommit strejkförsök också i Litauen och han var orolig för vad som kan komma att hända där. Sakalys ansåg det vidare möjligt att man i Estland kunde komma att influeras av händelserna i Polen och visa större aktivitet i fråga om motstånd till Sovjetunionen. Esterna var, menade han, mera som svenskarna, tog det mera kallt och lugnt och reagerade långsammare på händelserna i Polen än hans landsmän i Litauen.

Bengt Friedman

Ex till:

Kabsekr
Ch pol I
Bekeris
Ottosson
Amb Moskva, onumr
Gk Leningrad, onumr

13

KUNGL.
SVENSKA BESKIFTKNINGEN

Bil. 2 till Beskiens i Wien
skr. nr 721/56

Strängt förtroligt.

P.M.

angående samtal med Johann Sanitzer den 31.10. 1956.

Johann S a n i t z e r, Pichlergasse 18, Salzburg, förutvarande chef för Gestapos kontraspionage i Österrike och Slovakien. Hustrun bosatt i Perchtoldsdorf Wien, Hochstrasse 34.

Sanitzer meddelade till en början, att han under fångenskapen i Sovjetunionen suttit i följande fängelser:

26 april - maj 1949 Lubljanka
10 maj - november 1949 Lefortovskaja
11 november 1949 - maj 1951 Wladimir
28 maj 1951 - januari 1952 Lubljanka
18 januari 1952 - 15 oktober 1955 Wladimir.

Ehuru Sanitzer så väl kom ihåg datum för sin ankomst till olika fängelser, hade han ytterst svårt att redogöra för i vilka celler han suttit i Wladimir. Han uppgav att han från december 1953 - juli 1954 satt i cell 73 i corpus III, en uppgift, som motsäges av Hawliks vittnesmål. En uppgift av Sanitzer, att han ungefär vid denna tid stod i knackningsförbindelse med Schörner, som ju enligt Hawlik satt i cell 73, kan tyda på att Sanitzer satt i någon av granncellerna. I juli skulle han ha flyttats till cell 45, där han suttit till den 4 maj 1955. Han överfördes då till cell 11, där han satt till mitten av maj. Då övriga österrikare fingo lämna Wladimir för att repatrieras, hölls Sanitzer kvar såsom " icke amnesterad " fånge och satt hela sommaren 1955 i cell 34 tills frigivningen i oktober nämnda år.

För att få en möjlighet att kontrollera Sanitzers

620

tillförlitlighet bad jag honom att räkna upp namnen på så många som möjligt av sina medfångar. Han meddelade då, att i cell 73 hade suttit, förutom några för mig okända österrikare, även schweizaren Victor Dellätry, den tyske diplomaten Rüdiger Graf Adelman, samt en finne, vars namn Sanitzer icke kunde erinra sig. Denne hade kommit till cell 73 i mars 1954 och berättat att han länge legat i ensamcell i sjukhuset Corpus II. Han befann sig i mycket dålig kondition, bl.a. hade han svåra huvudskador. Han försökte låtsas som om han vore lantbrukare, men det märktes på hans hållning att han var officer, något som han tydligen ville dölja för de ryska fängelsemyndigheterna. Han hade uppgivit, att han tillfångatagits i Finland som partisan. När jag nämnde flera olika finska namn, däribland Pelkonnen, fastnade Sanitzer med stor tvekan för detta namn.

I cell 45 hade Sanitzer blott personer av i detta sammanhang mindre intresse till medfångar.

Till cell 11 hade Sanitzer kommit tillsammans med balttysken Arnold Döring. Denne Döring, som numera lär vara bosatt i Hannover, var en typisk cellspion och hade upprepade sammanstötningar med Sanitzer. Han hade varit Sanitzers cellkamrat redan i cell 73, hade sedan följt med denne till cell 45 och till sist till cell 11. Sanitzer hade mycket snart klart för sig, att Döring hade som speciellt uppdrag att övervaka honom. I cell 11 fanns då redan dr. Maximiliam Manfred. Denne arbetade också som cellspion i Vladimir och han hade bl.a. anmält Sanitzer, då denne senare gömt ett brev i tvättrummet. Sanitzer fann i övrigt Manfred icke osympatisk. Manfred hade icke alls arbetat för ryssarna av ideella skäl. Han var emellertid till sin läggning en typisk köpman, som alltid förstod att utnyttja varje situation till sitt eget bästa. Dessutom vore han begåvad med en livlig fantasi. Han hade bl.a. vid återkomsten till Österrike lämnat några felaktiga upplysningar om österrikiska fångar i Sovjetunionen och därigenom fått de anhöriga att hysa falska förhoppningar om dessas repatriering.

Förmodligen i slutet av mars eller början av april kom slutligen Otto Schöggl (obs. Sanitzers stavning) till cell 11. Denne var en av de sämsta människor, som Sanitzer någonsin träffat, en begynnande paranoiker och

behäftad med syfilis. Schöggl hade, enligt Sanitzer, ursprungligen varit SS-man men deserterat till franska motståndsrörelsen. Efter kriget kom han i amerikanarnas tjänst och utförde bl.a. på amerikanskorder kidnappningar i den sovjetryska zonen i Österrike. Han hade vidare omtalat, att han medverkat då general Schörner häktades av amerikanarna, vilket Schörner själv hade bekräftat. Han hade också varit boxare.

Sanitzer beskrev Schöggl som lång (ca. 185 cm) med en kraftig, sportslig figur, fult grobianansikte och mörkt hår Schöggl hade alltid varit mån om att hålla sig välklädd och snygg.

Sanitzer hade träffat Schöggl redan i cell 73, där Schöggl vistats en mycket kort tid - högst tre veckor - förmodligen på våren 1954. Schöggl torde då icke någon längre tid ha varit i Wladimir. Själv hade Schöggl påstått, att han kom från Kalima, men av medfångar hade Sanitzer erfarit, att Schögg i stället varit i Vorkuta, där han fört ett fullkomligt skräck regemente som nagon slags uppsyningsman.

När Schöggl kom till cell 11, hade han icke talat om att han varit på sjukhuset utan tvärtom påstått, att han just suttit i två à tre veckor ensam i en viss straffcell i fängelset. Sanitzer visste emellertid, att detta måste vara lögn, då han hade sig bekant att en grekisk fånge, som han kände, satt i just den cellen. Han fick därför i stället det intrycket, att Schöggl hade varit på sjukhuset. Enligt Sanitzer torde Schöggl ganska ofta ha suttit kortare perioder i corpus II "som belöning"

Schöggl hade sålunda icke heller berättat någonting om en sjuk svensk diplomat vare sig för medfångarna i cell 11 eller senare då Sanitzer träffat honom i Potmar. Sanitzer kunde för övrigt icke heller erinra sig att Manfred talat om svenska fångar. Han har slutligen aldrig hört Turyns historia om Tomsen.

Sanitzer gjorde ett ytterst obehagligt intryck på mig. Han verkade skvalleraktig, intrigant och nästan sjukligt misstänksam. Han excellerade i att berätta långa invecklade historier, som skulle bevisa, vilka skurkar många av hans medfångar i Wladimir voro. Han fördömde sålunda både Frans Haw - lik och Karl Turyn som ryssarnas handgangna män men särskilt

vad Turyn beträffade hade han inga som helst bevis utan bara förmodanden att komma med. Alla medfångar, med vilka han haft någon otrevlig sammanstötning, betraktade han som kommunister och spioner. Att han talade relativt väl om Manfred visade sig bero på att Manfred vid något tillfälle efter hemkomsten tagit Sanitzer i försvar gentemot myndigheterna.

Det var sålunda svårt att urskilja fakta i allt kärringprat i Sanitzers vittnesmål, men jag har dock ett bestämt intryck av att Sanitzer talade sanning, då han förnekade att Schöggl någonsin berättat om den svenska diplomaten.

Wien den 7 november 1956.

Erik Braunerhielm

(Erik Braunerhielm)

(Bil mäkm ovanmc.)

57k

9/3

KUNGL.
SVENSKA BESKICKNINGEN

11.9.57
a+b j.k. kl
Thulin (H-Sgl)
u/Hilkins Begrdm

Wien den 7 mars 1957.
1 bil.

Ex 17/9 57 Strängt förtroligt.

Prohv
Schöner
Schöppel

Broder,

För att erhålla vissa upplysningar till kontroll av Frank Olmody-Posch' vittnesmål hava vi kallat den för oss tidigare kände Johann Sanitzer till ett samtal i vilket även ambassadören Allard deltog. Sanitzer berättade därvid, att han mycket väl kände Erich Schröder, som vore en synnerligen tillförlitlig person. Schröder hade suttit tillsammans med Sanitze och Posch i en cell (möjligen nr 45) i Vladimir på sommaren 1954. Sanitzer vill minnas, att Schröder 1947 eller 1948 suttit i Suchanovska.

Min chef frågade även Sanitzer, om han kände till namnet Otto Scheuer, eller hade hört talas om en person i Abwehr, som tidigare varit radiohandlare i Wien och vars fader var lärare i germansk filologi etc. Allard underlät med avsikt att nämna, att det var en och samma person han talade om, för att icke avslöja för mycket för Sanitzer.

Sanitzer har nu skrivit mig i avskrift närslutna brev, där han meddelar, att Schröder är bosatt i Österskland men sporadiskt kan nås hos en svåger i Ratzeburg i Västtysklan Såsom Sanitzer framhåller torde departementet kunna söka Schröder på sistnämnda plats och därvid åberopa Sanitzer.

Sanitzer har också hjälpt oss med att forska efter en Otto Scheuer samt efter en f.d. radiohandlare, som tjänstgjort i Abwehr. Han säger sig hava fått reda på att det icke funnits någon Oberleutnant med namnet Otto Scheuer inom Abwehr. Däremot finns det ju en liten möjlighet, att den av Sanitzer omnämnde Otto Schuster, vilken sedermera avlidit i fängenskap, kan vara identisk med Scheuer. Den förre synes dock vara äldre än Scheuer skulle hava varit.

Under ovannämnda samtal lämnade Sanitzer ytterligare

Herr Sekreteraren G. Lorentzon
Utrikesdepartementet.

660

ett par uppgifter av intresse. Han omtalade, att då han i november 1949 kom till Vladimir, detta fängelse uteslutande användes för förvaring av viktiga fångar, som slutförhörts i fängelsena i Moskva. Det sammanlagda antalet interner i Vladimir vore vid denna tid blott omkring 150.

Sanitzer hade suttit i första vaningen i Vladimirs sjukhus under ungefär fem månader på våren och sommaren 1950. Till att börja med satt han tillsammans med den ryske emigranten, gardesöversten Uschim, och därefter med en annan rysk överste och emigrant Besonov, som var cellspion. Sanitzer hade icke vågat knacka och kände därför icke till fångarna i grannecellerna. Han uppgav emellertid, att vid denna tid inga fångar sutto i bottenvåningen, utan att denna uteslutande användes som magasin, dagrum för fängelsepersonal etc.

Slutligen berättade Sanitzer, att tysken Adelmann, med vilken han satt i cell 73 (enligt Janscy nr 67) under våren 1954, vid ett tillfälle berättat, att den svenske diplomaten Wallenberg försvunnit från Budapest och varit fången i Sovjetunionen. Berättelsen hade så intresserat medfångarna, att de genom signalering försökte taga reda på huruvida Wallenberg då själv satt i Vladimir. Det visade sig emellertid, att Wallenberg i alla händelser icke fanns i Corpus III. Sanitzer framhåller emellertid att även Otto Schöggl var närvarande vid detta tillfälle och således då fick höra talas om Wallenberg.

Vänliga hälsningar
Din tillgivne
Erik Braunerhielm

(Erik Braunerhielm)

Bil. Hor Braunerhielm - Lunzer 2.357

Avskrift.

Hans Janitzer,
Kriminalrat a.D.,
Salzburg, Alensiedlung 51.

Salzburg, am 5. März 195

An die
Königl. Schwedische Gesandtschaft,
z.Hd. von Herrn Erik Braunerhielm,
Wien, IX.,
Liechtensteinstr. 51.

Sehr geehrter Herr Braunerhielm!

Die Adresse meine Kameraden, der im NKWD-Gefängnis Suchanovska in Untersuchungshaft war, lautet:
Erich Schröder,
bei Hermann Niemann,
Ratzeburg, Möllnerstr. 29.
Herr Niemann ist der Schwager Erich Schröders; Schröder besucht seine Verwandten in Westdeutschland immer zu den Feiertagen, sodass mit einer Beantwortung eines Briefes erst nach Ostern gerechnet werden kann. Er selbst wohnt in Ludwigslust in Mecklenburg (Ostdeutschland), doch bitte ich, aus Gründen seiner Sicherheit dorthin nicht zu schreiben. Er schrieb mir z.B. am 31.12.1956:"Deine Briefe habe ich erst heute erhalten, da ich in Ratzeburg mit meiner Frau zu Besuch bin. Aus Ludwigslust kann ich nicht schreiben..... dort werde ich als schwarzes Schaf angesehen.... leider können wir uns nicht so oft schreiben, weil in der DDR die Zensur sehr scharf ist..."

Wenn Sie wollen, schreibe ich Erich Schröder nach Ratzeburg und frage ihn, ob er aus der Zeit seinesAufenthaltes in der Suchanovska Verschleppte, die ebenfalls dort in Haft waren, namhaft machen kann. Sollten Sie es vorziehen, ihm selbst zu schreiben, dann berufen Sie sich, bitte, auf mich, schreiben Sie ihm, dass Sie seine Adresse von mir haben, damit er nicht ängstlich ist.

Ansonsten bin ich bemüht, Ihnen noch andere Russlandrückkehrer namhaft zu machen, die gleichfalls in der Suchanowska einsassen. Ich habe Ihnen gesagt, dass noch ein zweiter Verschleppter behauptete, in der Suchanowska gewesen zu sein. Nach langem Nachdenken glaube ich, dass das Victor Pelatry, Journalist, om Vorjahr Gerlingen bei Stuttgart wohnhaft gewesen, gewesen ist. Allerdings sind seine Angaben mit äussersten Vorsicht aufzunehmen, da das Flunkern aus Wichtigmacherei zu seinen hervorstechendsten Charaktereigenschaften gehört. Mit ihm stehe ich nicht mehr in Verbindung.

Was die beiden Offiziere der Abwehrstelle XVII (Wien) anbelangt so ist es nach meinen Ermittlungen sicher, dass es einen Oberleutnant Otto Scheuer nicht gegeben hat, auch keinen Offizier, der "Scheuer" als Decknahme verwendet hat. Jedoch hat es einen Hauptmann Otto Schuster (eigentlich mit dem Doppelnamen Schuster-Bonnott) gegeben. Er war Reservoffizier, war im Zivilberuf Notar und würde heut 55 Jahre alt sein. Bei der Abwehrstelle war er beim Referat I Wi tätig. Nach Kriegsende übernahm er ein Notariat in Hainburg a.d. Donau und wurde dort von den Russen verschleppt (1946 oder 1947). Ich habe in Russland festgestellt, dass er zur selben Zeit wie ich in der Lubjanka gewesen ist (1949), allerdings damals zu neuerlichen Verhören bereits das zweitemal. Vorher war er in einem Lager (ich glau-

se in Vorkuta), wo er als Sanitäter im Spital beschäftigt wurde. Vorher soll er 1947 in der Lubjanka gewesen sein. Er war 1949 schon schwer krank und ist auch in Russland gestorben. Von seinem Aufenthalt in der Lubjanka 1949 erfuhr ich nach meinem Abtransport aus Moskau, als ich in Vladimir einen seiner Mithäftlinge in der Lubjanka, den Prof. Parin, einen Russen, zu Zellengenossen hatte. Ich werde aber noch genauere Daten über Otto Schuster zu eruieren versuchen und Ihnen dann Mitteilung zu kommen lassen. Ich halte es für ziemlich sicher, dass Otto Schuster mit Otto Scheuer ident ist. Ihr Gewährsmann hat sich wahrscheinlich den Namen irgendwie in getarnter Form notiert (z.B. Sch.er - Schuster und dann das als Scheuer gelesen). Ich weiss ja aus eigener Erfahrung, wie bei dem ewigen Kampf mit dem NKWD derartige Aufzeichnungen gemacht wurden.

Ich setzte aber meine Nachforschungen fort, u.zw. in der Richtung, ob nicht ein Oberleutnant Otto Scheuer bei der AST XVIII (Salzburg-Innsbruck) gewesen ist.

Von den AST-Offizieren in Wien mit dem Zivilberuf Radiohändler gibt es nach meinen Ermittlungen aus zuverlässiger Quelle nur einen, nämlich

den Hauptmann Holley

der in Wien ein Radiogeschäft besass (wo werde ich noch feststellen). Nach dem Kriege besass er ein Radiogeschäft in

Wels, Oberösterreich, Dr.R.Kochgasse 29;

wo er sich gegenwärtig aufhält und ob er überhaupt in Russland gewesen ist, bin ich eben dabei festzustellen. Der Leiter der zuständigen Abteilung bei der Abwehrstelle (Ii, d.i.römisch I,i) war

Oberstleutnant Hans Hotzel,

der noch im Vorjahr

in Deuchelried,
Post Wangen im Allgäu, Bayern,

gewohnt hat, dann aber nach Stuttgart übersiedelt sein soll. Ich werde seinen gegenwärtigen Aufenthalt feststellen, was wegen des Auslandes etwas länger dauert, wozu noch kommt, dass er als sehr "schreibfaul" bekannt ist. Wenn ich etwas erfahren habe, werde ich Ihnen das Ergebnis bekanntgeben.

Mit gleicher Post setze ich mich mit meinem Freunde

Walter R e u s c h l e, Major a.D.,
Schwäbisch-Hall, Seiferheld-Strasse 21,
Westdeutschland,

in Verbindung. Herr Reuschle sass acht Jahre in Einzelhaft, weil er Stalins Sohn, Jakob Stalin, nach dessen Gefangennahme verhört hatte. Er befand sich meines Wissens längere Zeit im Spitalsgebäude in Wladimir in Einzelhaft und kann vielleicht irgendwelche Hinweise geben.

Soviel für heute .

Ich schreibe Ihnen deshalb jetzt gleich, weil ich in der zweiten Wochenhälfte nach Graz fahren muss und erst zum Wochenende wieder in Salzburg bin und mir dachte, dass Ihnen meine Ermittlungen über die beiden Offiziere irgendwelche Anhaltspunkte geben könnten.

Mit vorzüglicher Hochachtung

Hans Sanitzer.

KUNGL. SVENSKA
GENERALKONSULATET

Uppteckning

av samtal med Dr. Charles W. Schändl, vilket förts i Toronto söndagen den 2 februari 1958.

Efter överenskommelse, träffad genom förmedling av svenska konsulatet i Toronto, sammanträffade jag den 2 februari 1958 med ungerske medborgaren Dr. Charles W. Schändl, vilken är bosatt under adress 240 Huron Street, Toronto, Ontario, (tel. WA 2-2966) och är anställd såsom räkenskapsgranskare hos revisionsfirman Greenwood, Lipton & Company, 215 Victoria Street, Toronto (tel. EM 4-3461). Samtalet fördes i Schandls bostad och pågick under tiden från klockan 10 f.m. till klockan 6 e.m. (med avbrott för gemensam lunch). Schandl visade sig mycket samarbetsvillig och hade full förståelse för anledningen till mitt besök, som jag uppgav vara efterforskningar i allmänhet efter svenska medborgare i rysk fångenskap.

Till en början uppgav Schandl om sig själv:

Han vore född i Budapest 1912. Familjen vore katolsk och hans fader hade varit verkställande direktör i den ungerska kooperativa jordbrukarbanken ("Union of Hungarian Mutual Credit Associations") i Budapest. Schandl hade tagit juridisk examen i Budapest i september 1934, studerat i Paris 1934-1935, vid universitetet i Innsbruck 1935-1936, vid universitetet i Cambridge 1936-1937, och år 1940 hade han i Budapest erhållit behörighet att verka såsom advokat och domare. I februari 1944 blev

FP:ksn

han auktoriserad revisor ("chartered accountant") men redan den 1 januari 1942 hade han anställts såsom juridisk rådgivare åt ovannämnda jordbrukarbank. - Efter den 1 januari 1941 hade han fullgjort militärtjänst i olika omgångar i egenskap av underlöjtnant i reserven. Under tiden april 1942 till april 1943 hade han deltagit i den ungerska arméns stridsoperationer i Ryssland. Till Canada hade han anlänt såsom flykting i maj 1957.

Beträffande bakgrunden till sin arrestering av de ryska tyskarna den 6 december 1944 uppgav Schandl: I syfte att hjälpa några vänner att undkomma förföljelse hade Schandl på ett tidigt stadium av kriget kommit i kontakt med en underjordisk motstånds- och räddningsrörelse. Hans kontaktman hade varit en ungrare av judiskt ursprung vid namn Gabriel Horásty. Övriga medhjälpare i detta nät hade han under lång tid icke känt ens till namnet. I hans föräldrars villa i Budapest, där han själv också bott, hade hållits dolda personer, som varit förföljda av tyskarna. Vid ett tillfälle hade således i detta hus varit gömda dels en ungersk jude Charles Lazlo alias Lasko (nuvarande adress 22 Barcom Avenue, Rushcutters Bay, Nya Syd-Wales, Australien, [illegible]ra Sydney), och en kanadensisk medborgare Andrew Daniel, vilken skickats flera gånger som förbindelseman till partisanerna i Slo[illegible]ien men tillfångatagits av ungerska gendarmer och sedan rymt från dessa. En dag under senare delen av 1944 hade hos familjen Schandl inställt sig en person, som senare visat sig vara holländske officeren Hendrik van de Waals, vilken på sin tid tillfångatagits av tyskarna och hållits fängslad i Stanislaus i Polen, varifrån han rymt till Ungern, där han efter en kort internering blev frigiven och senare jämte elva andra holländska officerare utförde humanitär verksamhet med medel, som tillhandahöllos av svenska beskickningen i Budapest. Avsikten med van de Waals

första besök hos Schandl var att taga fotografier, som skulle komma till användning på falska identitetshandlingar för de undangömda flyktingarna. När van de Waals vid ett tillfälle i november 1944 återkommit med färdigställda falska identitetshandlingar, hade han frågat Charles Schandl huruvida denne vore villig att i sällskap med någon annan taga sig över till de ryska linjerna som budbärare. van de Waals hade då hänvisat honom till att taga kontakt med förutnämnde Gabriel Horasty, vilken tidigare varje månad sänt i väg från Budapest två budbärare till det brittiska underrättelseväsendets huvudkvarter i Ungern, som emellertid icke nu kunde kontaktas på grund av ryssarnas framträngande. Horasty hade tillrått Schandl att åtaga sig nämnda uppdrag men att icke begiva sig åstad från Budapest, förrän van de Waals kunde åtfölja honom till ryssarna. Den 5 december 1944 sammanträffade van de Waals och Schandl, som först då fått veta van de Waals rätta namn, och begåvo sig åstad mot de ryska linjerna i riktning sydväst ut från Budapest. Sedan van de Waals lämnats kvar i en lantgård i avvaktan på ryssarna, som ännu inte kommit fram dit, hade Schandl återvänt till Budapest samma dag men uppmanades där att redan följande dag förena sig med van de Waals, vilket han också gjort. På förmiddagen den 6 december 1944 hade de ryska trupperna anlänt, och van de Waals jämte Schandl hade anmält sig hos desamma och blivit förda först till bataljonsbefälhavaren och sedan till en regementsöverste för att följande dag transporteras till den ryska armédivisionens stab. I deras sällskap hade befunnit sig ytterligare sju ungerska krigsfångar. Namnet på den ort där divisionsstaben varit belägen kunde Schandl ej längre erinra sig. Den 10 december hade van de Waals och Schandl förts till orten Cece, söder eller sydväst om Budapest. Två dagar senare togos de i förhör av en rysk major i hemliga polisen. De hade förhörts

var för sig och tillfrågats om varför de hade hjälpt britterna och amerikanarna i Budapest men icke ryssarna. Den ryske förhörsledaren förklarade sig icke vara intresserad av de militära upplysningar, som van de Waals och Schandl förklarat sig beredda att lämna. Den 21 eller 22 december hade van de Waals och Schandl förts från Cece till Sarbogard (norr om Budapest), där de stannat i två veckor och ånyo förhörts samt förelagts förhörsprotokoll till underskrift. Här hade de anklagats för att [illegible]a tyska spioner och förelagts att bevisa att så icke vore fallet såsom villkor för frigivning. Den 2 januari 1945 hade [illegible]sänts i väg i riktning mot Bukarest via Timisoara (6 januari). De hade ankommit till Bukarest den 11 januari och i tågkupén under resan haft sällskap med nerskjutna engelska och amerikanska flygare. Från Bukarest hade de den 13 januari transporterats med flyg till Moskva, dit de efter mellanlandning i Kiev den 14 januari anlänt den 16 på morgonen.

Om fängelsevistelsen i Ryssland anförde Schandl:

I Moskva hade Schandl och van de Waals omedelbart insatts i Ljubljanskaja fängelset, där de under fyra dagar kvarhållits i en mottagningscell tillsammans med flera tyskar och rumäner. På femte dagen hade de förts över till Lefortovskajafängelset [illegible] redan samma dag återtransporterats till Ljubljanskaja. Där hade de placerats i en cell i översta våningen med nr. 47 eller möjligen nr. 92. På natten hade de tagits till förhör och före gryningen nästa morgon på nytt överförts till Lefortovskaja. Där hade de skiljts åt, och van de Waals hade delat cell med en rumänsk telegrafist vid namn Popovic. Schandl hade suttit i en cell tillsammans med två tyskar. Efter tretton dagar i Lefortovskaja hade de den 1 februari åter överförts till Ljubljanskaja, där Schandl och van de Waals ånyo placerats tillsammans i

cell nr. 27 eller nr. 28, belägen i en våning en halvtrappa högre än den fängelsevåning de tidigare hållits fängslade i. Några ytterligare fångar hade icke funnits i samma cell. Av förhör som under denna tid hållits med van de Waals hade denne förstått att ett skriftligt meddelande, som han lämnat en kanadensisk flygare i tåget på vägen till Bukarest, hade nått dess adressat, den holländska regeringen. Den 29 mars hade båda transporterats till Lefortovskaja där de satts i cell 111 i våningsplanet en trappa upp. Cell 111 vore den längst i sydväst belägna cellen i den nord-sydligt orienterade långa cellraden. Här hade de båda, som delat cell med varandra under närmare ett år, hållits helt isolerade från andra fångar. Övervakningen hade varit så sträng att de varit ur stånd att inhämta upplysningar om vilka som befunno sig i cellerna vid sidan av, över eller under deras egen. Det hade varit möjligt att kommunicera medelst knackningar men varje försök hade alltid omedelbart upptäckts av vaktpersonalen. Den 26 juni 1945 hade de på omvägar fått höra att kriget i Europa tagit slut och i september samma år hade de givits engelska böcker att läsa. Den 7 eller 8 januari 1946 hade van de Waals tre gånger kallats till nya förhör och därefter placerats i cell 115, belägen snett emot cell 111 i samma våningsplan. Under tre månaders tid hade Schandl suttit ensam kvar i cell 111 och även förhörts på nytt. Under denna tid hade han plågats med röster från i väggarna inbyggda högtalare, troligen fyra till antalet, som voro i gång hela dagen lång och tidvis även på natten. Vanligen hörde han från högtalaren en gäll klanglös kvinnoröst, som talade till honom på olika språk. Förmodligen hade även vad han yttrat under sömnen upptagits på band, ty kvinnorösten åberopade stundom händelser, som icke på annat sätt skulle kunnat vara kända för fängelsepersonalen. När någon gång rösten varit borta, hördes från hög-

talaren ett ljud, som liknade tickandet från en metronom, vilket Schandl fann ännu mera pressande. Det ständiga oväsendet från högtalaren gjorde honom omtöcknad, tidvis hade han även fått kramp av detsamma och efter en tid hade han icke kunnat avgöra, huruvida högtalaren var i gång eller rösten var egna hallucinationer. Han hade även iakttagit, att vaktpersonalen tidvis gav honom annan mat än vad som utdelades till andra fångar, och han vore övertygad om att fängelsemyndigheterna hade blandat någon drog i hans föda och möjligen även i hans dricksvatten, eftersom han efter vissa måltider kände alla kroppens körtlars verksamhet stiga och magen samtidigt kom i olag.

Schandl fortsatte: Långt efter denna tid under ett senare uppehåll i Vladimir hade han erfarit att van de Waals, som han icke sett efter januari 1946, i mars 1946 försökt begå självmord genom att kasta sig ned i hisstrumman till en handdriven mathiss belägen omedelbart utanför cell 111. Självmordsförsöket hade misslyckats och van de Waals hade kommit undan detsamma med ett brutet ben. Att något hänt vid denna tid i närheten av hans cell hade Schandl emellertid redan då kunnat förstå genom att observera tillskyndande talrik läkarpersonal i och utanför cell 115. Under någon tid i denna cell hade för övrigt van de Waals varit spärrad tillsammans med en tysk diplomat, vars namn Schandl icke någonsin hört. - Mot slutet av mars 1946, troligen efter van de Waals' självmordsförsök, hade Schandl flyttats ned till bottenvåningen i cell nr. 24 eller nr. 27, vilken han delade med två tyskar, den ene en general Karmatowsky, något över 70 år gammal, vilken omtalat, att hans svärson överstelöjtnanten Bülow varit tysk militärattaché i Rom, och vilken förts bort från cellen i augusti, och den andre Arnold von Stritzky, en Sonderführer, vilken tjänstgjort som rysk tolk vid Stalingrad.

von Stritzky hade befunnit sig i denna cell till november 1948, då han förts bort. Han hade haft sergeants grad och kännetecknats av att han varit puckelryggig . "von Stritzky is a liar". Från november 1948 hade Schandl varit ensam i cell 24 (eller 27) till någon dag mellan den 14 och 17 augusti 1950. Efter det von Stritzky lämnat cellen, hade Schandl icke från denna cell kunnat träda i kontakt med någon annan fånge. Den 14 januari 1950 hade han blivit kallad till förhör. Visitation hade samtidigt företagits av honom och hans cell, han hade fått underskriva ett förhörsprotokoll och påföljande dag hade han delgivits en häktningsorder utfärdad av Abakumov. Den 16 eller 17 i samma månad hade han mottagit åtalsskriften ("Anklagebrief"), i vilken han tillvitades kontakt med antisovjetiska organisationer. När sådan kontakt skulle ha tagits, hade icke angivits i åtalsdokumentet, men av förhörsfrågor att döma hade åklagaren hänfört sig till tiden för den tyska occupationen i Ungern. - En stor mängd protokoll hade på kvällen framlagts för honom med tillsägelse att genomläsa desamma under natten. Därefter hade ingenting avhörts om åtalet förrän i augusti 1950, då han kallats till nytt förhör samt förelagts att underskriva ett dokument, enligt vilket han dömdes till 25 års fängelse för spioneri, varvid strafftiden skulle räknas från den 15 januari 1950. Två dagar efter det domen meddelats hade han transporterats under bevakning ensam i en tågkupé till Vladimir, där han insatts i en ensamcell och tilldelades ett nummer på samma sätt som han burit i Lefortovskaja, där han aldrig heller nämnts vid namn. Vladimir hade såsom fängelse varit bättre än Lefortovskaja. Hans första cell vore belägen på andra våningen i Corpus II (sjukhusbyggnaden) och vätte mot norr Även kvinnor hade förvarats i samma byggnad, som också innehöll isoleringsceller. Ända till november 1952 hade han varit inspärrad i ensamcell och ur stånd att kommunicera med någon utomstående. I

januari 1951 hade han överförts till cell 26 eller 27 i våningen under och suttit där till den 5 april 1954. I slutet av november 1952 hade han fått sällskap med Theodor Krumrey, "an honest fellow who never tells a lie". Båda två hade i Corpus II flyttats ofta från cell till cell. De hade först suttit i våningen två trappor upp, sedan i cell 17 i bottenvåningen, därefter flyttades han åter till våningen ovanför. I cell nr. 17 hade han haft tio medfångar, nämligen:

Lucien Goizé (Gozier);

2) Martin Lieberfreund, numera Liebert, bosatt i Förenta Staterna under adress 225 West 86th Street, Apt. 41, New York 24, N.Y., (tel. SU 7-2555);

3) Österrikaren Dionees (?) Ärtl, nuvarande adress moderns värdshus Gasthof zur Linden, Rhein bei Graz;

4) Österrikaren Erik Kominek, nu bosatt i Wien, den yngste av medfångarna, 20 - 21 år gammal;

5) Tysken Harald Nitz, Hamburg;

6) Wolfgang von Hanstein från Breslau, en man i 50-årsåldern (borta ur cellen under ett halft år från 15 september 1954) von Hanstein hade omtalat, att von de Waals tagit sig av daga genom hängning någon gång under 1948;

Krumrey;

8) Finske medborgaren av ryskt ursprung Vladimir Maximov, vilken uppgivit sig ha varit tolk i finska utrikesministeriet och nu vore banktjänsteman i Helsingfors;

9) Japanen Chikara Kuruda, vilken frigivits och hemsänts till Japan den 6 september 1956, där han torde kunna anträffas via japanska utrikesministeriet;

10) Araben Zeya Rachim, vilken arresterats i Manschuriet.

Senare hade i dessa personers cell införts polacken Stanis-

lav Konartz. Under vissa tider hade även i samma cell befunnit sig grekerna Panajotis Christophis, sjöman från Ounessa på Khios, samt en annan med namnet Cismedis, vidare generalöversten Rudolf von Schmidt, (ej fullt ett år), ävensom polacken Henry Racz-Tadewsk alias Leopold Röhmer (från andra byrån i polska generalstaben), samt österrikarna Joseph Meyer och Karl Navratyl. I granncellen till nr. 17 hade befunnit sig brittiske medborgaren Tibor Clement och tyske krigsfången Lorenczuk, son till en tjeckoslovakisk domare. - I en annan granncell hade suttit en person vid namn Basta mow, vars föräldrar varit bosatta i Stockholm. Dessa hade skickat paket till sonen, vars förnamn möjligen varit Pirka. I samma cell som Bastamow hade befunnit sig Erko Herkilen (Pelkonen), en finsk sergeant med ärr i ansiktet. I mars 1955, då endast sex fångar varit kvar i Schandls cell, hade han givits tillåtelse skriva hem och den 14 september 1955 hade han plötsligt hämtats från rastgården och insatts i en ensamcell. Tillsammans med tre andra ungrare hade han skickats till uppsamlingslägret Potyma, där han hållits först i Camp 3 och sedan i Camp 11. Den 14 november hade han avtransporterats i en tågvagn med öppna dörrar till ungerska gränsen, dit han anlände den 17 eller 18 november 1955. I transporten hade befunnit sig 330 män och 12 kvinnor, som alla överlämnats av ryssarna till de ungerska fängelsemyndigheterna och vilka inspärrats i ungerska fängelset Jaszberiny. I april 1956 hade 35 - 40 personer av dem beviljats amnesti, och den 29 eller 30 maj hade Schandl jämte fem andra fångar förts till hemliga polisens högkvarter i Budapest. Efter mitten av september hade Schandl åter befunnit sig i Jaszberiny, där han frisläppts den 25 september. Den 4 december 1956 flydde han ur Ungern till Österrike.

På särskilt ställda frågor tillade Schandl, att Posch, vars förnamn han angav vara Frans, vore bekant för Schandl och

att Posch befunnit sig i Vladimir, att han även hört namnet Eugen Török, som han uppgav vara en ungrare, som suttit kvar i granncellen i Vladimir, då Schandl frigivits. Han hade även hört namnen Cumish, Keitl, och Clauberg nämnas.

Efter tillfångatagandet av ryssarna hade Schandl icke vid något tillfälle varit fängslad i: Leanyfalu, Debreczen, Szolnok, Konstanza, Krasni Press eller Orcha, dock med den reservationen att han 2 - 3 dagar under transporten åter till Ungern suttit i ett genomgångsläger, vars namn kunde ha varit Krasni Press.

Helt spontant och utan att Schandls tankar av mig letts i någon riktning mot Wallenberg eller Langfelder, nämnde Schandl (under promenaden till lunchrestaurangen) att han väl kände till Wallenbergs verksamhet i Budapest och att Wallenberg försvunnit från Budapest utan att lämna något spår efter sig. Därefter tillade han följande:

Familjen Schandls villa i Budapest hade adressen 16 B - 18 A Kelen Hedjyi utca och finska beskickningens fastigheter hade befunnit sig på ömse sidor om deras villa. Endast två tomter skulle ha skiljt Schandls villa från en byggnad, där svenska beskickningen varit inrymd. Då ryssarna närmade sig Budapest, hade Schandls fader gått över till ett av de finska beskickningshusen i syfte att tillsammans med därvarande beskickningspersonal göra förberedelser för en del praktiska arrangemang till gemensamt skydd vid väntade krigshandlingar. Schandl Sr. hade sökt och i denna angelägenhet samtalat med Raoul Wallenberg i eller utanför finska beskickningen. Detta samtal hade ägt rum kort efter den 15 oktober 1944. Därefter hade Wallenberg efter vad fadern uppgivit en dag personligen kommit över till Schandls villa och förklarat sitt ärende vara bl.a. att vidtaga åtgärder till skydd för kanadensaren Andrew Daniel, som alltjämt då hölles dold av familjen Schandl. Själv hade Charles

Schandl aldrig träffat Wallenberg.

- - - - - - - - - - - -

Schandl ville till slut framhålla, att han ansåge att van de Waals' välsignelsebringande räddningsarbete i Budapest borde bringas till de nederländska myndigheternas kännedom för postumt hedrande av van de Waals. Det vore Schandl bekant att van de Waals hade genom sina insatser och framförallt genom sin förmåga att tillverka falska dokument räddat livet på hundratals personer

- - - - - - - - - - - -

Schandl företeddes efter samtalet ett antal delvis från utrikesdepartementet översända fotografier men kunde icke identifiera någon av de avbildade personerna.

New York den 5 februari 1958.

Folke Persson

Folke Persson
Konsul

SCHANDL

Bil. hbr. Persson-Lorentzon, 6.3.58.

Febr. 7, 1958.

Dear Mr. Persson,

I thank you again for your visit in Toronto, - I spent a very nice day with you. I have to apologize for the poor and untidy surroundings, - where you had to spend your Sunday, - but for me it seems to be a paradise, - because I have a room for myself, and nobody looks in on the little round hole in the door, - on the "OKOUKA" - how the Russians called it.

1) Only when you left me it struck me that I did not speak to you about

a Canadian, - who is probably still in the prison of Wladimir. His name is "HUBBARD" - he was in the cell under us in 1955, in the third "corpus".

He was a cook on a ship. About the end of the forties (I am not sure about the date) he left his ship in a Russian harbour of the Black Sea, and reported himself with the Sovjet authorities, as a "socialist", who wants to live in the "paradise of socialism". - He was given some money, some job, some "living space", - he received two suits, - and his main task would have been to learn the russian language. He was not very successfull in this task. He lived free for about a year, and than he was imprisoned. They condamned (condemned) him for "anti-Sovjetic propaganda". He did not know when and where he committed this crime, - even in the prison he felt himself like a "communist hero" - for coming to live in the Sovjets.

He was about two years in solitery confinement, - and rath heavily tortured with the ultrasonic "Jagoda Siren", - he had hallucinations even in the cell. (- The big common cell. - But it is true I heard and feeled the Siren there too.)

As he could not understand why he should have been tortured, he came to the conclusion that he served as material for some important medical experiment, - as the medical personal looked every day in his cell. Whenever he had the opportunity he spoke to the doctoress, or to any officer of the prison, telling that it was enough already, he did more than his part, it was and is really painful, - they shall make the experiments on other subjects now. - Of course they laughed only at him. -

2) I remembered that I did not mention to you "Bob" - an U.S.A. sergeant, who was stolen by the Russians from Vienna. He was in the cell where I was led on the 5th of April 1954, until March of the same year. He had som serious skin trouble, due to avitaminose, or nerve disease (- due to the "Siren") - or both together. I heard about him from my cell-mates. And only then I remembered his name was "Kumis", or "Chumis". - I mixed up this name with the person of an Ukranian, - so I gave you false information about him. It is not true that he was an agent of the administration of the prison. - He was a simple fellow, spoke a lot about drinking, but they liked him in the cell.

3) Persons who were in Sovjet prisons, or camps and are now in the U.S.A.

a) Martin LIEBERT - (his former name "Lieberfreund". Polnish, - in the Sovjets from 1939 until 1955, - November.

His address:

225 West, 86 Street, Apt. 412, - New York 24, N.Y.

Tel: Susqwehanna 7-2595

(in the evenings, - during day time: Delicia Chocolate Co. 50, Antin Place, New York 62, N.Y.)

b) Steven SZALAY -

Hungarian. He worked for two years in the experimental research prison, near Moscow, - later he was in camp at Vorkuta. (Coal mining, north, in the polar cycle). He met many people.

His address:

717 Salina Street, Suracuse, N.Y.

Tel: GR 14-093 (evenings)

(he is working in the factory of General Electric Co. in Syracuse as electro-technician).

c) Miklos SARSZEGI -

Hungarian. Student in medicin. He was in camp.

His address: 693 S. Waterman Avenue, Detroit 17, Michigan, U.S.A.

All the three are persons of good character, and I am proud of their friendship.

I heard from them that Francis Aprily, and Francis Nagy, - and perhaps Alexander Kemeth (a former professional wrestler) is in the States too.

" " " "

Strängt förtrolig.

P. M.

ang. samtal med tyske medborgaren försäkrings-tjänstemannen (översten a.D.) Friedrich Schildknecht, född 1906, hållet torsdagen den 16 maj 1957 i dennes bostad i Köln-Nippes, Niehlerstrasse 93III, c/o Müller.

På min fråga om Schildknecht under sin fångenskap i Sovjetunionen träffat eller hört talas om någon svensk medborgare i samma belägenhet förklarade han, att han aldrig träffat någon svensk där, men att han troligen någon gång under åren 1950-52 i Ljublanskaja-fängelset i Moskva av någon medfånge hört talas om att en svensk skulle ha hållits fängslad där. Schildknecht kunde inte erinra sig namnet på den omnämnde svensken, om vilken han hört talas en eller två gånger, ej heller kunde han komma ihåg vem som berättat härom. Möjligen kunde det vara Dr. Hermann Pörtzgen (nu utlandskorrespondent i Moskva), Kurt von Landwehr (München 27, Stundstrasse 11 II, bei Burg eller Rolf ten Hompel (Hamburg 20, Eppendorferweg 274).

Om sin fångenskap berättade Schildknecht följande.

Han tillfångatogs vid striderna vid Stalingrad i februari 1943 och infördes ungefär en månad senare i Ljublanskaja-fängelset i Moskva, där han var kvar till augusti 1943. Då överfördes han till ett läger, där han fick kvarbli till slutet av 1944, varefter han insattes i Butyrskaja-fängelset. Under åren 1947-1948 satt Schildknecht i Ljublanskaja i cell 42, belägen i II. Stock tillsammans med ryska fångar, varefter han överfördes till Lefortovskaja-fängelset i Moskva. Under åren 1950-1952 satt Schildknecht i Ljublanskaja-fängelset återigen i cell 42, där han som medfångar fick tyska medborgarna fältmarskalken Kleist (som senare avlidit under fångenskapen) och Dr Sigfried Müller, nu bosatt i Regenburg, Nürnberger-strasse 176, och överstelöjtnanten Geissler (nu bosatt i

Köln-Ostheim, Grewenstrasse 8). Schildknecht ville inte hålla för otroligt att det skulle vara någon av de sistnämnda, som berättat om en svensk fånge. Han kunde icke uttala sig mera positivt härom. Såvitt Schildknecht kunde påminna sig, kunde meddelandet om svensken ha gått ut på att den av medfångarna, som berättat härom, tidigare fått meddelandet av någon annan fånge i tredje, fjärde eller femte hand. Schildknecht vet ej heller alldeles bestämt att det varit en svensk fånge som nämnts. Det kunde lika väl ha varit någon fånge från Norge eller Danmark.

Schildknecht kunde ej längre erinra sig namnet på den omnämnde fången. För att söka klarlägga vem det kunde röra sig om räknade jag upp tre svenska namn, nämligen Bergström, Svensson och Wallenberg. De två första namnen reagerade Schildknecht inte för, däremot för namnet Wallenberg. Schildknecht förklarade, att han hört talas om namnet Wallenberg under fängelsetiden, men han är numera ej längre säker på om det var Wallenberg, som avsågs, då man talade om en svensk fånge åren 1950-52. Vidare har Schildknecht på senaste tiden i tyska tidningar läst om att svensken Wallenberg varit fånge i Moskva, vilket han tidigare icke bestämt känt till.

Under första delen av år 1952 var Schildknecht insatt i Workuta, där han fick arbeta i schakt 8. Efter cirka ett halvår översändes han därefter till Vladimir, där han insattes i cell nr 5 (?) i corpus 2, där han under cirka 8 veckor fick sitta ensam i en cell sommaren 1952. Schildknecht kände till, att corpus 2 i allmänhet användes som sjukhus. Själv var han emellertid inte alls sjuk, då han infördes i corpus 2, utan fängelseledningen avsåg tydligen att hålla honom strängt isolerad. Han försökte att få till stånd knackningsförbindelser med granncellerna och bottenvåningen men erfor snart att det endast var ryssar, som var insatta i granncellerna. Senare insattes Schildknecht i corpus 3 i Vladimir, där han varit förlagd till mellan 5-7 olika celler, vars nummer och belägenhet han numera ej längre kan redogöra för.

Pa min fråga om Schildknecht kunde nämna någon annan fånge, som hållits strängt isolerad i corpus 2, sade han att han 1954 i corpus 3 fått dela cell med en mexikansk medborgare vid namn

Wadillo, som tidigare suttit i ensam-cell i corpus 2 sedan 1943. Denne berättade, att han under den tid han hållits strängt isolerad aldrig fick nämna sitt namn och han tilltalades alltid med ett nummer. Beträffande Wadillo kände Schildknecht till att denne, som varit kommunistisk partiman någon gång under åren 1935-37, deltagit i en kongress i Moskva. Därvid hade han vid något uttalande företrätt en ståndpunkt, som ej följde partilinjen, vilket tydligen var anledningen till att han blev häktad. Efter någon tid blev han emellertid frigiven men häktades på nytt 1943, då han skulle ha insatts i Vladimir. Då Schildknecht hösten 1955 fick lämna Vladimir var Wadillo fortfarande kvar där.

Vidare kände Schildknecht till att general Piekenbrok suttit i corpus 2 i ungefär en månad.

På fråga om Schildknecht kände till namnet på några ryska fångar i Vladimir förklarade han, att han under cirka fyra veckor i augusti och september 1955 var förlagd till en sjukcell med nr 35 (?) i corpus 2 i II. Stock, varvid han som cellkamrat hade en rysk medborgare vid namn Tomaschewski, en man som var omkring 25 år gammal.

Schildknecht förklarade, att han ej kände till namnen Gogiberidse och Pataridse (vilka namn jag nämnde).

Schildknecht erinrade sig vidare, att Dr. Sigfried Müller under fangenskapen varit tillsammans med en cirka 90 år gammal ryss, som Müller vårdat under deras gemensamma fängelsevistelse.

På fråga om Schildknecht under fångenskapen hört talas om några fångar vid namn Langfelder och Scheuer uppgav han, att så ej var fallet.

Schildknecht kunde icke lämna någon positiv uppgift om att någon svensk suttit fängslad i Vladimir. Å andra sidan vore ett sådant förhållande icke alldeles omöjligt med hänsyn till att fångar i corpus 2 kunde hållas strängt isolerade under längre tid.

Bonn den 17 maj 1957.

(S. Lundström)

Avskrift.

11. Mai 1954.

Dortige Nachforschungen nach dem Diplomaten WALLENBERG

Folgender Bericht ging hier ein:
"über den schwedischen Diplomaten WALLENBERG erfuhr Berichter folgendes:
WALLENBERG fuhr mit seinem Pkw und seinem Kraftfahrer LANGFELDER im Jahr 1944 über die russischen Linien in RUMÄNIEN, um den sowjetischen Oberbefehlshaber zu veranlassen, dass die Gebäude der neutralen Gesandtschaft in BUDAPEST und SOFIA bei der Einnahme dieser Städte durch die Rote Armee verschont würden. Nach Angaben seines Kraftfahrers LANGFELDER wurde er damals zu verschiedenen sowjetischen Truppenstäben gebracht, dann aber vom NKWD festgenommen und nach MOSKAU verbracht. Nach eingehenden Vernehmungen soll er, ebenfalls nach Angaben seines Kraftfahrers LANGFELDER, zunächst in das Gefängnis BUTYRKA und dann im März oder April 1945 in die LEFORTOWSKAJA überführt worden sein. Seit dieser Zeit hat sein Kraftfahrer LANGFELDER nichts mehr von ihm gehört.

Berichter ist persönlich mit LANGFELDER nicht zusammengekommen. Er hat seine Kenntnisse von dem Kgf. Erhard HILLE, der 1945 und 1946 mit dem Kraftfahrer Wallenbergs zusammen war. HILLE ist jetzt aus der Kriegsgefangenschaft nach BLOASCHUTZ über Bischofswerda, Krs. Bautzen entlassen worden. Berichter hörte von HILLE, dass alle Kgf., die über Langfelder von dem Schicksal WALLENBERGs erfahren hatten, streng isoliert und von anderen Kgf. getrennt worden. HILLE wurde aus diesem Grunde im Januar 1948 aus dem Gefänfnis in WLADIMIR abgeholt bzw. in eine andere Strafanstalt verlegt."

Name und Anschrift des aussagenden Heimkehrers lauten:

S c h m i d, Walter,
URSPRING/Krs. Ulm,
Kirchstr. 49

Befrager hat über ihn folgende Charakteristik abgegeben:
"Berichter ist ein ausgeglichener und ruhiger Mensch von sehr guter Allgemeinbildung und überdurchschnittlicher Intelligenz. Er wirkt in seiner ganzen Art sympatisch, aber frühreif. Es spricht für den Berichter, dass er sich seit seiner Entlassung aus der Kriegsgefangenschaft mit privaten Mitteln um die Anschrif-

ten der Angehörigen von Kgf. bemüht hat, die im Gefängnis WLADIMIR zurückgeblieben sind. Er hielt es für seine Pflicht, diese Angehörigen über das Schicksal der Kgf. persönlich zu unterrichten."

Der im Bericht genannte HILLE war auch in den s.Zt. angestellten Nachforschungen bereits als Schlüsselfigur benannt worden, die allenfalls über das Schicksal WALLENBERGS Auskunft geben könne. Die Angabe über Hilles Entlassungsort deckt sich mit den damaligen Feststellungen, dürfte also stimmen. Ob Sie eine Möglichkeit haben, HILLE in der Sowjetzone zu befragen, entzieht sich hiesiger Beurteilung. Mit unseren Quellen ist eine Befragung HILLEs nicht durchführbar. Die Nennung des Kraftfahrers LANGFELDER ist neu. Nachforschungen nach ihm sind eingeleitet.

Jarning 12.5.55

Strängt förtroligt.

P.M.

angående samtal med Walter Schmid, Urspring, Kirchstrasse 4

Den 7 innevarande maj uppsökte jag Walter Schmid i Urspring/Ulm för att utröna, huruvida genom honom ytterligar uppgifter kunde erhållas i Wallenberg-frågan.

Schmid, som nu är 30 år, tillhörde den grupp fångar, som den 29 december 1953 lämnade samlingslägret Tapiau i Östpreussen. Efter att ha råkat i fångenskap i april 1946 fördes S. först till ett undersökningsfängelse i Kujbysjev, varefter han under tiden augusti 1946 - maj 1947 förflyttades mellan olika straffläger i närheten av Kujbysjev och i Nord-Ural. Juni 1947 - juni 1953 var S. slutligen i Wladimi dömd till 25 års fängelse, innan han därifrån sändes till Tapiau.

Vid mitt samtal med S. nämnde denne inledningsvis, att han tidigare i ett brev till en fru Renate Giuroiu, Birger Jarlsgatan 36 i Stockholm, redogjort för vad han visste i W-frågan. S. hade under sin fångenskap i Wladimir lärt känn fru Giuroius fader, Ernst Peter Kroner, som är rumänsk medborgare, och S. hade efter sin återkomst från Ryssland underrättat Kroners släktingar, att denne alltjämt vore i livet i Wladimir. Vad S. hade hört om W. gick i huvudsak ut på följande:

Under sin vistelse i Tapiaulägret hade S. bl.a. lärt känna Hille. Denne hade därvid berättat, att han varit journalist, och att han i januari 1945 råkat i fångenskap i Kurland, varifrån han omedelbart transporterats till Moskva. 1951 eller 1952 hade Hille sedan kommit till Wladimir. - Hille hade i Tapiau vid ett tillfälle berättat för S., att han i februari eller mars 1945 i ett undersökningsfängelse

i Moskva blivit placerad i samma cell som W:s chaufför Langfelder. (S. kunde inte erinra sig om Hille nämnt, vilket fängelse i Moskva, som det varit fråga om.) Langfelder hade emellertid där berättat för Hille, att W. och han själv tillfångatagits av ryssarna, då de i januari 1945 sökte kontakt med den ryske överbefälhavaren på ifrågavarande avsnitt för att utverka, att den svenska beskickningsbyggnaden om möjligt måtte skonas av ryssarna. Några närmare uppgifter om vad som sedermera hänt W. eller Langfelder hade - såvitt S. kunde minnas - Hille icke lämnat.

S. berättade, att han i början kommit mycket bra överens med Hille, och att Hille särskilt understrukit, att det var i största förtrolighet, som han berättade för S. om vad han visste om W. och Langfelder. Hille var nämligen av den uppfattningen, att ryssarna vore särskilt angelägna, att så mycket som möjligt isolera den krets av fångar, som visste något om W., och han var rädd för att själv råka i svårigheter, om ryssarna erfor, att han talat om denna sak.

Hille hade sedermera icke mera med S. berört fallet W., och det goda förhållande, som till en början rått mellan Hille och S. hade tagit slut till följd av ett rent personligt mellanhavande. Hille verkade bitter, när han tänkte på orsaken till denna brytning och återkom härtill flera gånger. Vid det tillfälle, när Hille för S. berättat om Langfelder och W. hade han även nämnt något om en annan svensk, som han hört skulle vara (eller ha varit) i rysk fångenskap. Namnet på denne hade S. emellertid glömt bort, men när jag frågade, om det möjligen kunde ha varit af Sandeberg, förklarade S. att så var fallet.

Då jag frågade S. om han kände till några medfångar, som Hille haft i Wladimir, nämnde S. dels schweizaren Hofstetter, dels en finne, vars namn han icke kunde minnas, men som haft ett stort ärr i ansiktet.

S. förklarade med bestämdhet, att - bortsett från Hille - hade han under sin ryska fångenskap aldrig hört talas om någon

svensk, som skulle ha suttit i fängelse i Ryssland. Icke ens Supprian hade vid något tillfälle nämnt något härom. Supprian hade varit S:s bäste vän i Wladimir, och de hade suttit i samma cell mellan mars 1949 - juni 1953. Supprian befunne sig alltjämt i Wladimir, och S. hade för ungefär en månad sedan erhållit ett meddelande från honom.

Jag frågade S., om han visste, huruvida ytterligare fångar nyligen återvänt från Wladimir. S. nämnde, att fru Stelzer numera återkommit och ansåg det möjligt, att hon visste något i saken. Samtidigt med fru Stelzer hade också två andra tyskar återvänt från Wladimir, Hauss och Warschauer. Några närmare uppgifter om Hauss hade S. icke reda på. Warschauer, som tidigare varit kypare i Leipzig, hade varit i Wladimir sedan 1948. Utöver tidigare såsom återkomna uppgivna Wladimirfångar nämnde S. även en tysk vid namn Petersen, som frigivits över Tapiau samtidigt med S Om Petersen erinrade sig S. bara, att han till följd av en bilolycka hade en underligt sammantryckt bröstkorg. Till sist nämnde S. ytterligare en person, som han varit tillsammans med i Wladimir, nämligen Gerhard Schäfer, som numera bodde under adress: Wyk auf Föhr, Boldikumsiedlung 1, samt Arno Knorr, Scharmbeckstotel über Osterholz, Ludwig Hunold, Osnabrück, och Fritz Sperlich med okänd adress men tidigare sannolikt bosatt i Stuttgart. Huruvida någon av dessa kunde ha hört talas om W. eller eljest veta något av intresse i frågan kunde S. ej uttala sig om.

Köln den 12 maj 1955.

u/ Fredrik Bergenstråhle

17

AVSKRIFT

Auszugsweise Abschrift eines Schreibens des Deutschen Roten Kreuzes-Suchdienst Hamburg -, Hamburg-Osdorf, Blomkamp 51, Abteilung II (Zivilgefangene in der UdSSR) vom 12. August 1958

- -

.....

Unsere Befragung von Heimkehrern erstreckte sich insbesondere auf die Gefängnisse Butyrka und Wladimir. Das Gefängnis Wladimir ist uns als Haftort für prominente Persönlichkeiten bekannt und erschien uns deshalb für eine Befragung von Heimkehrern notwendig.

Nachfolgend nennen wir Ihnen einige Heimkehrer, deren Aussagen uns für die Nachforschung nach Herrn Raoul W a l l e n b e r g interessant erscheinen und ausserdem gewisse Anhaltspunkte für seinen Verbleib nach der Gefangennahme geben.

1) Der Heimkehrer Albrecht S c h w i e d e r, wohnhaft in Frankfurt/M., Neuenhainerstr. 24, sagt u.a. folgendes aus:

"Auf Ihre Anfrage teile ich Ihnen mit, dass ich den Obengenannten nicht mit Bestimmtheit kenne. Ich glaube, ihn in der Butyrka gesehen zu haben ...."

2) Herr Karl K r a e m e r, Heimkehrer, wohnhaft in Monsheim Krs. Worms, Hauptstr. 43, berichtet uns folgendes:

"Das Bild von dem Vermissten, Raoul Wallenberg, ist mir bekannt aus der Zeit vom Frühjahr 1949 aus dem Abgangs-Gefängnis Butyrka. Wir waren zu Dritt, (Kriegsgefangene) mit russ. Zivilisten in einer Zelle. Karl Miltott, der Dritte, u. eben der Gesuchte, hatten zu der Zeit eine Verurteilung, die lautete: "Todesstrafe". Hinrichtungen gab es zu der Zeit noch keine. Es hiess damals 25 Jahre und 5 Jahre Zwangsarbeit. Ich wurde im April 49 als einziger Deutsche der Zelle mit russ. Zivilisten nach Sibirien verschickt. Seit dem Abgang nach Sibirien habe ich nur noch Nachricht von Karl Miltott erhalten."

3) Der Ende 1955 aus der UdSSR heimgekehrte Herr Ernst W a l l e n s t e i n, wohnhaft in Frankfurt/M.-Süd, Danneckerstr., berichtet dem Sohn des damals noch inhaftierten Herrn Willy R ö d e l nachstehendes:

"... Bis im Jahre 1948 ist mein Vater im Lefortowkaja-Gefängnis gewesen. Dort lebte er mit dem schwedischen Diplomaten W a l l e n b e r g in einer Zelle zu-

./.

sammen. Auch Herr Wallenstein war bis 1948 in jenem Gefängnis eingesperrt. Nach 1948 wurde er nach Sibirien in ein Zwangslager gebracht und alle Dinge, die er von diesem Zeitpunkt an bis zu seiner Entlassung von meinem Vater gehört hat sind Gerüchte, die sehr zweifelhaft sind. Mein Vater soll nach 1948 in Wladimir gesehen worden sein; andere behaupteten sie hätten gehört, er sei inzwischen in Wladimir gestorben. Das sind aber alles Gerüchte und somit fehlen mir seit der Zellengemeinschaft mit Herrn Wallenberg jegliche genaue Nachweise über den Verbleib meines Vaters .."

Vom Spätheimkehrer Horst Theodor M u l l e, wohnhaft in Neuss/Rhein, Graf Landsbergstr. 3, erfahren wir u. a. folgendes über den gesuchten Raoul W a l l e n b e r g:

"... Nun zu der Angelegenheit Wallenberg. Als ich im Februar 1956 nach Wladimir kam, traf ich auf einer Zelle mit einem Georgier Simon Gogiberidse zusammen, der seit dem Jahre 1945 im Gefängnis in Wladimir sass und ausgezeichnet über alle prominenten Gefangenen orientiert war. Im Laufe unseres Beisammenseins bis zu meiner Entlassung am 21. 9. 1956 unterhielten wir uns über alle Vorkommnisse politischer Art, und darunter befand sich auch die Angelegenheit Wallenberg. Nach den Behauptungen Gogiberidses hat sich Wallenberg längere Zeit im Gefängnis Wladimir befunden und zwar soviel ich mich erinnere, nannte G. die Zeit von 1948 - 1953. Dies kann ich jedoch nicht mit Gewissheit sagen. G. befand sich damals zur Behandlung im Gefängnisspital und dort war Wallenberg isoliert untergebracht. In Wladimir wurden alle Gefangenen, die man isolieren wollte, in einem Trakt des Spitals untergebracht. Ob Wallenberg krank war, oder nur isoliert, ist natürlich nicht feststellbar, doch erklärte G., dass er nach dem Besuch des schwedischen Ministerpräsidenten in Moskau, bei einer Vernehmung durch den politischen Offizier des Gefängnisses Wladimir hörte, dass dieser sich äusserte: "Den Wallenberg können sie langesuchen." G. hatte diese Angelegenheit selbst angeschnitten, da er stets eine Möglichkeit suchte, den Politoffizier anzugreifen. Die Glaubwürdigkeit Gogiberidses ziehe ich nicht in Zweifel, da er stets die Wahrheit sprach. G. war ebenfalls mit vielen Gefangenen, besonders Deutschen zusammen. G. wurde am 21.9. nach Tiflis entlassen....."

.....

3/2 56
a. v. Thurbon
u/Zürich (H.Stpl)

Schöggl, Otto
Född i Wien -Schwechat 21.2.1917
Gift 14.10 1955.
Hustrun bor i St.Lorenzen i.M., där S. f.n. är domicilierad.
Arbetar som "Einfahrer" hos Mercedesverken i Stuttgart (Halle
Inkvarterad i arbetarbarack Stiftsallé 6.
Passnummer R 3610/55, utf.24.10 1955.
Innehar intyg från Bundesministerium für Inneres, Abteilung 14, utf. Wiener Neustadt 25.6 1955, utvisande att han samma dag frigivits ur rysk fångenskap.

*

Schöggl uppsökte lördagen den 20.10 svenska konsulatet i Zürich, där han i konsulns och konsulatssekreteraren Holmbergs frånvaro fick tala med en kvinnlig tjänsteman, frk. Anderegg, som vid behov handlägger löpande konsularärenden. S. ville till en början inte komma ut med vad han hade på hjärtat, då han "lovat att endast tala med svenskar om saken". Efterhand berättade han dock att han i Sovjet sammanträffat med Raoul Wallenberg och önskade lämna svenska myndigheter meddelande härom. Fröken Anderegg uppringde omedelbart beskickningen, varvid jag fick tillfälle att personligen tala med S. Denne berättade härvid att han varit på firmautflykt i Schweiz och härvid velat passa på tillfället att uppfylla ett löfte till en svensk diplomat som han träffat i Sovjet. Då jag bad att få sammanträffa med honom förklarade han att sällskapet samma eftermiddag skulle resa vidare till Friedrichshafen där man skulle stanna till tisdag och därefter återvända till Stuttgart. Han lovade dock att ringa upp mig samma eftermiddag och meddela adressen till det hotell i Friedrichshafen där man komme att ta in.

Han ringde icke under lördagen men däremot på söndagsförmiddagen vid 11-tiden varvid han meddelade att han vore kvar i Zürich. Med hänsyn till att Lorentzon dessförinnan per telefon meddelat att han komme till Zürich måndag middag försökte jag arrangera ett sammanträffande måndag eftermiddag. S. förklarade härvid att sällskapet skulle fara vidare på måndag middag och att han därför endast kunde stå till förfogande på förmiddagen. Vi överenskommo då att träffas i Zürich kl. 10 måndag f.m.

S. infann sig på utsatt mötesplats. Han är storvuxen och

tämligen kraftigt byggd med fyrkatigt ansikte, mittbenat brunsvart, lätt gråsprängt hår. Han har ett ärr på halsens högra sida.

Jag inskränkte mig till en början till att försöka övertala S. att om möjligt avvakta Lorentzons ankomst. Han gick till slut med på att ej resa med sitt sällskap tillbaka till Stuttgart utan stanna kvar i Zürich under eftermiddagen, sedan jag antytt att vi skulle kunna svara för hans extrakostnader för resan.

Härefter begränsade jag mig till att för tidsvinstens skull upptaga personalia, vilka framgå av ovanstående.I fortsättningen berättade emellertid S. av eget initiativ ungefär följande.

Efter mobilisering 1938 tjänstgjorde han under några år i Pionerbataillon 86, vilken uppsattes i Krems an der Donau (Niederösterreich). 1942 lät han frivilligt enrollera sig i WaffenSS, där han till en början tjänstgjorde i en stabs transportavdelning. Sedan Sepp Dietrichs chaufför 1943 mördats kommenderades S. såsom ersättare för denne, i vilken befattning han tjänstgjorde till sammanbrottet.Dietrichs stab var stationerad i Lublin i Polen.

Efter sammanbrottet försökte han ta sig tillbaka till Österrike men tillfångatogs av ungerska partisaner.och överlämnades till ryssarna. Till 1946 på hösten satt han i läger i Bora (?) vid Svarta havet varefter han transporterades till Vorkuta, där han arbetade till upproret den 15 juli 1953, vid vilket han deltog som ledare för en grupp. I samband med striderna då upproret undertrycktes sårades han i bröstet och ena benet med 5 skott. Tillsammans med andra upprorsmän fördes han mer eller mindre medvetslös till ett nytt fängelse,vilket sedermera visade sig vara Vladimir. Efter någon tid i sjukbarack sattes han i cell 46 i fjärde våningen i fängelsets huvudbyggnad.

I slutet av april fördes han efter ett självmordsförsök till fängelsets sjukhusavdelning, där han inlades i ett rum med en annan fånge, med vilken han efter någon tid kom i kommunikation. Sedan det blivit klart att S. efter avslutandet av det österrikiska statsfördraget skulle komma att återsändas - man hade i fängelset ti lgång till Pravda, Isvestija och tyska kommunisttidningar - hade medfången meddelat honom att han varit svensk diplomat, verksam i Budapest, och vädjat att han efter en eventuell återkomst göra allt för att bringa

hans belägenhet till svenska myndigheters kännedom men att att a. nars inte beröra saken med någon. Mannen hade varit förlamad i ena sidan, mycket avmagrad och nästan utan tänder. Han hade uppgivit, att han efter ett telefonsamtal avhämtats av rysk militär och förts till förhör inför en generallöjtnat Pelican(?). Efter 11 månader i Lemberg (?) hade han förts till Ljubjamka- fängelset och härefter till Vladimir. I Ljubjanka hade han bl.a. varit samman med de tyska generalerna Schmied (?) och Moncke (?) samt rumäner.

S. lämnade sjukhuset den 28 april 1955 kl. 10 f.m. och överfördes till en uppsamlingsplats för österikiska fångar och fördes med dessa tillbaka till Österike, där han inträffad 25 juni samma år. 28 april var alltså det senaste datum han såg sin medfånge, som då ännu var i livet.

(Skall vara 28 maj i pt. Hr Fåu Lomnus 7/11 -56)

S. hade varit rädd för att i Österrike eller Tyskland lämna några meddelanden om förhållandena i Sovjet, då det enligt uppgift förekommit, att uppgiftslämnare försvunnit på obekant sätt. Han hade emellertid för några veckor sedan i "Hamburger Bildzeitung" sett en artikel om Wallenberg och därvid insett att det måste ha varit Wallenberg han trärfat i Vladimir.

Zürich den 22 oktober 1955.

6

Strängt förtroligt.

3/12-56
a. i. Thulin (H-ogd.)
u/ Ahm

P.M.

angående samtal med österrikiske medborgaren Otto Schöggel i Zürich den 22 oktober 1956.

Härnedan kallas den av Schöggel omnämnde medfången i sjukhusbyggnaden i Vladimir för Wallenberg oavsett om det varit Wallenberg eller icke.

Vid ankomsten till Zürich hade jag på flygplatsen ett samtal med Lonaeus angående Schöggel, varvid jag
./. även fick ta del av bifogade av Lonaeus upprättade promemoria om vad Schöggel spontant berättat för honom om sig själv och om Wallenberg. Lonaeus hade lyckats övertala Schöggel att stanna kvar i Zürich över dagen och att han skulle inträffa på flygplatsen kl. 14.30. Schöggel infann sig punktligt, och då vädret var vackert satte vi oss på en bänk i parken utanför flygplatsen, där vi voro helt ostörda och utom hörhåll för någon.

Schöggel ger intryck av att vara en stor stark chaufför med ett brinnande intresse för motorer, vilket lett till att han nu tagit plats som "inkörare" vid Mercedes-verken i Stuttgart. Parentetiskt kan nämnas att han påstod, att det var hans intresse för motorer som en gång drev honom till att taga anställning i SS som chaufför. Han verkar icke obegåvad men ger intryck av att ibland hemfalla åt känslotänkande och tycks hysa vissa ressentiment mot sina österrikiska och tyska medfångar, framför allt de med höga officersgrader och högre bildning.

Då Schöggel ju kände till mitt ärende gick jag rakt på sak och visade honom fotografisamlingen. Han sade att det var omöjligt att medelst dessa fotografier iden-

tifiera Wallenberg, då denne vid den tidpunkt då Schöggel sammanträffade med honom var mycket avtärd, icke hade några tänder och icke något hår, då hjässan var rakad.

Om sin samvaro med Wallenberg berättade Schöggel, att han själv efter ett självmordsförsök i mitten av april 1955 blivit förd till sjukhusbyggnaden i Vladimir-fängelset. Självmordsförsöket hade gått så till, att han kört ett vasst konservdoslock in i strupen och därvid skadat talorganen, varför han till en början icke kunde tala med den andre sjuklingen i den cell, där han intogs. Han vistades i cellen tillsammans med Wallenberg till den 28 maj 1955, då han flyttades över från sjukhuset till corpus III i fängelset. För att fördriva tiden hade han med Wallenberg spelat domino men icke schack, trots att det fanns tillgång till detta. Vidare fick han och Wallenberg i fängelset läsa Isvestija och Pravda samt en östtysk kommunistisk tidning ävensom ryska böcker. Wallenberg hade, efter vad han kunde erinra sig, haft en rysk grammatik.

Omkring den 15 maj 1955 läste Schöggel och Wallenberg i de ryska tidningarna,att den österrikiske förbundskanslern varit på besök i Moskva och där bl.a. utverkat, att de i rysk fångenskap kvarvarande österrikiska medborgarna skulle få återvända till hemlandet. Vid detta meddelande sade Schöggel, att Wallenberg bett honom att till svenska - och absolut icke till några andra - myndigheter meddela följande. Han vore svensk diplomat och hade i januari 1945 blivit häktad ("verhaftet") av sovjetryska myndigheter i Budapest. Schöggel sade härvid, att han icke var säker på om Wallenberg vid detta tillfälle hade uppgivit sitt namn, vilket han icke tidigare gjort under vistelsen i sjukcellen. (Närmare härom nedan.) Wallenberg hade även sagt, att han efter det han tillfångatagits förts över Lemberg till Ljubljanskaja-fängelset i Moskva. Schöggel ville minnas (dock icke med någon större säkerhet) att Wallenberg skulle ha vistats elva månader i Lemberg vid transporten till Moskva. Schöggel sade vidare, att Wallenberg för honom framhållit, att de tyska generalerna Mohnke och Schmidt suttit tillsammans med honom i ett fängelse i Moskva. En fråga om Schöggel härmed menade, att generalerna delat cell med Wallenberg kunde icke Schöggel besvara. Schöggel kunde även erinra sig att

Wallenberg vid något tillfälle omtalat, att han under sin fångenskap alltid hållits isolerad och att Schöggel var den förste medfånge han haft på mycket länge. (Detta uttalande synes icke kunna tolkas som en motsägelse till det Schöggel sagt, att Wallenberg i ett Moskva-fängelset vistats med generalerna Mohnke och Schmidt med hänsyn till att denna period ligger så långt tillbaka i tiden.) I Vladimir hade Wallenberg vistats redan flera år.

Wallenberg hade även bett Schöggel hos de svenska myndigheterna söka utverka, att det icke fick komma till hans släktingars kännedom att hans hälsotillstånd var dåligt. På min fråga om Wallenberg berättat något om sina familjeförhållanden och sin bakgrund i Sverige, framgick att så icke var fallet. Schöggel kunde vidare meddela, att Wallenberg nämnt att han i Ryssland eller möjligen i Ungern blivit förhörd av en rysk generallöjtnant Pelikan.

Om Wallenbergs hälsotillstånd i sjukcellen i Vladimir berättade Schöggel härefter, att Wallenberg så gott som dagligen erhållit injektioner, vilka Schöggel förmodade var vitamininjektioner. Läkarna, till en början en manlig, senare en kvinnlig, båda officerare, hade aldrig i de sjukas närvaro omtalat vad som felades Wallenberg, och detta förmodade Schöggel berodde på att läkaren alltid åtföljdes av en s.k. politruk vid besök hos de sjuka. Att politruken medföljde vid sjukvisitationerna ansåg Schöggel höra till rutinen. Schöggel berättade vidare, att Wallenberg var förlamad i vänster arm och fot, och att han knappast kunde stå och gå. När han rörde sig verkade han som en "kasper". Wallenberg bar glasögon av rysk modell.

Schöggel kunde meddela, att Wallenberg under vistelsen i sjukcellen aldrig förts till förhör. Sedan Schöggel fått tid att tänka efter om han hade något mer att säga om Wallenberg, övergick jag till att ställa vissa frågor.

Då jag bland ett antal ovidkommande namn nämnde namnet Manfred reagerade Schöggel kraftigt och sade omedelbart, att Manfred kände han mycket väl, "det var den österrikiske advokaten, som hade arbetat för USIA i Wien". Schöggel ville minnas, att Manfred i förnamn hette Alfred men korrigerade sig efter en stund och sade att hans förnamn var Max. Spon-

tant meddelade Schöggel, att då han flyttades från sjukcellen till corpus III han insattes i en cell, vars våning och nummer han icke kunde erinra sig, i vilken då satt Manfred och den österrikiske SS-chefen i Wien Sanitzer.

Med samma metod som ovan nämnts kom det otvetydigt fram att Schöggel under fångenskapen och/eller efter denna även sammanträffat med de för oss tidigare bekanta återvända fångarna Victor Hahn, Franz Hawlik, Otto Eisenhauer, R. Spann samt Landesgerichtsrat Hesch. Däremot tycks icke Schöggel ha sammanträffat med österrikarna Ernst Huber, Wolfgang Richter och Richard Gamillschegg.

På min fråga om Schöggel icke då han kom ifrån sjukcellen tillbaka till corpus III den 28 maj 1955 eller därefter talat med Manfred och Sanitzer om sina upplevelser på sjukhuset och sin samvaro med Wallenberg, svarade Schöggel till en början nej men ändrade sig efter en stund och sade, att det var nog ganska troligt, att han berättat något om Wallenberg för Manfred och Sanitzer. Han var dock icke absolut säker på hur det härmed förhöll sig.

I detta sammanhang passade jag på att "inbakat" nämna de personer, som Manfred för oss uppgivit ha haft samband med Wallenberg i ett Moskva-fängelse, nämligen Steltzer och Rensinghoff, och det visade sig att Schöggel mycket väl kände till dessa personers vistelse i Vladimir men att han icke personligen sammanträffat med dem. Schöggel omnämnde således omedelbart, att båda voro tyska diplomater. Schöggel kopplade emellertid icke ihop Manfreds namn med Steltzers och Rensinghoffs.

Härefter gick jag in på frågan om varför Schöggel dröjt så länge med att omtala sin vetskap om Wallenberg. Härvid svävade Schöggel något på målet. Om det var på grund av att han icke omedelbart kunde erinra sig detta eller att han skämdes inför detta faktum måste jag låta vara osagt. Emellertid förklarade han, att han omedelbart efter återkomsten till Österrike varit mycket rädd så länge ockupationsmakten respektive besättningstrupperna voro kvar i landet. Sedan trupperna dragits bort sade Schöggel "dass er einfach gestehen müsste", att han glömt bort saken. På min fråga när han åter kommit att tänka på den, svarade Schöggel, att det var när han i tyska tidningen Bildzeitung läste en artikel om Wallenberg, som han kom att tänka på sin sjuke medfånge i Vladimir. Artikeln hade Schöggel läst för några månader sedan. Han

hade klippt ut den och hade den ännu i sitt förvar i Stuttgart. Härefter frågade jag Schöggel, om det var först i samband med tidningsartikeln som han erfarit att hans medfånge hette Wallenberg, eller om han tidigare hört namnet. Härpå svarade Schöggel, att han icke trodde att Wallenberg i sjukcellen omtalat sitt namn och de båda hade som fångar ha för sed endast kallat varandra för du. På en fråga om han icke sedan han återkommit från fångenskapen i Sovjetryssland berört sin vistelse med Wallenberg med någon annan person, svarade Schöggel att han gjort så under den av staten betalade konvalescentvistelsen efter frigivningen på sommaren 1955 i Gurken i Salzkammergut i närheten av Attersee. De personer som han diskuterat saken med trodde han vara Spann och Hawlik, men han var absolut säker på att han diskuterat frågan med Landesgerichtsrat Hesch. För Hesch syntes Schöggel ha viss respekt, då denne efter återkomsten omedelbart blivit återinsatt i sin forna tjänst som domare i Wien, och han hade diskuterat frågan med Hesch närmast för att få ett råd om hur han skulle bära sig åt. Schöggel uppgav, att Hesch svarat honom, att han inte skulle göra något åt saken, då han endast skulle råka i svårigheter om han gjorde det. Härvid erinrade sig Schöggel att Hesch under fångenskapen meddelat Schöggel, att han själv hade sammanträffat med en dansk fånge samt med en estnisk biskop i Sovjetunionen. Schöggel kunde inte erinra sig namnen på dessa utan hänvisade till Hesch, som borde komma ihåg dem. (Kan Heschs råd till Schöggel möjligen tolkas så att Hesch var på det klara med att Schöggel fantiserade?)

På min fråga om aldrig Wallenberg gjort något försök att skriftligt meddela sig med Sverige eller svenska myndigheter i Moskva, svarade Schöggel utan tvekan, att Wallenberg inte haft tillstånd att skriva, och det hade för övrigt icke heller Schöggel själv haft förrän efter Raabs besök i Moskva. Då hade Schöggel skrivit men eftersom han icke hade några släktingar i livet, hade han aldrig fått något svar.

Då jag bad Schöggel beskriva Vladimir-fängelset något närmare, gjorde han detta på en skiss som han tidigare på-

börjat tillsammans med Lonaeus. Härvid ritade han såsom framgår av skissen corpus III som varande byggt i en trubbig vinkel. Då jag därefter visade honom Manfreds skiss över corpus III, som visar att byggnaden är rektangulär, sade Schöggel, att denna var felaktig, dels på grund av att han med säkerhet visste att byggnaden var uppförd i en vinkel, och att köket varit beläget i vinkelns spets, dels sade Schöggel att byggnaden, som säkert var "flera hundra år gammal", icke haft celler vettande annat än mot corpus I och icke som Manfred angivit även åt promenadgårdarna. Schöggel var ytterst förvånad för att icke säga förargad över att Manfred icke kunnat erinra sig denna sak. För att underlätta kollationeringen av Schöggels uppgifter om Vladimir-fängelsets utseende bifogas en av honom i all hast ./.
upprättad skiss över de olika fängelsebyggnaderna, där siffrorna ange numret på respektive corpus. Vidare bifogas en exaktare skiss, som vi fäster större tilltro till och som vi ./.
upprättat med ledning av uppgifter från majoren von Hinckeldey. (XXII, Brun 3/11)

Några frågor avsedda att leda till att utröna om Schöggel hört talas om Langfelder gav helt negativt resultat.

På min begäran förklarade Schöggel sig villig att när som helst under edlig förpliktelse underteckna ett protokoll innehållande de fakta han meddelat mig. Han ville dock icke gå ed på att definitivt binda sig vid den tidpunkt, då han erfarit att kamraten i sjukcellen hette Wallenberg. Schöggel var tydligen något konfunderad över att han icke kunde göra klart för sig hur det förhöll sig med denna sak.

Schöggel tycktes i övrigt ha ett ganska gott minne, men han hade ingen aning om numren på de celler i vilka han suttit i Vladimir, och uppgav att han flyttades flera gånger och suttit i olika våningar. Han var icke heller riktigt säker på enligt vilken rysk paragraf som Wallenberg hade dömts men ville minnas, att straffet löd på 25 år.

Schöggel kunde berätta om de olika knackningssystemen i i Vladimir och även om det för oss kända systemet att tala via vattenledningarna.

Då samtalet var avslutat och det icke kan uteslutas att Schöggel var utsänd i provokatoriskt syfte, framhöll jag för Schöggel, att vi voro mycket tacksamma för att han velat berätta

vad han visste, men jag kunde icke underlåta att säga, att det icke riktigt stämde med vad vi själva har för upplysningar om Wallenberg.

Om jag skulle göra ett försök att bedöma Schöggels berättelse vad rör Wallenberg, är mitt första intryck att denna icke är sann. Detta mitt bedömande vilar icke så mycket på Schöggels egen berättelse - han gjorde i allmänhet ett förtroendeingivande intryck - utan på det faktum, att han varit i kontakt med andra medfångar som haft kännedom om Wallenberg, främst då Maximilian Manfred. Man får icke bortse ifrån, att möjligheterna att kommunicera i Vladimir var ganska stora, men härtill kommer att fångarna efter Raabs besök i Moskva fritt fingo röra sig i fängelsekorridoren och använda denna som ett slags dagrum. Härvid torde österrikarna ha berättat om sina öden och äventyr och den meddelsamme Manfred har säkerligen för ett stort antal personer talat om den "svenske diplomaten Wallenberg". Så torde även ha varit fallet i de ryska genomgångslägren före hemtransporten, d.v.s. Potma och Forman. Vidare sade Schöggel, att han talat mycket med Manfred under tågresan från Sovjetunionen till Wiener Neustadt, och att de under denna delat kupé. Kan det inte vara så att kretsen bestående av bl.a. Manfred, Sanitzer, Hesch, Spann, Hawlik etc. lätit fantasien skena iväg.

Hade icke det vid samtalet med Schöggel framkommit, att han samtalat med sina medfångar om Wallenberg och icke läst artikeln i Bildzeitung, skulle jag utan tvekan fäst större tilltro till Schöggels berättelse. Med anledning härav torde det bli absolut nödvändigt att söka kontrollera denna genom att taga kontakt med de av Schöggel omnämnda personerna, vilka samtliga torde befinna sig i Wien eller Österrike. Såväl ambassadören Allard som legationssekreteraren Braunerhielm känna väl till Manfred och Spann, och det vore av utomordentligt värde att ävenledes få höra Heschs, Sanitzers och Hawliks version av Schöggels berättelse för att på så sätt söka utröna vad som är sanning i densamma. Promemorior om förhör med

och 20 september

Manfred har insänts från beskickningen i Wien den 2 augusti, 1955, promemorior över samtal med Hawlik och Spann har insänts från beskickningen i Wien den 25 augusti respektive 11 juli 1955. Landesgerichtsrat Hesch och Sanitzer äro omnämnda i beskickningens i Wien skrivelser den 29 augusti och 6 september 1955 respektive 2 augusti och 20 september 1955. Innan kontakt tages med Hesch och Sanitzer, torde emellertid inrikesministeriet i Wien böra konsulteras för att erfara något om dessa personers tillförlitlighet.

Stockholm den 24 oktober 1956.

/G. Lorentzon/

Schröggls skiss (kalkerat av AW)

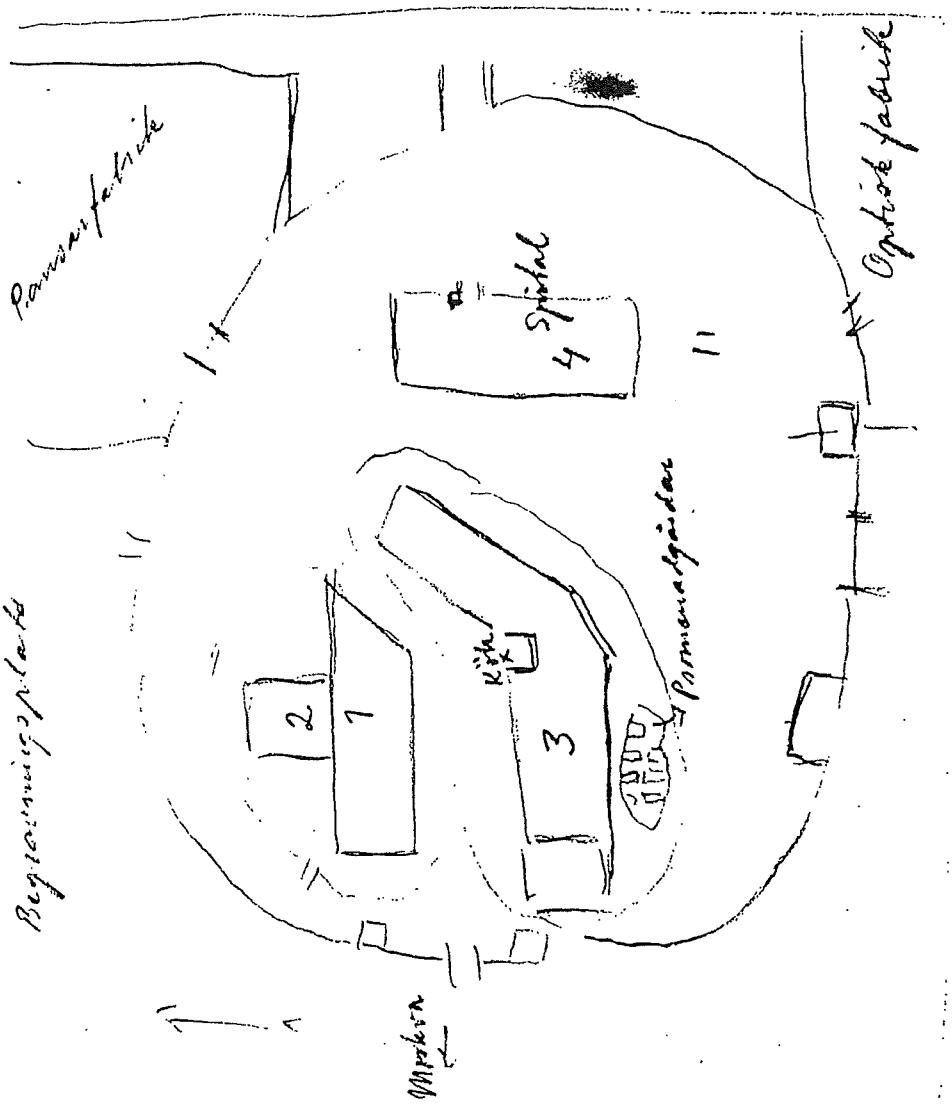

Strängt förtroligt.

Manfred v
Spätheimkehrer

P.M.

angående samtal den 8 november 1958 med Otto Schöggl.

Otto Schöggl är sedan en kort tid tillbaka anställd hos Austrian Airlines som lagerarbetare i hangar 3 i Schwechat vid Wien. Han bor i ett ungkarlshotell Fasangasse 23 i Wien. Hustrun är bosatt i St.Lorenzen, Steiermark.

En ledtråd till Schöggls nuvarande vistelseort erhölls genom Maximiliam Manfred. Denne, som numera är advokat i Wien, berättade, att han blivit uppringd av Schöggl, som bett Manfred åtaga sig att vara hans juridiska biträde i en bedrägeriprocess som öppnats mot honom. Manfred hade vägrat att åtaga sig försvaret av en "sådan typ som Schöggl", och sedermera erfarit, att denne av Kreisgericht i Leoben dömts till 10 månaders fängelse. Nyligen hade Schöggl på nytt ringt Manfred och bett denne lägga in ett gott ord för honom hos personalchefen i Austrian Airlines (Aua), dr.Witschl, även han en Spätheimkehrer. Huruvida Schöggl erhållit anställning hos Aua visste icke Manfred, men vi kunde säkerligen få hans adress av dr.Witschl. Manfred föreföll på något egendomligt sätt nervös vid samtalet med honom.

Det visade sig att den senare lämnat Auas tjänst men den nye personalchefen lämnade beredvilligt ut adressen. Schöggl uppges icke ha rest någon invändning mot att komma till beskickningen.

Samtalet leddes huvudsakligen av Lorentzon i närvaro av envoyén Lundberg och Braunerhielm. Schöggls utsaga är präglad av en stor tankeoreda. Han hoppade från det ena ämnet till det andra, blandade ihop fakta och var utomordentligt svår att stoppa och leda in på rätt spår igen. Han missförstod ofta frågorna och misstänkte också, att dessa innehöll förtäckta anklagelser. Någon konsekvent upplagd ut-

frågning var därför omöjlig. Till viktigare punkter måste vi gång på gång återkomma, icke blott för att kontrollera om Schöggl motsade sig själv utan för att överhuvud reda ut begreppen.

I det följande har Schöggls uppgifter systematiserats, men, där så bedömts erforderligt, hans utsagor om samma sak vid olika tillfällen under samtalet relaterats kronologiskt.

Schöggl hade förflyttats från Vorkuta till Vladimir 1952 eller 1953. Han hade vistats i sjukhuset vid två tillfällen (numren på byggnaderna kan han icke hålla isär). Han beskrev sjukhuset, delvis med hjälp av bifogade skiss, på följande sätt: celler ./. utefter långsidorna i tre våningar. I högra kortändan (från huvudingången sett) i bottenvåningen en större operationssal. På baksidan en rastgård med en rad rastboxar. På framsidan fanns en utbyggnad. När man skulle till tandläkaren fördes man in genom huvudingången, vek av till höger i förbyggnaden och gick en trappa upp.

Första gången hade Schöggl kommit till sjukhuset 1953 för en åderbråcksoperation. Han uppgav härom vid olika tillfällen följande:

1. Han hade delat cell bl.a. med en finne. Efter något bråk hade denne redan efter en dag blivit förflyttad från cellen. Schöggl satt sedan ensam i tre dagar i corpus II och kom sedan tillbaka till corpus III.
2. På fråga om han spelat schack med någon i sjukhuset svarade Schöggl, att han gjort detta med en ryss eller finne, då han var intagen för åderbråcksoperationen.
3. Senare berättade Schöggl, att han först suttit i bottenvåningen med ryssen, därefter förflyttats till finnen i en cell en trappa upp. Finnen hade varit homosexuell och besvärat Schöggl, som klått upp honom, varefter finnen förflyttats till en annan cell. Namnet kunde han ej erinra sig, men finnen hade varit en stor stark karl. Av beskrivningen att döma var det ej Pelkonen. Finnen var impopulär hos sina landsmän i fängelset, som trodde honom vara cellspion.

Andra gången Schöggl var i sjukhuset hade han vistats tillsammans med svensken, någon gång i slutet av 1954 eller januari eller februari 1955. Rätt snart fastnade Schöggl definitivt för tidpunkten februari 1955. Han hade varit i svenskens cell bara

en natt. Denna cell låg en trappa upp och vette mot rastbox 3 på baksidan av byggnaden. Han hade införts dit vid 16-tiden en eftermiddag. Den person som låg där hade efter en stund på "tung" ryska (det blev icke klart om vederbörande talade detta språk dåligt eller av sjukdom över huvud haft svårt att tala) frågat om Schöggls nationalitet. Efter den senares svar blev det en paus, varefter cellkamraten sporde, om han verkligen vore österrikare och icke exempelvis tysk. Då Schöggl bedyrade, att han var österrikare, svarade cellkamraten: jag är svensk. Han hade vidare berättat, att han varit fängslad sedan 1945, till en början suttit i Moskva - Schöggl ville minnas Lubljanskaja-fängelset. Först sade Schöggl, att svensken alltid varit ensam, något senare att svensken sagt sig vid ett tillfälle i Moskva haft en cellkamrat men därefter varit ensam i tre år. Såväl samvaron med cellkamraten som svenskens förflyttning från Moskva till Vladimir torde ha ägt rum ungefär 1949/50. Härom var Schöggl dock mycket osäker och angav olika år mellan 1948 och 1951. Svensken hade så småningom övergått till tyska språket, som han talat "tungt som en jude".

I början av samtalet förklarade Schöggl kategoriskt, att detta var allt han mindes av vad svensken sagt. "Das weiss ich, aber mehr weiss ich nicht" var en fras som ofta upprepades vid frågor om svensken.

Den svenske fången hade varit mycket mager, haft långdraget ansikte och dåliga tänder, samt varit kortare än Schöggl själv. På fråga hur han kunde bedöma längden på en man, som aldrig kunnat resa sig upp, svarade Schöggl, att sängen varit ett halvt huvud för kort för honom själv men passat precis för svensken.

Svensken hade varit svårt sjuk och icke kunnat röra sig. Han hade undersökts av en kvinnlig judisk läkare och av en gammal rysk sjuksköterska, fått stora sprutor bakom höften med en vit vätska. Om det varit något näringsmedel eller annat kunde Schöggl icke bedöma. Då svensken skulle få injektionen måste man handgripligen vända på honom. Schöggl visade med en grimas, hur svensken reagerade för sticket. Vidare hade svensken måst förrätta sina behov i

ett bäcken, som sjuksköterskan gav honom, trots att toalett fanns i cellen. Huruvida svenskens orörlighet berott på förlamning eller allmän svaghet blev icke klart.

På upprepade frågor om svenskens tillstånd, erinrade sig Schöggl så småningom, att den förre sagt, att han vore svårt sjuk men icke fick den riktiga behandlingen, senare, att "de vill icke göra mig frisk". Spord om han kände andra exempel på avsiktligt dålig sjukbehandling av fångar, omtalade Schöggl att han sett liknande exempel i fångläger före Stalins död.

Schöggl förklarade, att han icke nu kunde erinra sig svenskens namn. Han berättade, att han även i det manuskript han erbjudit ett tyskt förlag för tryckning (se nedan) utsagt, att han icke visste vem svensken var, och att han icke kunnat igenkänna honom från de foton, som visats honom på konsulatet i Zürich. Då envoyén Lundberg vid ett tillfälle i förbigående nämnde namnet Wallenberg, verkade Schöggl märkbart lättad att äntligen ha kommit på namnet och använde det genast i sitt svar. Blott ett par minuter senare, då han på nytt ville uttala namnet, sade han emellertid Wallenstein. Han hade aldrig hört namnet Tomsen och syntes draga slutsatsen, att detta vore engelskt. Då Lorentzon senare framhöll, att den svensk han sammanträffat med kanske varit Tomsen, genmälde Schöggl, att han icke känt till det namnet utan trott att svensken hette Wallenstein.

Innan detta beklagade Schöggl djupt att han icke kunde erinra sig namnet. Man måste betänka i vilket tillstånd han befann sig i sjukhuset. Innan han kom dit hade han som straff vistats sex dagar i en "ståcell", och i förtvivlan sökt begå självmord genom att skära sig i halsen.

"Spanns kuggfrågor" (se 708 B.6.11.56) och andra kontrollfrågor besvarade Schöggl på följande sätt:

1. Svenskens hårfärg kände han icke till. Vissa fångar, exempelvis Hawlik och Manfred, hade på grund av gott uppförande eller genom att gå ryssarnas ärenden särskilt tillstånd av den politiske officeren att bära långt hår. Såväl Schöggl själv som svensken hade däremot haft huvudena rakade. Som frisörer tjänstgjorde enligt Schöggl flera fångar, alla av rysk nationalitet.

2. Toalett fanns, som ovan nämnts, i den cell, där Schöggl låg med svensken. Cellen var möblerad sålunda: vid högra långväggen (från dörren räknat) en säng, under fönstret på kortsidan en säng,

vid vänstra väggen ett bord, till vänster om dörren klosetten. Schöggl framhöll, att övriga celler icke nödvändigtvis måste vara utrustade på samma sätt. I corpus III hade fångarna tillåtits gå på toaletten två gånger om dagen.

3. Svensken hade haft mycket dåliga tänder men icke förlorat alla. Om han hade fått en protes visste icke Schöggl, som själv efter sjukhusvistelsen fått en tandbrygga i överkäken.

4. Tidigare fanns en ung manlig läkare i sjukhuset, men i februari 1955 hade Schöggl bara sett den ovannämnda ryska judinnan.

5. Schöggl tillfrågades, om han 1955 hört någon skrika i sjukhuset. Ja, många skrek, det var ett förskräckligt liv, man hörde också kvinnor skrika, t.o.m. barn. Vi visste icke, om inte Schöggl med sin vanliga tankeglidning börjat tala om corpus III. Han avbröts med frågan om han hört namnet Kugloff. Han ansträngde sig att minnas, precis som vid namnet Tomsen, men blicken irrade. "Kugloff, det var väl han som skrek... Det var någon som skrek, som ropade något på grov tyska. Det var ett förfärligt skrikande." Och Schöggl var, efter sin plötsliga, tydligen omedvetna ideassociation, inne på det allmänna temat igen.

6. Tillfrågad om signaleringsmöjligheterna i sjukhuset berättade Schöggl, att det fanns en möjlighet att knacka med grannecellerna om fångvaktaren var slö. I regel var vakterna emellertid mycket kvicka att vid minsta misstänkta ljud öppna den lilla tittgluggen i dörren för att se vad som stod på. Schöggl kom därefter in på "telefonerandet" i ventilationsrör o.dyl. och gled strax in på förhållandena i corpus III. Han lämnade i stort sett samma uppgifter som Sanitzer om brevlappar i brödbitar, som kastades från box till box i rastgården, telefonerandet, brev nedfirade med snören genom fönstret till våningen inunder etc.

7. I fängelset hade fångarna tillgång till tidningar, såväl Pravda och Isvestija som östtyska och den österrikiska "Volksstimme" (som Schöggl lugnande nog icke riktigt mindes namnet på utan kallade för "Koplenigs tidning"). Dessa tidningar hade till en början varit mycket gamla - först cirka 2 år, sedan 1 år, men anlände slutligen nästan dagsfärska. Om förbundskansler Raabs Moskva-besök den 15 april 1955 och den utlovade amnestin för de österrikiska fångarna hade Schöggl således läst i en

dagsfärsk tidning tillsammans med Manfred, när han kommit till dennes cell efter sjukhusvistelsen.

Som i det föregående nämnts, infördes Schöggl till svenskens cell en eftermiddag och förflyttades därifrån påföljande morgon. (Påmind om att han vid förhöret i Zürich sagt, att han varit tillsammans med svensken i flera veckor, svarade han - men synbarligen endast därför att han kände sig pressad - att det kanske rörde sig om en förväxling.)

Schöggls uppgifter om förflyttningen vid olika tillfällen relateras här i kronologisk ordning, delvis som en illustration av hur svårt det var att hålla honom vid ämnet och få ur honom alla väsentliga detaljer med en gång. Vi måste ständigt återkomma till samma punkt för att få full klarhet.

1. Vid morgonvisitationen, som ägde rum mellan kl. 7 och 8.30 hade han av den politiske officeren Strafoff bortförts från svenskens cell. Han hade därefter förhörts fyra à fem gånger om vad han visste om sin forne cellkamrat, särskilt om han visste dennes namn. Han hade envetet förnekat detta och framhållit, att svensken varit för sjuk för att säga mycket, och att han själv på grund av såret i halsen haft svårt att tala. I Potma hade fångarna i samband med repatrieringen inkallats till enskilda förhör, varvid ryssarna sökt förmå dem att i framtiden arbeta för rysk räkning. Därvid hade Schöggl fått underteckna ett formulär, enligt vilket han lovade att icke efter hemkomsten yppa, vad han visste. Förhören hade enbart gällt samvaron med svensken. Inför Schöggls bondnekande hade ryssarna slutligen blivit lugnade och sagt, att cellkamraten i själva verket icke vore svensk utan tysk, men att han vore fullkomligt "verrückt".

2. Sedan Schöggl utförts ur svenskens cell blev han underkastad förhör och fick underteckna ettprotokoll. Efter detta gick man med på att ersätta hans förlorade tänder med en lösgom. Allt detta hade han berättat för Manfred.

3. Då han kom ut från svenskens cell fördes han till en cell i våningen ovanför, där han satt en tid ensam, innan han återfördes till corpus III.

4. Tillfrågad om han icke tyckte det var anmärkningsvärt, att en svensk satt i ryskt fängelse, omtalade Schöggl, att han talat om

saken med Manfred och sagt till denne, att han aldrig varit tillsammans med en svensk förut. Efter tre dagars vistelse i Manfreds cell hade han emellertid förhörts och tvingats lova, att icke berätta för någon om svensken. Han hade därefter aldrig nämnt om sina upplevelser för någon.

5. På fråga om han hört talas om andra svenskar, förnekade han detta och upprepade, att han endast omnämnt svensken för Manfred men inte för andra, eftersom ryssarna förbjudit honom.

6. Vid morgonvisitationen, då sjuksköterskan kom in i svenskens cell, hade även den politiske officeren tittat in, sett Schöggl och utropat "vad är det där för en typ". Officeren och sköterskan hade viskat häftigt vid dörren. Fem minuter senare hade Schöggl, tämligen bryskt trots sitt halssår, förts ut.

7. Schöggl kände ej namnet på dem som förhört honom. Tillfrågad om det icke vore Pelikan svarade han genast, att denne ju varit den ryske chefen i Baden bei Wien (jfr Spannss uppgift om Bielkin). I Vladimir hade Schöggl först hörts av en underordnad officer, men det sista förhöret hade ägt rum inför fängelsets NKVD-chef, vilken tvingat honom underteckna ett protokoll, i vilket han lovade att icke berätta om svensken.

Schöggl erinrade sig Turyn och framhöll, att denne säkert icke haft något gott att säga om honom. (Han förutsatte för övrigt att vi talat med alla hans forna kamrater och att alla talat illa om honom.) Turyn hade nämligen misstänkt Schöggl för att till ryssarna ha utlämnat en namnlista över medfångar, som han haft gömd i cellen (jfr Hawliks uppgifter). Schöggl uppgav vidare, att Schörner och Hawlik suttit i samma cell. Ryssar hade också vistats i cellerna men efter en hungerstrejk år 1953 eller 1952 hade de alla överförts till en annan byggnad, där såväl politiska som kriminella ryska fångar samlades. Schöggl hade träffat bl.a. "chefen i Leningrad" Kovetsov (skall väl vara Kusnetsov) och

"general Maslov från Kreml". Han nämnde en österrikare, som kände honom från Vladimir, nämligen Gustaf Tauber i Wien. Denne hade numera gott om pengar, ehuru han icke hade något arbete. Över huvud gick det bra för alla utom för Schöggl. Manfred, som redan i fängelset kunnat ordna extra förplägnadsförmåner, vore numera välbeställd advokat. Turyn, som genom sin bråkighet varit impopulär bland kamraterna, vore också förmögen etc.

Schöggl mindes Hesch väl. Han förnekade emellertid bestämt, att denne talat med honom om andra fångar. Frågan om han hört någon estnisk präst omnämnas bejakade han likväl sedan och tillade, att det varit en biskop, som Hesch berättat om. Likaså medgav han på direkt fråga, att han hört om en dansk och tillfogade, att det varit Hesch som i Potma sagt att han sammanträffat med honom.

Schöggl mindes också, att då han lämnade svensken i sjukhuset kom han till en cell i corpus III där, förutom Manfred, även Sanitzer och en tysk sutto.

Schöggl meddelade spontant, att han kommit underfund med att hans tidigare uppgift om att huvudbyggnaden i Vladimir vore byggd i vinkel, var felaktig. Då han sagt detta hade han haft Smolensk i åtanke. Manfreds skiss vore riktig.

Fyra à fem månader efter Lorentzons samtal i Zürich med Schöggl, hade den senare uppsökts i Stuttgart av en person, som presenterade sig som journalisten Hans Gross från München. Han hade bevisat sin identitet med ett identitetskort. Gross hade sagt, att han visste att Schöggl varit i Vladimir och suttit tillsammans med Manfred (detta namn nämndes först), Hesch, Tauber, Schörner o.s.v. - journalisten hade nämnt ytterligare några namn. Medfångarna kunde emellertid icke berätta mycket, men Schöggl visste ju en hel del av intresse. Om han gav ut en bok om sina upplevelser skulle han tjäna mycket pengar. Gross skulle gärna hjälpa honom skriva boken, som därefter skulle utgivas av Weiss & Co Verlag i München.

Schöggl antog genast anbudet. Här hade han ju en möjlighet att bliva lika ekonomiskt välbeställd som sina forna fängelsekamrater. Under sex dagar i sträck sammanträffade han med Gross på ett café i Stuttgart. Gross frågade ut honom om hans erinringar

och stenograferade med berättelsen. Egendomligt nog tycktes emellertid Gross vara mest intresserad av vad Schöggl upplevt efter hemkomsten. Han frågade mycket noga med vilka personer han haft kontakt, om han uppsökt några främmande beskickningar o.dyl. Schöggl påstod under samtalet med oss, att han för Gross förnekat, att han någonsin lämnat dylika uppgifter till främmande makts representanter. Såsom i det föregående omnämnts sade Schöggl emellertid vid ett annat tillfälle, att han i boken skrivit, att han icke kunde känna igen de fotografier av sin svenske medfånge, som konsulatet i Zürich förelagt honom.

Gross bjöd honom på restaurangmåltider och gav honom även då och då litet pengar, sammanlagt 620 DM. Då samtalet den sjätte dagen var slut, bad Gross Schöggl komma ut och låta sig bli fotograferad vid den förres bil (Citroen). Gross ville gärna ha ett foto av Schöggl som souvenir. Påföljande dag återkom Gross icke till den avtalade mötesplatsen. Schöggl väntade en tid men började sedan efterforska Gross. Han fann emellertid, att någon person med det namnet icke existerade i München. Han skrev till förlaget för att förhöra sig om sin bok, men breven returnerades med anteckningen "adressaten okänd". Schöggl förstod då att han blivit lurad.

Schöggl beskriver Gross som en man i åldern 30 - 34 år med vågigt blont hår och i högra mungipan ett ärr som gick upp mot kindknotan. På vänstra handen hade han en mycket vacker juvelring och körde en Citroen av senaste modell. Av språket att döma var Gross otvivelaktigt tysk.

Någon tid efter denna episod hade Schöggl av de schweiziska myndigheterna ombetts komma till Zürich, då man ville förhöra honom om något. Redan vid schweiziska gränsen häktades emellertid Schöggl och polisen började korsförhöra honom om vad han visste om spionageaffären Dubois. Den enda ledtråd polisen hade, syntes emellertid enligt Schöggl vara, att han en gång flugit med samma plan till Paris som Dubois. Då således alla bevis mot honom saknades, ställdes Schöggl i stället inför rätta för brutet äktenskapslöfte och dömdes till åtta månaders fängelse.

Schöggl uppger sig vidare efter återkomsten på egen hand

ha skrivit en ny bok om sina upplevelser i Sovjetunionen, vilken han sänt till Kleines Volksblatt i Graz, där den nu håller på att granskas.

I Schöggls berättelse dyker Manfred upp flera gånger. Schöggl hade efter återkomsten från sjukhuset till corpus III berättat om svensken för Manfred men icke för någon annan. Manfred hade i Potma jämte Spann och polisofficeren Marek gällt för att vara en slags förtroendeman för de österrikiska fångarna gentemot ryssarna. Manfred hade flera gånger varnat Schöggl för att berätta vad han visste och framförallt för att uppsöka någon ambassad. Vid ett senare tillfälle hade Manfred oroligt frågat, huruvida Schöggl ämnade företaga sig någonting beträffande svensken. Sanitzer hade i fängelset sagt, att han icke litade på Manfred. Den senare lyckades ofta skaffa sig bröd och annan extra förplägnad. Schöggl visste icke hur detta hade gått till eller om fängelseledningen kände till detta. Själv hade Manfred sagt att han köpt det svart.

Efter återkomsten till Österrike hade Schöggl icke mera träffat Manfred. Den senare hade emellertid flera gånger ringt upp Schöggl och bett om sammanträffanden, men Schöggl ville icke längre ha med Manfred att göra.

Sammanhanget kan vara följande: Schöggl berättar för Lorentzon vad han vet om svensken i Vladimir. Beskickningen i Wien utfrågar bl.a. Manfred om Schöggl, och Manfred är icke dummare än han begriper, att Schöggl lämnat oss upplysningar, som vi funnit vara av intresse. Cirka fyra månader senare kontaktar Gross Schöggl och nämner namnen på några av Schöggls fängelsekamrater, först av alla Manfred. Gross lyckas så locka ur Schöggl allt vad han vet.

Bedömning av Schöggls tillförlitlighet.

Schöggl har i Zürich den 22 oktober 1956 för Lonaeus och Lorentzon redogjort för sin vistelse i Vladimir. (Se P.M. den 24 oktober 1956). Denna utsaga skiljer sig i flera avseenden från Schöggls nuvarande. Inledningsvis torde kunna konstateras av

Schöggls båda redogörelser för sammanträffandet med den sjuke svensken i Vladimir, corpus II - därest uppgiften överhuvudtaget har verklighetsunderlag - att denne med hänsyn till tidsfaktorn omöjligt kan vara identisk med Tomsen. (Tomsen, alias Grosheim-Krisko, överfördes nämligen i juni 1953 från Vladimir till Tapiau, varifrån han i december samma år via Friedland hemsändes till Tyskland).

De motstridiga uppgifterna torde lämpligen kunna uppdelas i fem kategorier:

1. Faktorer, som på grund av normala minnesfel, slarvigt uttryckssätt och bristande medvetande om detaljernas vikt etc. icke torde påverka bedömningen av Schöggls tillförlitlighet.
2. Faktorer, som tyder på att Schöggl icke talar sanning.
3. Faktorer, som tyder på att Schöggl talar sanning.
4. Faktorer, som på olika sätt bör kontrolleras för att ytterligare undersöka Schöggls tillförlitlighet.
5. Övriga omständigheter av betydelse.

(Redogörelsen följer huvudsakligen ovanstående uppteckning av det andra samtalet med Schöggl.)

1. <u>Faktorer som på grund av normala minnesfel, slarvigt uttryckssätt och bristande medvetende om detaljernas vikt etc. icke torde påverka bedömningen av Schöggls tillförlitlighet:</u>

a) I sin första utsaga uppger Schöggl, att han spelat domino med Wallenberg. Vid det andra samtalet erinrar sig Schöggl överhuvudtaget icke domino, men på tillfrågan om han spelat schack, säger han, att han gjort detta under den första vistelsen i sjukhuset efter åderbråcksoperationen med en ryss eller finne. Det torde icke kunna anses anmärkningsvärt att Schöggl missminner sig på denna punkt. (Se även vad som under 2 (a) och 3 (n) anförts om Schöggls divergerande uppgifter om tidslängden för sammanträffandet med svensken.)

b) Vad tidpunkten för Schöggls andra vistelse i sjukhuset beträffar uppgav han första gången att denna ägde rum i mitten av april 1955 till den 28 maj 1955, under det att han under det senare samtalet säger, att det var i februari 1955. Den senare uppgiften torde vara den korrektare. De diverge-

rande uppgifterna synes emellertid icke böra påverka bedömningen av Schöggls tillförlitlighet.

c) Schöggls första utsaga om svenskens rörelseförmåga, där han bl.a. säger, att han "bewegte sich wie ein Kasperl" samt att han var förlamad, överensstämmer icke med den andra utsagan, att svensken aldrig kunde resa sig ur sängen. Detta kan beror på att Lorentzon vid det första samtalet missförstod vad Schöggl inlade i verbet "bewegen". Detta kan ju på tyska även betyda, att svensken rörde sig i sängen.

d) Att Schöggl under första samtalet uppgivit, att svensken var förlamad under det att han vid det andra samtalet icke kan precisera skälen för svenskens svårighet att röra sig, synes icke böra påverka bedömningen av Schöggls tillförlitlighet.

e) Vid det första samtalet erinrade sig Schöggl namnet Wallenberg. Hur kan det komma sig, att Schöggl icke vid det senare samtalet kunde erinra sig Wallenbergs namn? Han visste ju i förväg om svenska beskickningens intresse för honom. Detta kan vara en indikation på att Schöggl har rent mjöl i påsen och endast behöver berätta vad han för tillfället erinrar sig utan att tidigare behöva förbereda sig genom att repetera sina upplevelser. Å andra sidan förefaller det anmärkningsvärt, att Schöggl vid det andra samtalet, när namnet Wallenberg av envoyén Lundberg första gången nämndes, omedelbart begagnade sig av detta namn, vilket dock vid nästa tillfälle förvandlades till Wallenstein. Schöggls medgivande, att han i en tidskrift läst om den svenske diplomaten Wallenbergs öden är anmärkningsvärt i detta sammanhang. Kan Schöggl genom suggerering vid det första samtalet fått uppfattningen att det handlade om denna person? Dessa omständigheter är emellertid mot bakgrunden av Schöggls psyke (se nedan) av den art, att de icke torde påverka bedömningen. Härtill kommer även uppgiften av Schöggl, att han befann sig i ett utomordentligt dåligt tillstånd efter sex dagars vistelse i en ståcell och efter självmordsförsöket.

f) Spanns "kuggfråga" om frisören i sjukhuset synes icke vara en så viktig detalj, att man kan förmoda att Schöggl skulle erinra sig dennes utseende.

g) Spanns andra fråga om "toalett-frekvensen" är irrelevant dels på grund av att båda på grund av sitt hälsotillstånd var bundna till sina sängar, dels på grund av uppgiften att det i cellen fanns tillgång till toalett.

h) Schöggls första uppgift, att han tillsammans med svensken

i en i fängelset tillgänglig tidning läst om förbundskansler Raabs besök i Moskva, vilket strider mot hans andra utsaga, kan motiveras på flera trovärdiga sätt (se även under 3 (h)).

i) Schöggls uppgifter om Pelikan kan bero på minnesfel.

j) Den något diffusa beskrivningen av Vladimir, som Schöggl ger vid det första samtalet, synes vara av mindre betydelse. Att Schöggl korrigerar sin första skiss är oväsentligt, då han antagligen talat med Manfred eller andra medfångar om detta och av Lorentzon i Zürich fått reda på att den icke stämmer. Hans förklaring härutinnan bör kunna godtagas.

2. Faktorer, som tyder på att Schöggl icke talar sanning.

a) Vad angår tidslängden för Schöggls vistelse tillsammans med svensken i sjukhuset uppgav han första gången, att denna varade cirka en månads tid, under det att han vid det senare samtalet uppger endast en natt. Detta synes vara ett moment av sådan vikt, att ett direkt minnesfel synes osannolikt. (En tänkbar förklaring till Schöggls beteende härvidlag ges under 3 (n)).

b) Vid Schöggls första utsaga om 1-månadsvistelsen med svensken har han endast kunnat lämna ytterst knapphändiga uppgifter om denne, vilket förefaller egendomligt (se även under 3 (d)). Schöggls första uppgift om att svensken bett honom att det icke skulle komma till släktingarnas kännedom om att han var sjuk, synes plausibel, och det talar mot Schöggl att han icke erinrar sig denna sak.

3. Fakta, som tyder på att Schöggl talar sanning.

a) Schöggls beskrivning av cellen samt dennas läge i sjukhuset med detaljen om att den vette mot rastbox 3 överensstämmer med för oss tidigare kända fakta. (Numreringen på rastboxarna bör kontrolleras.)

b) De båda fångarnas första samtalsämne enligt Schöggls senaste uppgifter synes plausibel.

c) En viktig punkt är att Schöggl uppger, att svensken sagt, att han varit fängslad sedan 1945 och till en början i ett Moskva-fängelse suttit tillsammans med andra fångar, men att han därefter alltid eller nästan alltid suttit isolerad.

d) Därest Schöggls andra uppgift om att han endast en natt vistats tillsammans med svensken är riktig, kan detta förklara, att Schöggl har så knapphändiga uppgifter om denne.

e) Schöggls beskrivning av svenskens vård samt om att läkarepersonalen huvudsakligen varit kvinnlig, överensstämmer i båda utsagorna (se även under 1 (d)).

f) Schöggls uppgifter, att han aldrig hört namnet Tomsen och hans spontana reflektion, att namnet låter engelskt, styrker vad som ovan sagts om att svensken icke kan vara Tomsen. Samtalsledarna fick intryck att Schöggl vid detta tillfälle var fullt uppriktig.

g) Samtalsledarna fick ett gemensamt intryck av att Schöggls uppgifter om skriken i Vladimir och om Kugloff bar prägel av stor sannolikhet.

h) Schöggls uppgifter om tillgången på tidningar i Vladimir stämmer med uppgifter från ett flertal håll.

i) Manfreds uppgifter om Schöggl och Schöggls om Manfred, framför allt att han för denne berättat om svensken, synes trovärdiga.

j) Schöggls relation av sitt bortförande ur svenskens cell har prägel av sannolikhet.

k) Schöggls uppgifter i samband med samtalet om Hesch' sammanträffande med utlänningar kom spontant på ledfrågor.

l) Icke vid något tillfälle har Schöggl försökt att tillskansa sig förmåner av något slag med anledning av de uppgifter, som han lämnat till svenska myndigheter. (Han har emellertid ersatts för förlorad arbetsinkomst.)

m) Man bör hålla i minnet, att Schöggl frivilligt första gången approcherade det svenska konsulatet i Zürich, vilket mot bakgrunden av Schöggls psykiska läggning, för vilken här nedan göres ett försök till bedömning, torde passa in i hans beteendemönster.

n) Det är betecknande för Schöggls minne, att denne kommer ihåg saker och ting bättre, då han kan "haka upp" sina erinringar på viktiga personer. (Se exempelvis vad han säger om "Leningradchefen" och Maslov i Kreml.) För Schöggl torde även svensken ha hört till kategorien viktiga personer. Schöggl säger om sig själv att han ibland har ljusa ögonblick, då han bättre erinrar sig vad som passerat. Det förefaller ävenledes som om hans minne förbättrats under de två år, som förflutit sedan det första samtalet, och själv uppger han att hans hälsotillstånd nu är mycket bättre. Detta

talar för att exempelvis den motstridande uppgiften om att Schöggl första gången säger att han var tillsammans med svensken en månad och andra gången endast en natt, icke torde vara en medveten lögn utan snarare bottna i en missräknad ambition att övertyga oss om att hans uppgifter verkligen var sanna. Hans senaste uppgifter torde med anledning av vad som ovan sagts vara de korrekta.

o) Under tidigare samtal med fångar som varit i Vladimir har vi hört talas om en homosexuell finne.

4. Faktorer, som på olika sätt bör kontrolleras för att undersöka Schöggls tillförlitlighet.

a) Manfred uppger, att Schöggl dömts till 10 månaders fängelse i Kreisgericht i Leoben. Själv säger Schöggl att han dömts i Zürich. Fakta bör konstateras av beskickningarna i Wien och Bern.

b) Schöggls skiss av sjukhuset bör jämföras med uppgifter från andra personer, som ävenledes vistats där.

c) Beskickningen i Wien torde kontrollera Schöggls inexakta uppgifter om sin placering efter de två vistelserna i sjukhuset. Förväxlingar synes ha skett. Schöggls uppgifter om undertecknandet av förhörsformulär bör kontrolleras.

d) den av Schöggl omnämnde Gustaf Taubers i Wien tillförlitlighet bör undersökas av beskickningen i Wien.

e) Schöggl bör tillfrågas om gatuadressen till Weiss Verlag & Co i München ävensom om namn och adress på det kafé i Stuttgart, där han träffade Gross.

f) Engelska beskickningen i Wien torde inkopplas för att fastställa Gross' identitet.

g) Beskickningen i Wien bör söka erfara om Schöggls uppgifter om det nya manuskriptet, som lämnats till Kleines Volkblatt i Graz, är riktiga.

h) Manfreds situation i ljuset av Schöggls uppgifter kan tyda på att denne går ryssarnas ärenden. Manfred var egendomligt nervös vid Braunerhielms samtal med honom. Beskickningen i Wien torde söka utreda, hur det förhåller

sig härmed.

i) Från tillförlitliga fångar, som vistats i sjukhuset, bör söka utrönas, hur tändning och släckning av ljuset i sjukhuset skedde, samt om ljuset var tänt under natten. Dessa omständigheter kan påverka bedömningen av den omständigheten, att Schöggl kan beskriva svensken relativt dåligt.

5. Övriga omständigheter av betydelse.

a) Det förefaller vara av intresse, vad Schöggl säger om att han måste underteckna ett papper om att han icke kände till svensken.

b) Schöggls dåliga rykte bland medfångarna kan vara en indikation på att han även i Zürich gick ryssarnas ärenden som provokatör. Häremot talar emellertid det förhållandet, att han spontant lämnat uppgifter om en episod i Stuttgart, då han tydligen själv varit utsatt för en provokatör, som sökte lista ut Schöggls göranden och låtanden efter frigivningen, ehuru inbakat i allmänna redogörelser för fångenskapen. Det förefaller högst osannolikt, att en man med Schöggls läggning vid detta tillfälle icke skulle briljerat med att flera utländska beskickningar haft intresse för hans person.

Intryck av Schöggl.

(Anteckningar av envoyén Lundberg, vars uppfattning samtliga i samtalet deltagande delar.)

Schöggl är patolog. Enligt vittnesutsagor tycks han ha företett psykiska särdrag redan på ett tidigt stadium i rysk fångenskap, varför det är möjligt, att hans psyke varit ur balans redan från barnaåren. Han äger sjukdoms insikt. "Om någon ger mig en order, kan jag utmärkt genomföra den. Om jag är lämnad på egen hand, kan jag icke hålla samman saker och ting. Mitt minne faller ibland bort, men rätt vad det är återvänder det." Han har, utsatt för press av ryssarna, sina medfångar och inhemsk polis, upptäckt, att hans psykiska särbeskaffenhet i viss utsträckning skyddar honom. Då den ryske polisofficeren frågar ut honom om "der Schwede", spelar han medvetet idiot och kommer undan. Uteslutet är därför icke, att han avsiktligt ibland upprepar sitt "mehr weiss ich nicht" eller låtsas icke förstå i syfte att dölja något eller få tid att tänka

efter. Han kan t.o.m. ha spelat in rollen som utpräglad patolog i syfte att dölja vissa förhållanden.

Inför oss hade han ingen förnuftig anledning att dölja något. Men han greps gång på gång av rädsla och osäkerhet. Han skäms över att han är oredig och obildad, han blir förskräckt, då han upptäcker att vi vet åtskilligt om Vladimir, han undrar, vart vi vill komma, han frågar, om vi verkligen är svenskar.

Då jag frågar: "Känner ni Hesch?" svarar han ja. "Talade Ni med Hesch om andra fångar?" utlöser ett blixtsnabbt och kategoriskt nej, vilket kan tydas som fånens reflex att neka på alla alltför allmänna frågor, vars innebörd han icke riktigt förstår. På frågorna: "Hörde Ni talas om någon estländsk präst, om någon dansk?" kommer lika säkert och snabbt jakande besked, i första fallet i form av korrigering "han var biskop" och han tillägger genast och spontant, att Hesch talat om dessa fångar. Möjligen är inte endast rädslan orsak till detta reaktionssätt. Han har uppenbarligen utomordentliga svårigheter att följa en tankegång, att hålla samman saker och ting, hans omdöme är rära nog obefintligt, han reagerar inför varje detalj instinktivt som ett djur. Möjligen fungerar hans minne så, att han har svårt att associera från det allmänna (Hesch - medfångar) till det enskilda (en dansk - en estländare), medan associationerna i motsatt riktning löper lättare.

Schöggl är en lögnare, därför att han blandar ihop olika tillfällen, blandar ihop vad han upplevat med vad han hört eller läst, vill skryta med sin kroppsstyrka (boxarmyten, myten om striderna i Vorkuta med skottskador i benen, som han nu spontant uppger vara åderbråck), därför att han känner sig hjälplös i tillvaron, utlämnad åt ryssar, ilskna medfångar, som anklagar honom för att vara en "Spitzel" och arga kvinnor, arbetskamrater och arbetsgivare. Hjälplösheten tvingar honom att ibland fantisera ihop något till sin fördel, ibland neka till något, som han tror kan skada honom. Han ljuger skickligt, att han fick bättre mat av ryssarna för att han arbetade bra, inte därför att han var "Spitzel". Försvarsattityden dominerar hans uppträdande. Om någon behandlar honom vänligt, kan han vara naivt öppen, och om någon kommenderar honom hårt, vågar han inte sätta

sig till motvärn. Han har lytt ryssarnas order att spionera på medfångarna, men han har gjort det som en hund reagerar på käpprapp och karameller och inte av kallblodig beräkning, och känner sig därför moraliskt oskyldig.

Han säger sig ibland umgås med tanken att bli medlem av någon "organisation, som hjälper människorna" och i den andan har han tagit kontakt med svenska konsulatet i Zürich för att meddela vad han vet om "der Schwede". Det verkar inte, som om han väntade sig någon belöning för vad han berättat. Det verkar snarast, som om hans hjärna vore full av minnena från Ryssland, och han företar sig ibland det ena, ibland det andra (t.ex. bokskrivandet) för att avreagera sig.

Stundom har man intrycket att Schöggl åtminstone för en kort period lyckas vara slug och är stolt över det. Han försäkrar, att han ingalunda är dum, och många yttranden visar en normal reflexionsförmåga. Det är svårt att bedöma, om en del av hans berättelse avsiktligt är konstruerad för att övertyga dem som förhör honom.

Vid första förhöret berättade han detaljen om Wallenbergs budskap, då man gemensamt läste om förbundskanslerns besök. Denna detalj verkade spontan och trovärdig, icke minst mot bakgrunden av Bruggers vittnesmål. Det visar sig nu, att det hela var lögn. Detaljen kan lätt hopfantiseras, därför att den består av i ryska fängelser upplevda element.

Vid andra förhöret går historien om samvaron med Wallenberg och vad denne berättat om sin isolering utmärkt väl ihop med vad vi vet om Wallenbergs öde. Men Schöggl kan mycket väl ha upplevt eller hört talas om liknande episoder, som han nu diktat in i sammanhanget.

Vad Schöggl berättade om polisofficerens förhör med honom om "der Schwede" före avresan från Sovjetunionen, stämmer utomordentligt väl överens med bilden från 1947, men Schöggl kan ha varit förhörd om flera medfångar, han kan ha hört om liknande förhör med kamrater.

Ingen av de episoder eller fakta Schöggl berättat, är så unik och typisk, att den kan sägas med <u>största</u> sannolikhet vara möjlig endast i samband med Wallenberg. Den avgörande frågan är, om Schöggls initiativ och berättelse om "der Schwede" har hela sin grund i den artikel om Wallenberg, som han läste i en bildtidning eller om den bygger på ett sammanträffande med Wallenberg. Någon

bestämd slutsats tycks icke kunna dragas.

Schöggls berättelse kunde möjligen bättre värderas av en psykiatriker än av UD:s folk efter vanliga sammanställningar av nakna fakta. Ett förhör med honom bör pågå under minst ett par dagar med visst mellanrum, varvid eftersträvas att insmyga alla relevanta frågor i form av små obetydliga detaljer, som inte väcker affekter hos honom och av vilka han inte genast kan dra slutsatser om avsikterna. På grund av Schöggls svårigheter att uppfatta sammanhang kan en välplanerad korsförhörsmetodik vara givande.

Wien den 10 november 1958.

(Erik Braunerhielm) (Gunnar Lorentzon)

KUNGL.
SVENSKA AMBASSADEN

Bil.1 ad 848 Besk.Wien 17.11.58
Strängt förtroligt.

P.M.

angående samtal den 12 november 1958 med Otto Schöggl.

Schöggl uppsökte mig oanmäld i dag på beskickningen. Han överlämnade närslutna lista, som utgör en avskrift av de namnförteckningar över medfångar han haft. Originallistorna hade han lämnat kvar hos sin hustru i Steiermark. Jag sade honom, att det av olika skäl vore av värde för oss att få se även originalen. Schöggl blev till en början misstänksam men lovade efter någon tvekan att ge mig dessa i nästa vecka.

Han berättade vidare, att han i Potma gjort en första förteckning upptagande 45 namn (de 45 sista i närslutna avskrift), som han smugglat hem till Österrike. Denna hade han överlämnat till österrikiska röda korset, som behållit originalet men givit honom en avskrift. Övriga namn hade han med hjälp av kamrater sammanställt vid olika Heimkehrer-möten efter hemkomsten. Två namn, polacken Lesinski och ungraren Rotter hade han erinrat sig, då han gjorde den avskrift han nu lämnade mig.

De personer, vars namn äro försedda med asterisk, arbeta enligt Schöggl med säkerhet för Sovjetunionen. Personer, vars namn utmärkts med ? kunna misstänkas gå ryssarnas ärenden. Att Suppinger var rysk agent visste Schöggl av den anledningen, att han före fångenskapen av amerikanarna satts att övervaka honom. Beträffande Hawlik ade sig Schöggl veta, att denne i Potma lovat ryssarna att arbeta för dem.

Medan vi tittade på listan, nämnde Schöggl att han suttit i tyska koncentrationsläger. Jag uttryckte min överraskning häröver, då ju Schöggl varit SS-officer. Schöggl förnekade, att detta var riktigt men tillfogade, att han i Vladimir till en början utgivit sig för att vara SS-man för

att komma på god fot med de tyska och österrikiska medfångar, med vilka han varit tillsammans. Vi kom så att tala om Schöggls förflutna, varvid han berättade följande.

Fadern hade varit en ganska förmögen och framstående man i Schwechat (i Schöggls födelseattest står att fadern var bokhållare). Vid unga år hade Schöggl anslutit sig till furst Starhembergs Heimwehr och där lärt sig avsky nazisterna. 1936 hade han gjort arbetstjänst i Österrike och 1938 inkallats i militärtjänst, varvid han tjänstgjorde vid pionjärbattaljon 86 i Krems. Han hade deltagit i inmarschen i Tjeckoslovakien och efter krigets utbrott i fälttåget mot Frankrike.

I trakten av Metz hade han kommit ifrån sin trupp och övernattat i en fransk bondgård. Där hade han sammanträffat med ett par fransmän, som tillhörde en motståndsgrupp med beteckningen [illegible]-2-4. Han hade vunnit deras förtroende och lovat arbeta för dem. Han hade lämnat smärre uppgifter om tyska truppers dislokation och till och med smugglat åt dem några pistoler. Slutligen deserterade han men blev i augusti 1940 häktad och förhördes av Gestapo i Bremen. (Hans berättelse var på denna punkt otydlig, men jag ville icke pressa honom.) Han överlämnades av Gestapo till 165. divisionens krigsdomstol, av vilken han dömdes till livstids straffarbete i koncentrationsläger. Han satt till en början i "Moorlager" vid holländska gränsen och därefter i Buchenwald. Han blev så småningom tilldelad ett straffkompani, som skulle gräva fram blindgångare. Slutligen blev han i Ebrach vid Bramberg befriad av 65. amerikanska divisionen. Han fick tjänstgöra som chaufför åt amerikanska officerare och kom med dessa till Linz. Han vann så småningom amerikanarnas förtroende och fick för deras räkning utföra smärre uppdrag. Han hjälpte sålunda till att häkta Gauleitern i Linz, Eigruber. Då jag litet senare under samtalet frågade honom om hans bekantskap med fältmarskalk Schörner, svarade han, att han såsom chaufför varit närvarande vid det tillfälle, då Schörner i Linz av amerikanarna utlämnats till ryssarna. Slutligen hade Schöggl blivit chef för ett "Verbindungsstelle" mellan den amerikanska militärförvaltningen och staden Linz' myndigheter. Borgmästare Koref borde kunna erinra sig, att han vid denna tid icke kunde vidtaga några åtgärder utan samråd med Schöggl. Kort tid härefter hade Schöggl knutits till CIC. För amerikanarna hade Schöggl uteslutande arbetat inom Österrike, huvudsakligen i Linz.

Jag sade Schöggl, att jag gärna ville taga tillfället i akt att få några förtydliganden av hans berättelse föregående vecka. Schöggl förklarade sig genast beredd att omtala allt jag ville veta. Han var denna gång betydligt lugnare än tidigare och lättare att förhöra. Jag sökte dessutom på allt sätt vinna hans förtroende och undvek därför att ställa frågor, som kunde skrämma honom. Trots detta var hans berättelse många gånger oredig och jag måste ofta återkomma i detalj till samma frågor för att få klarhet.

Schöggl upprepade sin tidigare lämnade utsaga om svensken. Då han kommit in i svenskens cell, hade sålunda denne efter en stund på ryska frågat om han vore ryss. Schöggl hade på samma språk svarat, att han var österrikare. Svensken övergick då till tyska och frågade om Schöggl verkligen vore österrikare och icke tysk. Därefter hade medfången omtalat, att han vore svensk, att han varit fängslad sedan 1945, till en början suttit i Ljublanka, där han 1949 eller 1950 varit tillsammans med en person, varefter han alltid varit ensam. Schöggl erinrade sig plötsligt, att svensken sagt, att han redan i Ljublanka varit sjuk, sedan blivit bättre men därefter på nytt insjuknat och nu blivit alldeles "fertig". Ryssarna gåvo honom icke den vård han behövde och ville tydligen icke göra honom frisk.

På fråga var svensken hade tillfångatagits, svarade Schöggl, att svensken sagt, att han 1945 häktats i Ungern. Schöggl uttryckte saken på följande underliga sätt: "Er war seit 1945 in Ungarn verhaftet". Schöggl kunde icke erinra sig, att svensken sagt något om sitt yrke eller bakgrund. Icke heller kunde Schöggl angiva, huruvida svensken sagt sitt namn. Jag frågade då också Schöggl, om han hade en känsla av att han under de senare förhören ljugit eller talat sanning, då han sagt ryssarna, att han icke visste svenskens namn. Icke heller detta kunde Schöggl erinra sig. Under utfrågningen fick Schöggl plötsligt ett intryck av att svensken kanske sagt något mera om den fånge han suttit tillsammans med i Moskva. Medfången torde icke ha varit en ryss. Mera härom kunde Schöggl likväl för tillfället icke komma ihåg. Schöggl har numera definitivt fastnat för att svensken skulle ha suttit i Lubljanka, men det är möjligt, att detta beror på en suggestion i efterhand

Om svenskens signalement kunde Schöggl för övrigt icke

erinra sig något nytt annat än att han trodde att denne haft hår på bröstet.

Schöggl hade talat med svensken en ganska kort stund, kanske bara några minuter. Därefter hade den kvinnliga läkaren kommit in och givit svensken en spruta, varav den sistnämnde syntes ha blivit så medtagen, att han icke längre orkade tala. Först påföljande morgon hade de båda växlat ett par ord. Schöggl kunde icke säga, om svenskens tunga ryska och tyska berodde på att denne icke behärskade dessa språk eller om han varit för sjuk för att tala. Själv hade Schöggl varit mycket sjuk och icke haft något intresse för längre samtal.

Om belysningen i cellen meddelade Schöggl, att det vid dörren fanns en lampa, som brann både dag och natt.

Påföljande morgon hade vid visitationen en politisk officer - Schöggl minns ej längre, att han skulle ha hetat Straffof - tittat in och utbrustit; "vad är det där för en typ". Han hade kallat ut läkaren ur cellen, stängt dörren och samtalat med henne ute i korridoren. Fem minuter senare hade två bärare kommit in och på en bår burit ut Schöggl som var för sjuk att gå själv. - Vid förra samtalet sade ju Schöggl, att han föruts ut tämligen bryskt och vi fingo intrycket att han fått gå själv. Denna uppgift lämnade han dock som direkt svar, då envoyén Lundberg uttryckte sin överraskning att han trots sin sjukdom förflyttades så plötsligt.

Schöggl hade förts till en cell, som låg ungefär mitt emot svenskens. Huruvida denna var belägen i samma korridor eller ännu en trappa högre (alltså på andra våningen) kunde Schöggl icke med bestämdhet uttala sig om. Några timmar senare hade samme politiske officer kommit in till honom, gett honom ett par cigarretter och frågat rätt vänligt: "Nå, vad sa' den där dåren? Vad berättade han?" Schöggl svarade, att han endast omtalat, att han var svensk. Officeren hade då svarat, att den sjuke visst inte var svensk utan tysk. Hade han inte sagt sitt namn? Detta förnekade Schöggl bestämt, varefter officeren efter en stund gått sin väg. Han lämnade ett paket cigarretter kvar i cellen.

Schöggl hade vistats i denna cell tre à fyra veckor. Under denna tid hade han ytterligare tre eller fyra gånger blivit förhörd av chefen för kontraspionaget i fängelset personligen. Denne hade sökt pressa ur Schöggl svenskens namn och förhöret hade ofta

varit ganska bryskt. Efter varje utfrågning hade Schöggl fått underteckna en förklaring av ungefär följande innehåll. "Jag förpliktar mig att icke för någon av mina medfångar omtala något om den sjuke, som utgivit sig vara svensk. Om jag bryter mot detta, kommer jag alltid att få vistas i ensamcell och får aldrig se hemlandet igen." Schöggls formulering torde enligt min mening endast mycket ungefärligt återgiva innehållet i förklaringen. Jag är icke säker på att den sista satsen verkligen fanns med. Muntligen hade emellertid ryssarna ofta upprepat detta hot. I varje fall var det enligt Schöggl icke fråga om ett förhörsprotokoll i egentlig mening utan endast om en försäkran att han icke skulle tala om svensken.

I Potma hade Schöggl icke utsatts för något förhör. Han hade liksom alla medfångarna inkallats till en politisk officer som frågat honom om han icke i fortsättningen ville arbeta för ryssarna. Officeren hade framhållit, att han icke hade någon hjälp att vänta sig när han återkom till hemlandet. Den enda som bistode de återvändande vore det kommunistiska partiet. Av amerikanarna och engelsmännen hade han intet gott att vänta. Hela hans framtid berodde på om han ville samarbeta med kommunisterna. Schöggl hade icke vågat avvisa ryssarnas förslag utan svarat, att han skulle tänka över saken. Ryssen hade då hänvisat till att Schöggl ju utgivit sig för att vara boxare. Man kunde därför träffa det arrangemanget att Schöggl efter hemkomsten skulle uppsökas av en person, som gav lösenordet: "Vi skola ordna en match i Prag". Från denne skulle Schöggl erhålla sina order. Till dags dato hade Schöggl ännu icke träffat någon som gett honom detta lösenord. Därefter hade Schöggl liksom övriga fångar fått underskriva en förklaring om att han icke skulle berätta om sina upplevelser i Sovjetunionen. Denna förklaring gällde icke något speciellt förhållande utan fångenskapen i allmänhet. Muntligen hade emellertid officeren erinrat honom om den sjuke i Vladimir som utgivit sig för att vara svensk och allvarligt tillhållit honom att icke för någon berätta om denne. Han hade tillagt den varningen att om Schöggl bröt mot detta förbud, skulle ryssarna kunna komma åt honom var han än befunne sig.

Efter de cirka tre veckorna i sjukhuset hade Schöggl

överförts till huvudbyggnaden. Det var till en början mycket svårt att få ur honom, till vilken cell han då kom. Han uppgav först att han införts i en cell i den andra våningen tillsammans med Suppinger, Manfred, Sanitzer, den japanske Abwehrchefen i Manchuriet Sacha (namnet betydde socker) och flera tyskar samt att han suttit i denna cell ända till frigivningen. På förnyade frågor förklarade han emellertid, att han efter återkomsten till Corpus III satt i flera celler. I den första av dessa sutto Manfred, Sanitzer och två eller tre tyskar, däremot icke Döring. Jag övergick då till att tala om någonting annat. Då jag senare återkom till ämnet och nära nog frågade Schöggl om varje steg han tagit, erinrade han sig plötsligt, att han från sjukhuset fördes till en cell i Corpus III, där endast greker och tyskar sutto. Detta hände den 21 februari 1955, hans födelsedag. Han mindes detta därför att medfångarna ställt till en liten födelsedagsfest för honom och sammanställt en present med livsmedel ur sina gåvopaket. Schöggl själv hade ju aldrig fått mottaga några paket förrän i Potma.

Schöggl ställde emellertid till med bråk för att han icke kom tillsammans med landsmän. Han begärde att få tala med en politruk men då ingenting hände, satte han i gång med en hungerstrejk. Efter fem à sex dagar blev han äntligen förd till en politisk officer, som tydligen först hade grälat på honom, varnat honom för att ställa till med bråk och återigen tillhållit honom att akta sig för att säga något om den sjuke i Corpus II. Därefter hade Schöggls framställning beviljats och han hade kommit till en cell i nedre våningen, där Manfred, Sanitzer och en tysk sutto. Han kan icke erinra sig att tysken var Döring, vilken han hade träffat tidigare i fängelset. Schöggl synes förväxla Döring med en annan person. Det var för Manfred, som han nu trots förbudet omnämnde svensken.

Någon tid senare hade han av okänd anledning straffats med "Stehkerker" i sju à åtta dagar. Han hade icke satt detta straff i samband med Manfred. Han hade till en början litat på och sett upp till Manfred och först i Potma erfarit att denne ansågs gå ryssarnas ärenden.

Manfred hade under några månader efter hemkomsten hållit kontakt med honom och bland annat hjälpt honom att uttaga pass. Det var efter återkomsten till Wien som Manfred uppmanat honom att icke

göra samma dumhet som alla andra att lämna uppgifter om utländska fångar till främmande ambassader. Det kunde bliva farligt för honom, hade Manfred sagt. Av denna anledning hade Schöggl hittills undvikit de utländska beskickningarna i Wien och i stället lämnat sina upplysningar till olika diplomatiska missioner i Schweiz.

Jag frågade Schöggl på nytt om dennes första vistelse i sjukhuset i samband med åderbråcksoperationen. Efter något trevande, framkom att Schöggl intagits i Corpus II för denna operation vid två olika tillfällen. Första gången hade varit 1953, då man opererat det ena benet. Han hade då vistats i en à två månader i en cell tillsammans med en finne. Det var denne finne som hade varit stor och stark och av landsmännen betraktades som cellspion och det var med denne han spelat schack. Även det andra benet behövde emellertid opereras och han gjorde flera framställningar om att på nytt intagas på sjukhuset. Det dröjde emellertid ända till december 1954 tills denna framställning beviljades. Det var nu han kom till en finne som var homosexuell och omedelbart förflyttades till en annan cell, där han några veckor var ensam. Han kom därefter tillbaka till Corpus III, blev snart straffad med "Stehkerker", försökte begå självmord genom att skära sig i halsen och kom så på nytt till sjukhuset och träffade svensken.

Under samtalets gång kom Schöggl på att den homosexuelle icke varit finne utan tysk. En tysk medfånge vid namn Rühmann eller liknande hade vid något tillfälle berättat, att hans homosexuelle landsman haft någon historia i fängelset tillsammans med några japaner.

Såvitt jag kan förstå, kan vår uppfattning att Schöggl tidigare sagt sig ha vistats i sjukhuset för åderbråcksoperation endast en gång ha berott på att vi missuppfattat hans slarviga uttryckssätt. Han torde aldrig ha sagt, att han endast en gång varit intagen för åderbråck. Han berättade exempelvis under vårt förra samtal, att han först varit tillsammans med en ryss eller finne och sedan med en annan finne, men han har aldrig uttryckligen sagt, att detta var under en och samma vistelse. Uppgifterna att "finnen" dels var homosexuell dels stor och stark lämnade han under olika tidpunkter av samtalet men angav icke tillräckligt tydligt att han avsåg två olika finnar.

Tidpunkten för Schöggls andra sjukhusvistelse synes vara osäker. Schöggl insisterade på att han varit intagen i Corpus II i december 1954 men ville även hävda att han efter den sista åderbråcksoperationen satt ungefär två månader i Corpus III, innan han begick självmordsförsöket. Om Schöggl minns rätt beträffande tidpunkten för sin återkomst till Corpus III den tredje gången, bör han emellertid ha sammanträffat med svensken tre à fyra veckor före den 21 februari 1955, d.v.s. i slutet på januari månad.

I övrigt kunna Schöggls två senaste sjukhusvistelser mycket väl placeras in under den tid från augusti 1954, då han sågs av bl.a. Hawlik, till mars 1955, då han kom till Manfred och Sanitzer i cell 11. Hans uppgifter stämma också med hans medfångars uppfattning, att han upprepade gånger varit i sjukhuset. Tyvärr kan han icke erinra sig med vilka personer han satt i Corpus III efter den andra åderbråcksoperationen och till självmordsförsöket.

Schöggl korrigerade sin tidigare uppgift om att operationssalen skulle ha varit belägen i sjukhusets kortända mellan de två cellraderna. Han berättade, att för att komma till cellerna gick man från huvudingången i en korridor genom den ena cellraden så att man kom in i mellanrummet mellan cellraderna. Till höger om huvudingången och innan man kommit fram till den första cellraden ledde en i vinkel byggd trappa upp till första våningen. Här låg vid byggnadens kortända operationssalen och till vänster, d.v.s. vid den mot cellraden vettande väggen, tandläkarens rum. (se bif. skiss).

Om journalisten Hans Gross i Stuttgart berättade Schöggl följande:

Gross var i 30- à 35-årsåldern, något kortare än Schöggl själv, d.v.s. något över medellängd, kraftigt byggd. Han hade vågigt ljusblont hår, vackra tänder och ett ärr från ungefär högra mungipan upp mot kindknotan. Schöggl kunde icke säga, om detta var ett mensurärr. Han hade flera ringar på fingrarna och körde en splitterny Citroën.

Gross hade identifierat sig dels med ett identitetskort, försett med foto, från någon journalistskola, dels med ett tyskt Heimkehrerausweis. Han hade talat tyska som en infödd men dessutom bättre ryska än Schöggl själv samt god engelska. Av det senare

språket torde dock Schöggl själv förstå mycket litet. Gross hade berättat, att han själv varit i rysk fångenskap. I vilka fängelser han vistats visste icke Schöggl.

Typiskt för Schöggls reaktioner är att då jag bad om Gross' adress, sade han sig icke kunna minnas denna, men lovade att se efter hemma. Strax därefter rann den plötsligt ur honom: Dachhaustrasse 26, München. Schöggl hade flera gånger skrivit dit men fått breven i retur med anteckningen: "adressaten okänd". Några andra försök att efterforska Gross hade han icke gjort. Adressen till förlaget Weiss & Co hade han aldrig haft.

Gross hade vetat att Schöggl suttit tillsammans med Manfred och många andra och sagt, att dessa medfångar uppgivit att Schöggl hade mycket att berätta.

Sammanträffandena med Gross hade ägt rum på Markt Café vid Hauptplatz i Stuttgart. Schöggl hade hjärtligt roligt åt att vi på grund av hans dialekt trott att kaféet hette Mord eller något liknande. I övrigt gav Schöggl om denna episod samma uppgifter som vid föregående tillfälle.

På frågan om till vilken tidning i Graz Schöggl lämnat sitt nya manuskript, svarade denne: "Kleines Blatt". Då jag sporde, om det inte var Kleine Zeitung, svarade Schöggl, att detta nog vore rätta namnet.

Sedan jag sagt Schöggl, att jag icke hade några flera frågor att ställa till honom, halade denne fram några handlingar, som han bad mig titta på. Det var intyg om att hans hustru, som är havande, icke hade någon egen bostad utan bodde hos sina föräldrar i Steiermark, att han själv bodde på ett ungkarlshotell à 23 Schilling om dagen, att han hos Austrian Airlines tjänade 1.800 Schilling i månaden, att han var registrerad hos bostadsmyndigheten i Wien samt två brev från denna myndighet med försäkran om att man gjorde vad man kunde för honom. Schöggl sade så att orsaken till att han uppsökt mig i dag och icke väntat till vårt avtalade möte på fredag var, att han ville be om hjälp i sin bostadsfråga. Han hade nu blivit erbjuden en lämplig våning i Wien men för att få denna måste han betala 1.800 Schilling för den spis och det badkar som den förre hyresgästen låtit installera. Han hade själv sparat 800 Schilling och ville fråga om jag kunde låna honom de 1.000 Schilling som fattades.

Jag blev ganska förfärad och tvekade mycket länge. Jag

sade Schöggl, att vi absolut inte ville köpa upplysningar av honom. Till vilken annan person som helst skulle jag utan vidare lånat pengarna, men i detta sammanhang tyckte jag det var mycket obehagligt. Jag ville icke heller att han skulle stå i tacksamhetsskuld till oss och därför försöka vara oss till lags; då skulle allt han sade oss vara värdelöst.

Schöggl bedyrade, att hans begäran om ett lån icke hade något som helst med hans vittnesmål att göra. Han hade frivilligt svarat på alla mina frågor, innan han bett att få låna pengarna. Denna möjlighet att få en bostad och äntligen bilda ett eget hem kunde han emellertid icke låta sig gå ur händerna. Om han hade haft mera tid på sig, hade han kanske kunnat låna ihop det belopp han behövde bland sina vänner, men han måste lämna svar till kl. 8 påföljande dag. Vi hade verkat så vänliga och Lorentzon hade redan i Zürich sagt honom, att om han någon gång behövde hjälp skulle han bara vända sig till oss. Han hade därför varit säker på att vi nu skulle vara beredda att träda emellan.

Då jag fortfarande tvekade, brusade han upp och sade: "Ni tror inte på mig", "Ni litar inte på mig". Då jag frågade om han verkligen icke hade möjlighet att låna pengar från något annat håll, svarade han slutligen att han blott hade att vända sig till Manfred, så skulle han få allt han behövde. (Tidigare under samtalet hade Schöggl nämnt, att Manfred för ett par dagar sedan ringt honom och bett om ett sammanträffande samt tillagt, att han kunde ordna så att Schöggl förtjänade mycket pengar.) Schöggl framhöll, att han emellertid hittills icke velat gå till Manfred eller andra av hans typ men om ingen annan utväg fanns öppen, måste han göra detta.

Slutligen gav jag honom pengarna. Schöggl försökte truga på mig sitt pass som pant men för att skapa förtroende vägrade jag att taga emot detta eller någon annan säkerhet. Alla yttre tecken till trots, tror jag icke att det ursprungligen var Schöggls mening att utöva någon utpressning. Jag vågar också tro, att han punktligt kommer att betala igen pengarna. Mitt intryck är att han intet hellre vill än vara i fred men att han å andra sidan i en desperat situation skulle kunna sälja sig till vem som helst.

Medan jag hade Schöggls pass i min hand passade jag på att teckna ned uppgifterna däri om hans utlandsresor. Flera stämplar

voro tyvärr oläsliga. När Schöggl såg min förvåning över hans resor till Frankrike och Holland, sade han att han en gång skulle berätta för mig, hur det kom sig att han kunnat göra sådana färder. "Alla" hade sökt förmå honom att arbeta för dem men orsaken till att han vistats så kort tid på varje plats han besökt hade varit, att han avvisat anbuden och återvänt hem.

Stämplar i Schöggls pass:

22 nov. 1955 utresa ur Österrike, Feldkirch-Bahn
22 nov. 1955 inresa Buchs, Schweiz
1 dec. 1955 inresa Buchs, Schweiz
8 dec. 1955 utresa, Kufstein Bahnhof
14 juni 1956 inresa? St Margareten, Schweiz
18 juni 1956 " "
20 juni 1956 utresa, Walserburg Bundesstrasse
17 juli 1956 utresa, Zürich flyghamn
17 juli 1956 inresa, Orly
18 juli 1956 utresa, Orly
31 juli 1956 ? Basel Bahnhof
23 aug.1956 inresa, Kön.Marachaussee, Nederländerna
19 sept.1956 ? Basel Bahnhof
20 sept.1956 ? Carnavain, Genève

Passet bär formulärnr Serie B 657193, utställningsnr R 3610/55, utfärdat den 24 oktober 1955.

Wien den 12 november 1958

Erik Braunerhielm

Erik Braunerhielm

Mitgefangenenliste aus der Sowjetischen Gefangenschaft von 1948 – 1955. 25.VI.

(Baden/Wien) Lemberg, Workuta, Pozma, Wladimir)
Heimkehrer

Dr. Kütreiber
Will Kurta
Kügler
Kubicek
Demmer
Ludwig Figl
Christament Josef
Breitfuß Franz
Ritter Leopold
Jakobovitsch Alex.
Gerhardl August
Dr. Kreutzel
Wolf Werner
Spieß Johann
Willy Winter
Rohl Heinrich
Schmitt Johann
Dr. Rieger
Kranister Paul
Skoda Albert
Sperer Alfred
Langsader Otto
Allgeier Anton
Ackermann Adam
Benesch Karl
Bäuter Ellenberg Hans
Dallinger Barbara
Dangl Johann
Baier Joseph
Dengg Friedrich
Baumgartner Josef
Blazyka Albert
Blaha Valerie
Dr. Bauer Bruno
Berpert Hans
Djakow Hassein
Dorner Rudolf
Dombrowa Joseph
Dollberger Albert
Ebermann Johann
Eckwolf Ernst
Erdt Karl
Eckert Franz
* Fouck Fritz
Fäger Leopold
Dr. Fogy Wilhelm
Fitz Ferdinand
Gabriel Josef
Kamilshegg Richard
Garber Josef
Koebel Leopold
Gegenhuber Antonie
Goeppner Alfred
Goeppner Leopold
Gornikiewicz Emilie
Graessl Johann

Gstaltner Franz
Güldar Rudolf
* Gregoritsch Hans
Gebhard Matthias F.
Gottlieb Roland
Gartner Josef
Gratzer Nikolaus
Gütschlhofer Johann
Oberegger Martha
Z Ottillinger Margarete
Pam Viktor
Perny Paula
Poetsch Franz
Priesching Stefanie
Poisinger Franz
Polak Anna
Tentigam Mark
Pfleger Josephine
Payser Ernst
Pichl Walter
Pick Herbert
Pressmayer Friederike
Kastner Anna
Kütreiber Franz
Klor Eberhard
Knebl Rosa
Kominek Erich
Kropisch Martha
Krumm Josef
Klaus Karl
Kmec Elisabeth
* Kranister Paul
Klausenitzer Alfred
Reiter Robert
Rauhecker Gertrude
Reinsperger Hans
Rengel Richard
Rentmeister Maria
Roehl Margarethe
Riedl Kurt
Rosenauer Rudolf
Rippl Rudi Daniel
Richter Maria
Rohl Karl
Reisinger Franz
Rohrbacher Karl
Rieger Rudolf
Reitterbacher Irmgard
Leopold Maria
Z Loide Elisabeth
Lomar Viktoria
Laufer Franz
Lozinschek Emilie

Hallner Gretl
Hain Franz
* Dr. Hanfried Karl
Z Hanzek Anton
Z Hatzinger Otilie
Hautzer Otto
Hochreiter Elisabeth
Hacker Johann
Hiess Josef
Hölzl Siegfried
Kapfenberger Hans
Hochan Willibald
Hochammer Josef
Weingebauer Georg
Wenzelbauer Franz
Wernhart Paul
Hanfel Josef
Hetzenko Anita
* Hiebler Franz
Z Hiller Viktor
Hoeth Josef
Hüttner Anton
Hezzel Franz
Hiessberger Gottfried
Holzinger Julius
Hirsch Gertrude
Hirscher Johann
Z Haimer Franz
Hesch Otto
Smoboda Hans
Slavik Paul
* Kuppelwieser Kurt
Slama Franz
Sittenthaler Martin
Stoxreiter Alfred
Sulzer Hildebert
Z Suttner Franz
Spörk Gertrude
Schwarz Karl
Z Schmidt Rudolf
Schaffer Hans
Schaffer Gustav
Schaffer Christian
Schwab Bernhard
Z Schwarz Leopold
Z Schwarz Leopold
Z Schwarz Leopold

Schirer Sophie
Ziegler Johann
Zixkenitsch Rudolf
Stangl Wilhelm
Stülek Karl
Standinger Leopold
Stamm Friedrich
Stanislawsky Ostap
Vibl Adam
Vogl Straphine
* Vogt Gustav
? * Vukovits Adele
Tarbuk Felix
Topolansky Sarafine
Trinko Karl
Turyn Eleonore ?
Tscharnuta Johanna
Warhanek Hermine
Wertel Rudolf
Wesely Otto
Wolfan Rudolf
Willi Rudolf
Weber Henriette
Wieringer Georg
Winkler Elfriede
Witochel Alois
Wenisch Franz
Wilfing Sophie
Gierst Franz
? Kaliuchny André
Heller Philipp
? Nekschulerski Peter
Swoboda Florian
? Forstner Lukas
Uligor Valentin
Krumm Karl
Gustav Heiber
Schlosser
Haxter Ferdinand
Gamber Gustav
Wolfzettel
Auer Maria
Auer Franz
Uessel Karl
Eder Stefanie
Bittler-Ellenberg
Gräßl Johann
Dr. Rieger Heinz
? Vokovits Adele
Innerwell Johann
Chlestil Franz
Pöll Franz
Weimann Kurt
Bommer Willi
Steiner Johann

Haretter Franz
Nikesch Rudolf
Lober Gustav
Immer Karl
Lenz Franz
Hutt Franz
Hatzer Karl
Hoffer Rudolf
Stöß Franz
Eberhauer
Polak Willi
Hayenhof Kurt
Schneider Josef
Fischler Joseph
Beierler Johann
Stein Rudolf
Hügler Karl
Rüdler Anton
Fürbler Kurt
Himmer Albert
Lechner Joseph
* Hayer Rudolf
Hiller Otto
Köb Johann
Leeb Kurt
Hasser Franz
? Gürtel Otto
Kraus Otto
Eisholler Anton
Polk Rudolf
Abt Kurt
Hamm Ernst
Hatzer Anna
Rüller Fredy
Hager Kurt
? Nedera Kurt
* Nemschek Alex
Bachner Hans
Weissmann Joseph
? Schön Franz
Kaber Joseph
Dr. Weisler Kurt
? Halcer Anny
Heizmann Karl
Hartl Friedrich
Leimer Anton
Rahler Karl
Lohn Fredy
Lauf Erwin
Ebermann Karl
Wörsberger Anton
Rotter Karl
Hülback Johann
Lindner Kurt
Peckarle SA-Gruppenführer
Haider Ernst

Stößler R. M.
? * Schörner Feldmarschall
Schmidt Generalmajor
Lingern Kommandeur
Bauer Flugkapitän
Brauer Oberst
Keitel Major i. G.
Sacher Sappeurleutnant
Trinkhan Chiner Sauer
Lehmann Fg.
Zissmann Stahlhelm
Hilber Kurt Pilot
Kleist v. Feldmarschall
Bodner Oberstleutnant
Ein Schwede 1945 in Stockholm
wurde in Wladimir eine Versammlung
Februar 1955
Müller Joseph
Lamm Johann
Eisner Johann
Koch Rudolf
Aiersam Sagomer
* ? Tel A'Drie Schweiz
Rosom E.
Dr. Deidnal Karl
Codaun Franzos
Lesinsky Pole
Rotter Ungar
Hauser Kurt
? Tover Ludwig Ing.
Weber Karl
Laub A. Ungar Ing.
Loudeur R. Franzos
Bischoff Willy
+ Riedlein Joseph
Kizzekow Russe
Wasdow Russe
Hedecky Tschechoslowakei
Hauer Johann
Sauter Johann
Jenki Polen
Condek Spanier
Zamano
Menicke Jugoslawe
+ Panka R. Tschechoslowakei
? Onilk N. Franzose
Rittner Joseph Ungarn
Bondner Gustav
Aigner Johann
Weidner Ludwig
Müller Johann
Karlik Alex Tschechoslowakei
Dubelsky Polen
Bablisky
Neusner Kurt Gestapo

Hof Erwin
Leim Rudolf
Edelsham Joseph
Lachner Joseph
Bach Johann
Semmler Otto
Karl Gustav
Schnell Franz
Schnell Johann
Neumirth Rudolf (Gestapo)
Novotner Kurt
Bachler Freddy Pilot
Thoma Erich —"—
Novotner —"—
Hrubresch Anton
Übela Karl (Gestapo)
Nottner Ungar
Eisner Johann

Die Liste mit die 347 Namen war ich unter meiner Zeit beisammen, in der russischen Haft.
Aber ich kann heute nicht mehr von alle sagen wo ich mit ihnen beisammen war.

Wien 11.XI.1957.

KUNGL.
SVENSKA AMBASSADEN

Ifed

P.M.

angående samtal med Otto Schöggl den 26 november 1958.

Schöggl ringde mig i går kväll och bad om ett samtal på Fasan-Café i närheten av det hotell, där han bor. Han är orolig över att det skall bliva bekant att han står i förbindelse med mig, och vi har därför överenskommit att i regel träffas på olika kaféer.

På grund av de förhållanden, under vilka sammanträffandet ägde rum, kunde jag icke göra några anteckningar.

Schöggl började med att meddela, att han hade något att berätta, som jag säkert skulle finna intressant. Han hade för ett par dagar sedan uppsökt en från Sovjetunionen nyss hemkommen österrikare, Walter Weiss. Denne Weiss häktades 1945 av ryssarna i Österrike och vistades i Vorkuta tillsammans med Schöggl. Han hade emellertid frigivits, sedan han - enligt Schöggl - antagit sovjetryskt medborgarskap, men samtidigt erhållit utreseförbud. Weiss, som aldrig torde ha suttit i ryskt fängelse, kan möjligen vara kommunist. Jag bifogar ett klipp om honom.

./.

Schöggl hade varit blott en kort stund hos Weiss, då Manfred anlände tillsammans med en tjeck, som kallades Hanne. Schöggl ansåg sig ha konstaterat, att den senare arbetade som chaufför eller liknande på den tjeckoslovakiska beskickningen. Manfred hade tydligen känt sig besvärad av Schöggls närvaro och samtalet hade endast rört sig om allmänna ting. Manfred och Hanne hade snart lämnat Weiss och Schöggl hade då också gått. Manfred hade bett Schöggl följa med och dricka en kopp kaffe på Hochhaus. Här hade Manfred på nytt antytt, att han kunde hjälpa Schöggl att tjäna mycket pengar. Medan de sutto där, hade två män kommit fram och hälsat på Manfred. Den ene tyckte Schöggl sig känna igen. Han hade tidigare sett honom i Zürich, och det torde ha varit samma person

741

som vid två tillfällen stått på vakt utanför det hotell i Wien, där Schöggl bodde, uppenbarligen för att övervaka denne. Dagen därpå hade Schöggl, som ju arbetar på flygfältet i Schwechat, av en händelse upptäckt, att denne tjeck är anställd som chaufför hos det tjeckoslovakiska flygbolagets kontor i Wien.

Förtjust över att ha kunnat giva mig denna godbit, kom Schöggl därefter fram till sitt egentliga ärende och halade fram ett papper ur fickan. "Ich werde Ihnen was zeigen - Sie werden umfallen". Det var ett brev från Kleine Zeitung i Graz, undertecknat av en herr Pele, i vilket meddelades, att Schöggls bok refuserats. Schöggl berättade, att han, då han mottagit brevet, ringt Pele och frågat om anledningen till avslaget. Den herre hade svarat att han varit fullt beredd att publicera manuskriptet som följetong i tidningen, men att det kommit order från direktionen att offentliggörandet skulle stoppas.

Schöggl var ledsen för detta eftersom han hoppats göra sig en god förtjänst på sin bok. Han var övertygad om att publiceringen hindrats genom ingripande från svenskt håll. Jag bedyrade, att vi icke varit i förbindelse med tidningen, att vi icke heller haft för avsikt att stoppa boken, att vi hjärtligt unnat honom denna inkomst och att det överhuvud vore omöjligt att inverka på en tidnings publiceringspolitik. Visst inte, svarade Schöggl, för pengar kunde man förmå även en tidning till vad som helst.

Schöggl omtalade, att han just läst i Neue Zürcher Zeitung att de skandinaviska länderna inbjudit Chrustjov till ett besök. Det hade han verkligen inte väntat sig av Sverige, tillade han indignerat. Jag försökte förklara för honom, varför ett neutralt land, vars statsminister redan besökt Moskva, ansåg sig böra mottaga den ryske regeringschefen, men det hjälpte inte. Schöggl hade hakat upp sig på detta "egendomliga" sammanträffande: först stoppas hans bok, sedan inbjudes Chrustjov till Sverige. Han - Schöggl - vore minsann inte dummare än att han kunde lägga ihop två och två.

Det var lönlöst att söka resonnera med Schöggl men jag lyckades så småningom lugna honom något.

Då Schöggl ringde mig för att begära det sammanträffande, som jag här skildrar, bad han mig särskilt att komma till en plats nära hans hotell för att han icke skulle ha så långt att

bära något, som han ville giva mig. Sannolikt har hans ursprungliga avsikt varit att åtminstone låta mig få se manuskriptet, men han hade det inte med sig. Antingen har han efter telefonsamtalet blivit misstänksam och ilsknat till eller också har han begripit att manuskriptet refuserats därför att det var dåligt, men velat pröva om han kunde skrämma oss till att ge honom någon ersättning.

Samtalet leddes in i andra banor. Schöggl sade något skämtsamt om våra förhörsmetoder och om det tillfälle, då han "i Zürich utfrågades om Wallenberg". Namnet rann så snabbt ur honom, att han antingen måste ha försagt sig eller fått ett plötsligt infall. Jag låtsades inte märka något men för att söka locka ur honom namnet igen bad jag honom närmare relatera vad som förekommit i Zürich.

Schöggl berättade bl.a. om sitt första sammanträffande med Lonaeus. ("De sade, att han kom från Bern, men det vet jag ju inte om det är riktigt." - Jag såg att Schöggl misstänkte Lonaeus för att vara agent för den svenska underrättelsetjänsten.) Då Schöggl satt hos Lonaeus på konsulatet hade han genom fönstret sett en Mercedes-bil fara förbi och fått ingivelsen att påstå, att han arbetade i Mercedesverken i Stuttgart. I själva verket hade han aldrig varit anställd där.

Så hade man överenskommit om ett sammanträffande på Zürich's flygplats med Lorentzon. ("Han kom visserligen från Stockholm, men jag har listat ut att han egentligen bodde i Wien." Återigen en vision av Lorentzon - storspionen från Wien.) Lika litet som en domptör träder in i en lejonbur utan att en medhjälpare står beredd att ingripa, om djuren skulle bli farliga, hade Schöggl gått oförberedd till mötet. Han hade först gömt sig i en portgång och iakttagit Lonaeus och Lorentzon, som gingo av och an på flygplatsen. De hade samspråkat en stund med en medlem av besättningen på ett svenskt flygplan, därefter med piloten. Sedan Schöggl förvissat sig om att de båda svenskarna voro ensamma, hade han gått fram till dem och givit sig tillkänna. Alla tre hade satt sig på en bänk och utfrågningen hade börjat. De hade dock strax blivit störda genom att en främmande person hade slagit

sig ned på samma bänk. Schöggl, som nu var övertygad om att svenskarna icke ville honom något ont, hade givit mannen - en god vän till honom - ett tecken, varpå denne avlägsnat sig.

Jag har relativt utförligt återgivit dessa delar av Schöggls berättelse, emär de synas mig vara belysande för hans karaktär.

Då Schöggl icke på nytt spontant nämnde Wallenberg, frågade jag honom slutligen, varifrån han fått det där namnet på svensken, som han nyss hade yppat. Schöggl vek undan och talade om något annat. När jag då direkt sporde honom, hur det kom sig, att han i Zürich vetat namnet på svensken, svarade han att han läst det i en tidning. Varför hade han då vid samtalet i Wien den 8 november låtsats, att han inte mindes det? Schöggl blev irriterad. "Man hörde ju så många namn under fångenskapen och kunde omöjligt komma ihåg alla. Förresten börjar jag bli mjuk i hjärnan." Då jag protesterade, fortsatte Schöggl: "Jo, det är säkert, jag känner att jag blir mjuk i hjärnan och jag kommer så småningom att bli alldeles tokig". Schöggl tillade, att han av förhören i Vladimir och Potma förstått, att den svensk han träffat var en betydande man, och när han så i Zürich läst om Wallenstein i tidningen - - -.

Det förefaller gendomligt, att Schöggl nu "glömde" namnet Wallenberg på exakt samma sätt, som vid samtalet den 8 november. Det synes mig icke osannolikt, att han i själva verket mycket väl erinrar sig namnet, men av någon anledning icke vill låta oss förstå detta. Han låtsas också fortfarande, att han inte kan komma ihåg vad Lorentzon heter, trots att jag ofta upprepat hans namn.

Schöggl lever ofta i en slags drömvärld, där han ser sig själv som den farlige mästerspionen. Han skryter med sina många utlandsresor och hur flera länders underrättelseorganisationer söka hans tjänster. Hans berättelser härom utgöra dock endast halvkvädna visor och han har aldrig klargjort, vilka uppdrag man vill giva honom. Han ordar om sitt bibliotek med ett trettiotal verk om spionageverksamhet, däribland rysk litteratur. Vidare påstår han sig inneha ett av den berömde Gehlen författat maskinskrivet bokmanuskript, vilket, som Schöggl dunkelt uttrycker det, cirkulerat "bland dem, som arbeta här" (underförstått: spioner). I

detta skulle Gehlen ha avslöjat Canaris förbindelser med England under kriget "med namn och allt". Schöggl uttalar emellertid författarens namn som "Gelden", vilket visar, att hans kännedom om denne icke är särskilt god. Han uppger, att han efter kriget genomgick en 14-dagars amerikansk kurs i spionageteknik i München. Han förefaller även ganska kunnig på området, men vad han berättat om olika finesser har icke gått utöver vad jag själv kunnat inhämta ur lätttillgänglig litteratur.

Även om Schöggl icke varit en så durkdriven agent, som han själv vill göra gällande, kan hans äventyrslusta lätt driva honom att taga kontakt med personer och kretsar, som kunna bli farliga för honom. Han har gjort många mystiska och dunkla uttalanden om den internationella agentverksamheten i Wien och han vet uppenbarligen mer än han borde. På prov frågade jag honom om han kände till Erna Hansner. Denna är en österrikiska, som 1955 återvände från rysk fångenskap, [illegible] uppgivits vara kommunistisk agent, vilket Pammer sedermera indirekt bekräftat. Hon uppträdde till en början som [illegible] nattklubben Moulin Rouge i Wien, men flyttade senare till München. I samband därmed hyllades hon för övrigt med två bildsidor i en tysk tidskrift som den utmärglade flickan från de ryska fängelserna som återvunnit sin skönhet. Då jag sporde Schöggl om henne, reagerade han genast. "Javisst, hon är rysk agent. När hon kom tillbaka från Sovjet, höll Manfred henne med våning och kläder."

Schöggls spiondrömmar ökar hans nästan sjukliga misstänksamhet. Han är övertygad om att de UD-tjänstemän han träffat icke äro vanliga diplomater utan utsända agenter för underrättelsetjänsten. Vid ett tillfälle sade han: "Jag vet vad Ni egentligen är ute efter. Jag skall köpa en japansk miniatyrkamera och så skall jag skaffa vad Ni behöver." Jag hoppas att jag lyckades avstyra hans planer, vad de nu kan ha varit. Han har haft flera lika tokiga infall.

Han tvivlar ibland på mig, då jag försäkrar honom, att jag enbart är intresserad av hans upplevelser i Vladimir och att jag icke intrigerar mot honom bakom hans rygg. Då visar han sin misstro med ett brett knipslugt hånleende. Om jag låter märka, att jag tvivlar på någon av hans uppgifter, blir

han däremot sårad och upprörd. Vid sådana tillfällen bär han sig åt ungefär som en skinnknutte, som i förorättad ton bedyrar att han är oskyldig till en bilstöld.

Ibland svänger hans sinnesstämning om och han blir dyster och sentimental. Då försäkrar han, att han blott vill vara i fred och leva för hustru och barn. Men strax glider han in i sin drömvärld igen. Han förklarar, att han icke kan föra ett självständigt liv, utan måste arbeta under den fasta ledning han exempelvis skulle få inom underrättelsetjänsten. Frasen "Wenn ich einen guten Führer habe, bin ich ein guter Werkzeug" har återkommit ett par gånger. Han har även flera gånger sagt mig, att han en dag kommer att vara försvunnen - "de" komma att ta honom - och besvurit mig att i sådant fall taga hand om hans stackars hustru.

Han ljuger antagligen förfärligt, då han skryter med sina bravader före och efter kriget. Understundom har jag en känsla av att han driver med mig och vill pröva hur mycket han kan inbilla mig. Då han berättat om Vladimir har emellertid tonen varit en annan och han ger intryck av att uteslutande hålla sig till sanningen utan fantasifulla tillägg. Jag finner det mindre sannolikt, att han härvidlag rabblat en inlärd läxa, därtill ha hans utsagor vid olika tillfällen varit alltför röriga.

Jag har alltjämt intrycket av en psykiskt förvirrad, kanske redan sjuk människa. Han är mycket darrhänt, vilket han skyller på söndertrasade nerver. Även då han har handen i fickan, darrar hela underarmen. Han är helnykterist men en ganska stark rökare.

Wien den 27 november 1958.

Erik Braunerhielm

Erik Braunerhielm

P.M.

angående samtal med Otto Schöggl.

1. Schöggl infann sig den 3 april på kansliet efter telefonförfrågan om jag kunde taga emot honom.

Han upplyste att han över påsken varit i Berlin och då flera gånger varit över i Östberlin för att taga kontakt med en folkpolislöjtnant av österrikisk härkomst som han sedan någon tid höll förbindelse med. Av denne hade han fått sådana informationer att han nu måste meddela, att uppgiften om att Raoul Wallenberg skulle bo på Hauptstrasse i Leipzig under namnet Rudolf Kauffmann - vilken uppgift tydligen härrörde från Kovov - var helt felaktig. Schöggl ansåg däremot, att hans östtyske sagesman talade sanning, då han påstod att han visste att Wallenberg levde under antaget namn någon annanstans i Östtyskland. Schöggl trodde att nämnde sagesman haft de senaste uppgifterna om att Wallenberg vore i livet så sent som i februari eller mars detta år, men några närmare detaljer härom hade Schöggl icke fått och han var ej säker på att hans östtyske vän själv satt inne med dem.

I mycket oklara ordalag angav Schöggl att han efter många års ansträngningar lyckades få reda på och slutligen få fri en spansk stabsofficer som tillfångatagits av ryssarna under tjänstgöring i blå divisionen på östfronten. Denne man hade slutligen Schöggl funnit i Östtyskland där han levde under antaget namn. Efter längre diskussion hade mannen gått med på att han var spanjor och sedan hade Schöggl hjälpt honom att legalt lämna Östtyskland.

2. Schöggl avsåge nu på nytt taga kontakt med Kovov och han hoppades att då få tillfälle att klargöra för honom att den av Kovov antydda adressen var felaktig och i stället be honom om den rätta.

Jag frågade vid flera tillfällen Schöggl om det inte var relativt vanligt att upplevelserna i de ryska lägren och fängelserna ledde till att fångarna bleve mer eller mindre sinnesrubbade. Schöggl försäkrade varje gång emfatiskt att så icke var fallet, att han över huvud taget icke träffat någon sinnessjuk under sin ryska fångenskap och att uttrycket "der Verrückte" i samtal mellan

honom och Kovov omöjligen kunde åsyfta någon annan än Wallenberg. Det framgick så småningom att även då Schöggl efter sammanträffandet med Wallenberg i Vladimir förhörts därom, hade förhörsledarna och Schöggl själv vid samtal om den svenske fången använt ordet "durak".

3. Detta gav anledning till att med Schöggl på nytt genomgå omständigheterna kring hans samvaro med Wallenberg i Vladimirfängelset. Han hade opererats (för andra gången) en dag i februari eller mars 1955 i block 3 av Vladimir-fängelset. Efter operationen hade han förts in i en cell i våningen en trappa upp. Rörande fängelset och cellen gjorde Schöggl två härjämte bifogade skisser, varav framgår att cellfönstret vette mot rastgårdarna. Såvitt han kunde komma ihåg var cellen mitt för rastgården 4, men han hade även haft utsikt över gårdarna 3 och 5 och i begränsad utsträckning 2 och 6. Schöggl visste icke vilket nummer ifrågavarande cell hade. Numreringen började ovanför ingången till huset. Nr 17 var vid trapphuset och han trodde därför att numret på denna cell kunde varit något mellan 24 och 29. Alla rum - såväl celler som andra utrymmen hade numrering i löpande följd på varje våning. Antalet celler i detta block uppskattade han till 80 à 90.

./.

På skissen över cellen har jag antecknat vad Schöggl uppgav om inredningen.

4. När Schöggl började kvickna till efter operationen lade han märke till att det fanns ytterligare en person i cellen. Denne var svag men började så småningom prata och frågade då först på ryska om Schöggl var ryss. Schöggl hade på ryska svarat att han var österrikare. Medfången hade då övergått till att tala tyska och då först velat fastställa om Schöggl verkligen var österrikare, vilket han gjort genom att fråga om en del olika platser i Wien. Han hade även frågat om Schöggl kunde engelska, vilket denne förnekat. Medfången hade då verkat trött och bett Schöggl komma och sätta sig på hans säng för att få veta någonting. Han upplyste då om sitt namn och medborgarskap samt att han mycket lång tid vistats i ensamcell, och att han önskade att Schöggl, om han blev fri, skulle underrätta närmaste svenska beskickning om att han funnes vid liv men var sjuk. Han hade vidare uppmanat Schöggl att icke säga någonting till någon engelsk instans. På fråga av Schöggl varför svensken satt i ryskt fängelse sade denne att ryssarna misstänkte honom att vara engelsk spion och att han förmodade att någon skvallrat på honom. Raoul Wallenberg hade

./...

frågat Schöggl varför han vore fången och hade erhållit, till svar att han hjälpt amerikanare. - Raoul Wallenberg hade varit rakad på huvudet. Rakning skedde på huvudet, under armarna och i skrevet en gång per månad och verkställdes av en sköterska. Rakning i ansiktet ombesörjdes av sjukvårdare beträffande dem som ej kunde gå uppe. - Schöggl nämnde att Wallenberg varit så svag att han ej kunnat nyttja toalettanordningen i cellen utan måste ha bäcken. Schöggl påstod att Wallenbergs tyska accent varit svår för honom att förstå. Jag frågade honom vad den närmast påminde om och Schöggl sade att han tyckte att svensken talat tyska "som en jude". Nästa morgon hade svensken påmint honom om vad han tidigare sagt och understrukit att ingenting fick nämnas för engelsmän.

Strax därefter hade Schöggl:s vistelse i cellen upptäckts. Politofficeren hade låtit skicka efter bårbärare och stannade själv i cellen till dess att Schöggl var ute. Schöggl fördes till en ensam sjukcell i våningen ovanför, där han förvarades i en månad till dess han tillfrisknat. Efter tillfrisknandet satt han i några dagar i ensamcell i block nr 2, där han ytterligare förhördes om och förband sig att icke yppa något om sin samvaro med "der Verrückte". Därefter fördes han till en cell som han delade med Sanitzer, Manfred, en tysk SS-Standartenführer Schmidt och en kontraspionageman vid namn Gruber. Där hade han suttit till dess han lämnade Vladimir utom sista natten, som han tillbringade med ett antal personer i en enpersoncell i block nr 1. Därifrån fördes han till Potma.

5. Efter återkomsten till Österrike och snart efter förhören 1957 hade Schöggl haft kontakt med ryssar som frågat honom vad han gjort på svenska ambassaden. Han hade svarat att han av vänner hört att svensk rödakorshjälp kunde erhållas och han hade nu bett om och också fått dylik.

6. Schöggl kom under samtalet upprepade gånger in på att man å svensk sida säkerligen misstrodde honom. Han påstod sig ha blivit utsatt för ett antal kontroller, bl.a. genom Rudolf Philips försorg.

Schöggl uppgav sig vara helt medellös och fick därför

./...

låna en mindre summa av mig för att kunna äta och resa tillbaka till sin hemort, som han nu uppgav till byn St. Lorentzen i Steiermark, där han försörjde sig som chaufför mellan sina resor och där hans fru bodde. Hon är sjuksköterska.

Wien den 8 april 1964.

2

Bengt Åkerrén

P.M.

angående samtal med tyske medborgaren Adolf Siegel, född den 22 maj 1923, Schwartzwaldstrasse 20, 1 tr, Freiburg/Breissgau, hållet den 9 december 1955.

Siegel besöktes med anledning av att Rudolf ten Hompel tidigare nämnt honom såsom Wladimir-fånge.

På fråga om Siegel under sin fångenskap varit i kontakt med eller hört talas om någon svensk medborgare, förklarade ha att han i Wladimir erhållit ett meddelande, att tre schweizisk medborgare och en svensk skulle sitta isolerade där i en cell i Corpus III. Beträffande de närmare omständigheterna kring de ta meddelande lämnade Siegel följande redogörelse.

Siegel hade häktats i Berlin-Karlshorst den 16 april 1952 Han blev sedan förd till Wladimir, dit han kom den 28 januari 1953 och blev kvar där till hösten 1955, då han frigavs. Försi satt Siegel i cell 63 i Corpus III (II. Stock). Därefter infö des han i cell 44 i samma våning. Från den senare cellen hade han knackförbindelser med bl.a. ovanförliggande cell, nr 69, i vilken bl.a. den schweiziske journalisten Viktor de Latry och Graf Adelmann var insatta. I slutet av år 1954 fick Siegel det förut omnämnda meddelandet från den ovanförliggande cellen, ge nom att ett paket, fäst i en tunn tråd, nattetid firades ned framför fönstret på den cell, där han var insatt. Siegel hade

fått reda på att de Latry i sin tur blivit meddelad uppgiften av en schweizare, som skulle härstamma från Montreux, vilken skulle vara en av de isolerade. De övriga aktuella schweizarna skulle härstamma från respektive Zürich och Basel. Vem svensken var hade icke angivits i meddelandet. Siegel hade vidare erfarit, att de Latry fått den aktuella uppgiften genom att Montreu mannen lämnat ett skriftligt meddelande undanstoppat i badrummet.

Siegel blev särskilt intresserad av denna uppgift, därför att han tidigare hade lärt känna en svensk, tillsammans med vilken han under 1930-talet delat fängelsecell i Tyskland. Den sistnämnde svensken var George Jansson (senast kända bostadsadress Alingsåsvägen 10, Hammarbyhöjden). Siegel hade därför försökt att få veta namnet på den svensk, som skulle sitta isolerad i Wladimir. Något sådant preciserat besked erhöll emellertid inte Siegel, bl.a. på grund av att ett senare paket med meddelanden råkat bli upptäckt, vilket skulle ha föranlett att de Latry förflyttades.

de Latry hade i Wladimir under en längre tid delat cell med Graf Adelmann, och denne kände de Latrys nuvarande adress i Västtyskland.

Bland de övriga som varit fångar i Wladimir och skulle kunna känna till någonting om det ovan nämnda meddelandet, nämnde Siegel österrikiske medborgaren Kurt Suppinger, Hartlebengasse 48, Wien XXII, och den tyske f.d. kommunistiske riksdagsmannen Kurt Müller, Konstanz.

Stockholm den 28 december 1955.

(S. Lundström)

KUNGL.
SVENSKA BESKICKNINGEN

Bil. till beskickningens i Wien
skrivelse nr 708/1956.

Strängt förtroligt.

P.M.
angående samtal med dr Raphael Spann angående Schöggel
den 3 november 1956.

Spann vistades i Wladimirfängelset under tiden april 1954 till maj 1955 och var under hela denna period inlagd på sjukhuset (Corpus II). Han låg där i en cell i första våningen och i två olika celler i andra våningen. Cellnumren kan han icke erinra sig.

Spann träffade aldrig Schöggel i Wladimir utan först i genomgångslägret i Potmar i slutet av maj 1955, där han dock icke hade någon närmare kontakt med honom. Han hade icke träffat Schöggel efter hemkomsten till Österrike och hade aldrig hört Schöggels historia om den sjuke svensken.

Spann bekräftade, att han från flera håll hört talas om, att Schöggel vore en cellspion och dessutom en patologisk lögnare. Detta behövde emellertid, enligt Spann, i och för sig icke betyda, att den berättelse Schöggel avgivit om den sjuke svensken i Corpus II vore osann. Tvärtom funnes det mycket i Schöggels vittnesmål och i hans uppträdande, som tydde på, att hans skildring av sammanträffandet med svensken i sjukhuset i det väsentliga kunde vara riktig.

Det förekomme i ryska fängelser ofta, att betydande fångar, särskilt sådana, som misstänktes för att vid förhören hava undanhållit ryssarna viktiga upplysningar, som cellkamrater fingo spioner, som hade till uppgift att övervaka dem och försöka utröna, vad de visste. Om en sådan person som Wallenberg över huvud finge en medfånge i sin cell, skulle det därför vara just en cellkamrat av Schöggels typ.

I detta sammanhang vore det, framhöll Spann, av

största vikt att utfråga Schöggel om, var i sjukhuset han träffat Wallenberg. Även om Schöggel icke kunde erinra sig cellnumret, borde han åtminstone kunna säga, i vilken våning cellen vore belägen. Sjukhuset var byggt i fyra etager De till antalet 58 cellerna lågo i de tre undre etagen, medan den översta våningen torde hava använts som operationsrum eller för administrativa ändamål. Cellerna voro byggda utefte husets långsidor - på kortsidorna funnos inga rum - med den ena sidan vettande mot sjukhusets rastgårdar och den andra mot fängelsegården och Corpus III. I bottenvåningen löpte framför cellerna endast en trång och mörk korridor medan i första och andra våningen utanför cellerna fanns ett bredare galleri utanför cellerna. I de två sistnämnda våningarna kunde fångarna också se ut över rastgårdarna resp. fängelsegården, vilket icke torde hava varit möjligt i bottenvåningen. Ehuru möjligheterna till kommunikationer mellan fångarna över huvud voro svåra i sjukhuset, vore det hart när omöjligt för de fångar, som lågo i bottenvåningen, att meddela sig med eller utfinna något om varandra. Om Wallenberg hade inlagts på sjukhuset, borde han därför hava lagts just i en cell i bottenvåningen.

När Schöggel inkom i Wallenbergs cell, synes den senare, av Lorentzons promemoria att döma, till att börja med icke hava talat med Schöggel. Detta kan tyda på, att Wallenberg förstod, vilken andas barn Schöggel var och att det var bäst att vara tystlåten. Först då båda visste, att Schöggel snart skulle få återvända till hemlandet, talade Wallenberg om, vem han var och bad Schöggel underrätta de svenska myndigheterna. Wallenberg hade tydligen dock fortfarande aktat sig att omtala mer än nödvändigt om sig själv, vilket var fullt naturligt, då man hade med en cellspion att göra.

När Schöggel från sjukhuset överfördes till cell 11 i Corpus III, har han enligt Sanitzer icke för sina medfångar där avslöjat, att han legat på sjukhuset, utan tvärtom påstått, att han suttit isolerad i en straffcell. Om Schöggel haft till uppgift att övervaka Wallenberg och väl fyllt sitt uppdrag, hade han - betonade Spann - givetvis icke velat riskera sin goda ställning hos ryssarna genom att berätta allt för sina

senare medfångar. Det vore helt naturligt, att han sig böra hemlighålla sin sjukhusvistelse och därfö på denna punkt.

Varken Sanitzer eller Spann kunna minnas gel hade ett ärr på halsen. Det är därför möjligt, fått detta ärr långt efter återkomsten genom ett v självmordsförsök eller en vanlig olyckshändelse. D ville låta Lorentzon ana det verkliga skälet till, inlades på sjukhuset - nämligen att spionera på vil fångar - har han, inspirerad av ärret, hittat på hi om självmordsförsöket i fängelset.

I samband härmed nämnde Spann, att han mi på våren 1955 hade en bärstol för invalider stått v till sjukhuset vid den sida, som vette mot rastgård ledes måste i sjukhuset vid denna tid hava funnits flera personer, som icke kunde gå utan hjälp.

Schöggel hade vidare, enligt vad Spann hö i fängelset gjort sig känd som en mycket girig pers alla tillfällen i akt att tjäna pengar. Det faktum, till de svenska myndigheterna lämnat sina upplysnin att begära någon ersättning, gjorde det psykologisk mera sannolikt, att hans berättelse vore sann. Han h sig till de svenska myndigheterna icke i vinningssyf för att hjälpa en medfånge. En tredje orsak kan give vara, att Schöggel varit ute i ryskt uppdrag.

Med dessa synpunkter ville Spann understry Schöggels redogörelse för den svenske diplomaten ick förkastas såsom falsk enbart därför, att uppgiftsläm själv varit en okänd förrädare och lögnare. Det vore icke otroligt, att Wallenberg kunde hållas gömd i Wl och därför måste Schöggels berättelse kontrolleras m noggrant. (Genom hittills erhållna vittnesmål hava, kant, inga säkra uppgifter framkommit om Schöggels fö den från augusti 1944, då han lämnade cell 73, och a då han kom till cell 11 och under vilken tidsperiod s sjukhusvistelse skulle hava infallit.) Framförallt bo Schöggel själv utfrågas i större detalj om samvaron m berg. Förutom spörsmålet om var i sjukhuset Schöggel Wallenberg legat, angav Spann följande frågor, genom

1954

värdigheten av Schöggels berättelse om Wallenberg skulle kunna kontrolleras:

Schöggel påstår, att Wallenbergs huvud var rakat. Kan detta vara riktigt? Från och med januari månad 1955 ägde nämligen ingen hårklippning längre rum i Wladimirfängelset. Hur såg för övrigt frisören ut? (Han var en storväxt ukrainare.)

Om Wallenberg förlorat sina tänder, varför hade han då inga proteser? Det brukade fångarna nämligen alltid förses med.

Hur många gånger fingo Schöggel och Wallenberg gå på toaletten? Från och med mars 1955 tillätos fångarna i sjukhuset att besöka toaletten tre gånger om dagen, under det att de dessförinnan endast fått gå två gånger.

Är Schöggel verkligen säker på, att en "politruk" hade beledsagat läkarna vid dessas besök i cellen? Något dylikt förekom nämligen icke i första och andra våningarna, där läkarna besökte sina patienter utan att ha någon särskild följeslagare. Enligt Spann förekom för övrigt på våren 1955 inga manliga läkare vid sjukhuset utan endast kvinnliga.

Känner Schöggel till att den anarkistiske fackföreningsledaren Kugloff suttit fången i Wladimir? Kugloff låg på våren 1955 i en hörncell i sjukhusets bottenvåning. Han hade ofta mycket starka raseriutbrott, under vilka han skrek allt vad han kunde, så att det hördes genom en stor del av fängelset. Han var därför egentligen den enda patient i bottenvåningen, som de övriga fångarna i sjukhuset kände till.

Vad beträffar Schöggels uppgift, att Wallenberg skulle hava blivit förhörd av en generallöjtnant Pelikan, nämnde Spann, att den ryske fängelsechefen i Baden bei Wien hette Bielkin och var generallöjtnant. Det är ju dock mindre troligt, att Wallenberg vid något tillfälle skulle ha förhörts av denne.

Jag får slutligen tillfoga en intressant uppgift, som Spann gav om sin egen fångenskap. Spann hade aldrig vid

de många förhör, han under fångtiden utsattes för, lämnat ryssarna några uppgifter av större värde. På rysk sida misstänkte man, att han visste betydligt mera än vad han erkänt, och behandlade honom därför som en viktig fånge. När efter förbundskansler Raabs besök i Moskva meddelande kom, att Spann jämte övriga österrikiska fångar skulle frigivas, blevo därför de lokala MVD-representanterna ursinniga. Det fanns emellertid ingenting att göra åt saken, då en av Vorosjilov undertecknad order förelåg, i vilken de kategorier österrikiska fångar uppräknades, som skulle repatrieras, och Spann föll under en av dessa. Ända till dagen för frigivningen försökte emellertid MVD på nytt genom ingående förhör att pressa ur Spann de upplysningar man ville ha.

Spann sade sig bestämt veta, att, då MVD - såsom i hans eget fall - misstänkte fångar för spioneri för amerikansk räkning och utgick från, att fången icke berättat allt, vad han visste, frigavs dylik fånge som regel aldrig. Att Spann själv, i trots härav, kommit lös, berodde uteslutande på, att han kommit att falla under en allmän kategori fångar, som Sovjetunionen, enligt Moskvaöverenskommelsen med Österrike, varit förpliktad att hemförskaffa. MVD hade på grund härav icke haft möjlighet eller vågat underställa Moskva individuella fall inom denna kategori ny omprövning.

Wien den 3 november 1956.

Erik Braunerhielm

(Erik Braunerhielm)

KUNGL.
SVENSKA AMBASSADEN

Bil.3 ad 848 Besk.Wien 17.11.58

Strängt förtroligt.

Lfed

P.M.

angående samtal den 15 november 1958 med Dr Raphael Spann

I syfte att kontrollera Otto Schöggls minnesförmåga och tillförlitlighet hade jag i dag ett samtal med dr Spann, vilken som bekant tidigare hjälpt oss i samband med Schöggls vittnesmål. Jag nämnde icke den senares namn utan låtsades som om jag sökte bekräftelse av olika utsagor, som vi fått från skilda håll.

Vad de av Schöggl omtalade förhören i Potma beträffar, meddelade Spann, att det vore riktigt, att alla de österrikiska fångar, som på senvåren 1955 samlats i Potma för repatriering, inkallats till enskilda förhör inför ryska politiska officerare. Syftet med denna utfrågning hade emellertid varit att noggrant fastställa vederbörandes identitet och utesluta möjligheten av att någon person lyckades bli frigiven genom att falskeligen utgiva sig vara österrikare. Med ledning av dossiern över fången genomgicks därvid dennes upplevelser under olika faser av fångenskapen. Det vore möjligt, att ryssarna under dessa förhör i några fall tillhållit fången att i hemlandet icke berätta om sin fångenskap, men dylika varningar hade icke varit allmänt förekommande. I varje fall hade Spann aldrig hört talas om att någon fånge tvingats avgiva en skriftlig försäkran att tiga om sin fångenskap.

Vidare hade ryssarna givetvis icke sökt övertala alla repatriander att efter hemkomsten arbeta för dem. Spann kände emellertid till tre eller fyra fall, då fångar, troligen just i Potma, åtagit sig att framdeles gå ryssarnas ärenden. Övertalningsförsöken torde ha koncentrerats till dem, som redan under fångenskapen varit cellspioner eller vilkas allmänna karaktärslöshet var känd.

Corpus II beskrev Spann på följande sätt: Sjukhusets

framsida hade icke haft någon förbyggnad. Sedan man trätt in genom huvudingången befann man sig således mitt i den cellrad, som löpte utmed byggnadens framsida. I denna cellrad fanns en trappuppgång, som - såvitt Spann erinrade sig - förde upp till tredje våningen. För att komma till operationssalen, gick man från trappan i denna våning till vänster. Spann trodde dock, att man måste gå genom en korridor runt hela huset och att operationssalen således låg på husets baksida. Han var likväl icke säker på denna punkt. Han ville minnas, att man på väg till operationssalen passerade tandläkarens rum på vänster hand.

Cellerna voro möblerade med en säng utefter vardera långsidan samt ett bord. Det elektriska ljuset var i de ryska fängelserna i regel placerat vid dörren. Huruvida detta var fallet även i sjukhuset kunde Spann icke bestämt säga. Han hade ett dunkelt minne av att ljuset ibland släcktes om nätterna.

Vad toiletterna beträffade, förekommo i de ryska fängelserna två system: antingen särskilda toiletter, dit fångarna vid regelbundna tider fördes, eller en hink i cellen. Spann kunde icke säkert erinra sig, huru det var i sjukhuset. Det vore icke uteslutet att åtminstone vissa celler haft hinkar.

Det fanns en kvinnlig judisk läkare i sjukhuset. Spann hade vidare sett två av sjuksköterskorna - en äldre rysk judinna samt en ung ryska, som skulle varit vacker, om hon icke varit skelögd. Det vore troligt, att sjukhuset hade flera frisörer.

De felaktiga uppgifter som vårt vittne (Schöggl) lämnat om sjukhusets konstruktion, berodde enligt Spann säkerligen på normala minnesfel. Det rådde intet tvivel om att vederbörande verkligen vistats i byggnaden. Såsom av det föregående framgår kunde Spann, som är en mycket intelligent och omdömesgill man med god iakttagelseförmåga, icke längre giva en exakt beskrivning av sjukhuset.

Wien den 15 november 1958.

Erik Braunerhielm

Erik Braunerhielm

57H

KUNGL.
SVENSKA BESKICKNINGEN

P.M.

angående samtal den 25 februari 1957 med Johann Spiess.

Johann (Hans) Spiess, född den 27 december 1920, bosatt Neuhaus bei Weissenbach/Triesting.

Spiess visade sig vara en enkel man men med ett ganska gott minne. Han hade häktats på våren 1948 och suttit i Baden, Neunkirchen och Lemberg innan han i oktober samma år kom till Potma. Därifrån fördes han i maj 1951 till Verchne Uralsk och på våren 1954 till Alexandrovsk. Han anlände den 12 februari 1956 till Vladimir, där han ett par dagar satt i cell 73 eller 74 varefter han överfördes till cell 63. I denna satt han till sin frigivning den 21 september 1956, då han överfördes till den s.k. Paulusvillan och slutligen anlände till Österrike den 23 december 1956.

De upplysningar han gav över förhållandena i cell 63 och om medfångarna där överensstämde med Töröks churu de voro mindre fullständiga. Spiess kände väl Goguberidse men hade aldrig hört denne tala om Wallenberg. Spiess kände icke igen Wallenbergs namn och erinrade sig intet om någon svensk eller annan diplomat från Budapest. Han nämnde däremot, att Goguberidse sagt sig hava legat två eller tre år i sjukhuset i Vladimir i ensamcell. Goguberidse hade också tillsammans med Patäridse någon gång under tiden för vistelsen i cell 63 tillfälligt under en månad legat på sjukhuset.

Spiess hävdade, att då han kom till cell 63 hade Lucien Gouazé redan överförts till cell 59. Spiess visste att Gouazé arbetat i Budapest och suttit fången endast i Moskva och Vladimir. Vidare kände Spiess schweizaren Brugger, vilken han betecknade som en "yrkesspion", som före kriget

arbetade för engelsmännen och efter kriget för amerikanarna. Spiess kunde dock icke erinra sig att Gouazé eller Brugger skulle ha talat om Wallenberg eller någon annan svensk. Såväl Gouazé som Brugger funnos alltjämt kvar i Vladimir.

Spiess berättade vidare, att han på våren 1951 i ett genomgångsläger i Kubysjeff träffat en person vid namn Andersson, som uppgav sig vara svensk. Spiess trodde dock att Andersson snarare vore en ostpreussare, som i kriget deltagit i Waffen SS. Andersson vore en stor och stark man i 30-års åldern med blont, vågigt hår. Senare hade Spiess i Alexandrovsk träffat en numera frigiven holländare vid namn van Panheiss, som kände Andersson mycket väl.

Wien den 26 februari 1957.

Erik Braunerhielm

(Erik Braunerhielm)

Ich Unterfertigter, Gotthold Starke, wohnhaft München 25, Waxensteinstrasse 9, erkläre hierdurch in Bestätigung und Ergänzung schon früher gemachter Angaben Folgendes und bin, wann immer bereit, dieses vor Gericht oder vor jedweder Behörde unter Eid zu bestätigen.

Am Ende des Krieges war ich am Auswärtigen Amt in Berlin tätig und wurde zusammen mit anderen Beamten nach Mühlhausen/Thür. evakuiert. Am 22.7.1945 wurde ich zusammen mit anderen Mitgliedern des Auswärtigen Amts von Organen der Roten Armee verhaftet, und zwar weil ich bei der letzten Deutschen Botschaft in Moskau als Gesandtschaftsrat gearbeitet hatte.

Ich wurde mit einem Flugzeug nach Moskau transportiert, wo ich am 16. August 1945 ankam. Ich wurde in eine Zelle im Butirka-Gefängnis gebracht, wo ich bis zum 5. Oktober 1947 sass. In den Monaten Januar - April 1946 lag ich in der Krankenabteilung des Butirka-Gefängnisses zusammen mit dem finnischen Soldaten Eiro Pelkonen.

Am 5. Oktober 1947 wurde ich zu 10 Jahren Gefängnis "wegen Spionage und Teilnahme an einer kapitalistischen Verschwörung gegen die Sowjetmacht" verurteilt.

Danach wurde ich am 5. November 1947 ins Wladimir-Gefängnis übergeführt und wurde dort bis zum 19. Juni 1953

festgehalten, an welchem Tage ich auf Grund einer Begnadigungsaktion zusammen mit c:a 1500 anderen deutschen Gefangenen die Rückreise in Richtung Westdeutschland antreten durfte. Ich wurde mit Eisenbahntransport von Wladimir nach Tapiau gebracht, wo ich in ein Sammellager kam. Auf dieser Reise traf ich mit zwei deutschen Staatsangehörigen zusammen, Hille - den Vornamen habe ich vergessen - und Hermann Grossheim (Tomsen), mit denen ich in Tapiau bis zum 23.12.1953 zusammen war. Einer dieser beiden erzählte mir dabei, dass er in einem Moskauer Gefängnis zu einer Zeit, auf die ich mich nicht besinnen kann, mit dem oben erwähnten Pelkonen und einem ungarischen Staatsangehörigen, dessen Namen ich vergessen habe, die Zelle geteilt hätte. Dieser Ungar sollte Chauffeur des ebenfalls gefangengenommenen Sekretärs Wallenberg bei der Schwedischen Mission in Budapest gewesen sein. Weiter wurde mir erzählt, dass - weil Schweden Schutzmacht der Sowjet in Ungarn sei - Wallenberg u. a. die Aufgabe gehabt hätte, die sowjetischen Staatsangehörigen in Ungarn zu betreuen. Als es zu den Kämpfen in Ungarn kam, und die Russen sich der Stadt näherten, wäre Wallenberg mit seinem obernerwähnten Chauffeur den Russen entgegengefahren. Er hätte sich bei einem russischen Armeekommando gemeldet und dasselbe darauf aufmerksam gemacht, dass es in Budapest sowjetische Staatsangehörige gebe, über welche die Schwedische Gesandtschaft die Schutzpflicht übernommen, und die Wallenberg in einem besonderen Wohnviertel konzentriert hätte. Diese Meldung sei laut Aussage des Chauffeurs der Zweck ihrer gemeinsamen Autofahrt gewesen. Die sowjetischen Militärorgane hätten aber die Aktion missverstanden und Wallenberg sowie seinen Chauffeur verhaftet.

Mehr kann ich über Wallenberg und seinen Chauffeur nicht

aussagen. Sowohl Hille als auch Grossheim, welche ebenfalls Gefangene in Wladimir gewesen sind, wären von den übrigen Gefangenen bis zum 17. Juni 1953 abgesondert gewesen und dann mit mir zu dem obenerwähnten Transport nach Tapiau gekommen. Hille und Pelkonen sollen - so wurde mir damals versichert - deshalb isoliert untergebracht worden sein, weil sie mit dem Chauffeur Wallenbergs zusammengesessen hatten.

Am 23.12.1953 früh wurde ich von den anderen Gefangenen in Tapiau, welche nach Westdeutschland transportiert werden sollten, getrennt. Ich musste über das Gefängnis in Königsberg wieder nach Wladimir zurückkehren, wo ich bis Ende Juli 1955 verblieb.

Zwei Tage um den 27. Januar - meinen Geburtstag - 1955 sass ich in einer Zelle neben der Zelle Pelkonens. Einer meiner Zellkameraden hatte dabei Klopfverbindung mit der Zelle Pelkonens aufgenommen. Bei dieser Gelegenheit hatte Pelkonen durch Klopfzeichen nach dem Schicksal Hilles gefragt, wozu ich mitteilen liess, dass Hille bereits Ende 1953 nach Deutschland zurückgekehrt sei.

Nach Ablauf meiner Strafzeit wurde ich am 22.7.1955 aus meiner Zelle im Wladimir-Gefängnis in ein Sammellager in Potjma übergeführt, wo ich am 29. Juli 1955 ankam. Während des Aufenthaltes in Potjma bis zum 17. September 1955 traf ich einen Finnen, welcher mitteilte, dass Pelkonen etwas früher nach Hause geschickt worden sei.

Mitte September 1955 durfte ich die Rückreise nach Westdeutschland antreten, wo ich am 25.desselben Monats eintraf. - Hamburg, den 25. Februar 1956

Gottfried Kraska

UR.Nr. 595 / 1956

Hiermit beglaubige ich, der hamburgische Notar

F r i t z D a v i d s

die umstehende, vor mir anerkannte Unterschrift des Herrn Gotthold Wilhelm Theodor S t a r k e , Legationsrat I.Klasse, München 25, Waxensteinstrasse 9, geb. am 27.Januar 1896 in Runowo, ausgewiesen durch Reisepass Nr. A 32487/55, ausgestellt zu München am 1o. November 1955. - - - - - - - - - - - - - - - - - - -

Hamburg, den 25. F e b r u a r 1956. - - - - -

FRITZ DAVIDS NOTARIATSSIEGEL HAMBURG

Översättning.

Undertecknad, Gotthold Starke, boende München 25, Waxensteinstrasse 9, avger härmed följande förklaring såsom bekräftelse på och komplettering till redan tidigare gjorda uttalanden och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Vid krigsslutet tjänstgjorde jag i utrikesministeriet i Berlin och evakuerades jämte övriga tjänstemän till Mühlhausen/Thür. Den 22. 7. 1945 blev jag tillsammans med andra medlemmar av utrikesministeriet häktad av röda arméns organ, emedan jag hade arbetat som beskickningsråd vid den sista tyska ambassaden i Moskva.

Jag fördes med flyg till Moskva, dit jag anlände den 16 augusti 1945. Jag placerades i en cell i Butyrskaja-fängelset, där jag vistades till den 5 oktober 1947. Under månaderna januari—april 1946 var jag intagen på Butyrskaja-fängelsets sjukavdelning tillsammans med den finske soldaten Eiro Pelkonen.

Den 5 oktober 1947 dömdes jag till 10 års fängelse »för spioneri och delaktighet i en kapitalistisk sammansvärjning mot sovjetmakten».

Därefter överfördes jag den 5 november 1947 till Vladimir-fängelset och hölls där fängslad till den 19 juni 1953, vilken dag jag som följd av en benådningsaktion fick anträda återresan till Västtyskland tillsammans med c:a 1 500 andra tyska fångar. Jag fördes med en järnvägstransport från Vladimir till Tapiau, där jag kom i ett samlingsläger. På denna resa sammanträffade jag med två tyska medborgare, Hille — förnamnet har jag glömt — och Hermann Grossheim (Tomsen), med vilka jag vistades i Tapiau till den 23. 12. 1953. En av dessa båda berättade därvid för mig, att han vid en tidpunkt, som jag inte kan erinra mig, delat cell i ett Moskva-fängelse med ovan nämnde Pelkonen, och en ungersk medborgare, vars namn jag glömt. Denne ungrare skulle ha varit chaufför hos den likaledes tillfångatagne sekreteraren Wallenberg vid svenska beskickningen i Budapest. Vidare berättades det för mig att — eftersom Sverige var skyddsmakt för Sovjetunionen i Ungern — Wallenberg bl. a. hade haft i uppdrag att skydda sovjetiska medborgare i Ungern. När det kom till stridigheter i Ungern och ryssarna närmade sig staden, hade Wallenberg med sin ovannämnde chaufför farit ryssarna till mötes. Han hade anmält sig vid ett ryskt armékommando och gjort detsamma uppmärksamt på att det i Budapest funnes sovjetiska medborgare, över vilka svenska beskickningen åtagit sig skyddet, och vilka Wallenberg fört samman i ett särskilt bostadskvarter. Detta meddelande var enligt chaufförens utsaga ändamålet med deras gemensamma bilresa. De sovjetiska militärmyndigheterna hade emellertid missförstått aktionen och häktat såväl Wallenberg som hans chaufför.

Något mer har jag icke att säga beträffande Wallenberg och hans chaufför. Såväl Hille som Grossheim, vilka ävenledes hållits fångna i Vladimir, hade isolerats från de övriga fångarna till den 17 juni 1953 och därefter kommit till Tapiau samtidigt som jag med den ovan nämnda transporten. Hille och Pelkonen skulle — enligt vad som då försäkrades mig — ha isolerats därför att de delat cell med Wallenbergs chaufför.

Tidigt på morgonen den 23. 12. 1953 skildes jag från de övriga fångarna i Tapiau, vilka skulle sändas till Västtyskland. Jag måste via fängelset i Königsberg återvände till Vladimir, där jag blev kvar till slutet av juli 1955.

Omkring den 27 januari — min födelsedag — 1955 satt jag under två dagar i en cell intill Pelkonens cell. En av mina cellkamrater hade därvid upptagit knackningsförbindelse med Pelkonens cell. Vid detta tillfälle hade Pelkonen genom knackningar frågat efter Hilles öde, varvid jag lät meddela, att Hille redan i slutet av 1953 återvänt till Tyskland.

Sedan tiden för mitt straff löpt ut fördes jag den 22. 7. 1955 från min cell i Vladimir-fängelset till ett samlingsläger i Potjma, dit jag anlände den 29 juli 1955. Under uppehållet i Potjma till den 17 september 1955 träffade jag en finne, vilken meddelade, att Pelkonen något tidigare sänts hem.

I mitten av september 1955 fick jag anträda återfärden till Västtyskland, dit jag anlände den 25 i samma månad.

Hamburg den 25 februari 1956. (u) Gotthold Starke

23

KUNGL.
SVENSKA BESKICKNINGEN

Strängt förtroligt.

P. M.

angående samtal med tyske medborgaren förre legationsrådet Gerhard Stelzer, född den 20.11.1896, Frankfurt/Main, Mylius-strasse 43, hållna i Friedland den 16 och 17 januari 1956 och i bostaden i Frankfurt den 18 januari 1956.

Stelzer, som tidigare tjänstgjort vid tyska beskickningen i Bukarest, där han var ställföreträdare för ministern, kom tillsammans med sin fru i rysk fångenskap i september 1944. Kort efter interneringen skildes makarna åt.

Stelzer kom på hösten 1944 till Moskva och insattes i Lefortovskaja-fängelset i december samma år. Han placerades därvid i cell 56 i I. Stock. Den 12 december 1944 överfördes han till Lubljanka-fängelset, där han var kvar till den 9 maj 1945, då han återkom till Lefortovskaja och insattes i cell 144. Den 3 mars 1946 flyttades Stelzer åter till cell 56, där han då som cellkamrat fick tyske medborgaren dr Bercht, som tjänstgjort vid tyska handelsavdelningen i Prag. Sedan Stelzer blivit dömd transporterades han i juli 1948 till Wladimir-fängelset. Han fick år 1951 tillbringa en tid i Moskva, där han fick undergå förhör. I februari 1954 transporterades han från Wladimir till Werchne

Uralsk och fördes i maj 1954 vidare till Alexandrowsk. Den 7 september 1955 flyttades Stelzer till Swerdlowsk, där han fick vara kvar till i januari 1956, då han frigavs och återfördes till Västtyskland, dit han anlände över Herleshausen den 16 januari.

På fråga om Stelzer under sin fångenskap träffat eller hört talas om svenska medborgare i samma belägenhet, förklarade han, att han endast hört talas om konsul Wallenberg, som skulle ha suttit fängslad i Lefortowskaja år 1946.

Själv har Stelzer inte varit i förbindelse med Wallenberg ej ens genom knackningar. Stelzer har genom någon av sina cellkamrater - han kan ej erinra sig, vilken - hört talas om Wallenbergs existens. Wallenberg skulle ha varit verksam för Svenska Röda Korsets räkning i Budapest. Några andra upplysningar om Wallenberg hade Stelzer ej.

Stelzer visste ej i vilken cell eller del av Lefortovskaja som Wallenberg var insatt eller tillsammans med vilken han suttit.

Under den tid Stelzer var i Wladimir var han år 1951 hämtad till förhör i Moskva. Dessa förhör berörde emellertid ej Wallenberg. Dennes namn hade även nämnts i Wladimir men Stelzer kunde ej erinra sig sammanhanget - troligen berördes Lefortowskaja-tiden. Stelzer tror för sin del inte, att Wallenberg varit insatt i fängelset i Wladimir. Han har inte erfarit något som kan stöda en sådan teori.

- - - - - -

Stelzer ville omtala, att han i mars eller april 1954 efter hemställan från en baron von Rosen lagt sig ut för en representant för Svenska Röda Korset, som då suttit häktad av Gestapo i Budapest. Genom Stelzers ingripande blev den svenske representanten överförd till ett sjukhus. Dennes senare öden kände Stelzer ej till. Han har senare trott, att svensken varit identisk med Wallenberg.

- - - - - -

Vid samtalen hade Stelzer mycket svårt att koncentrera sig, varför preciserade uppgifter om tider, placeringar och cellkamrater vid olika perioder ej stod att erhålla.

Köln den 23 januari 1956.

(S. Lundström)

Yuk 6/7

KUNGL.
SVENSKA BESKICKNINGEN

Bonn, p.t. Köln, den 4 juli 1955.
Strängt förtroligt. 1 bil.

aa.

Broder,

I enlighet med departementets önskan har beskickninge tagit kontakt med ur rysk fångenskap hemkomna fru Renata Stelzer-Harnoncourt, Hochstädterlandstrasse 18, Hanau. Fru Stelzer har i brev till beskickningen den 1 dennes meddelat följande:

"Leider kann ich Ihnen in der gewünschten Frage keine Auskunft geben, da ich während meiner Gefangenschaft weder mit skandinavischen Staatsangehörigen zusammen war, noch vo solchen gehört habe. Da ich 10 Jahre in strengster Isolier ung d.h. 4 Jahre Gefängnis Moskau und 6 Jahre Gefängnis Wladimir verbrachte, kam ich erst im Herbst 54 im Repatriie ungslager mit anderen Gefangenen aus verschiedenen Lagern und Gefängnissen zusammen. Erst hier hörte ich, dass auch Schweden und andere Skandinavier vermisst werden.

Von dem Gefängnis Alexandrovsk bei Irkutsk, in dem sich seit etwas über einem Jahr auch mein Mann befindet, sagt man, dass dort viele Diplomaten seien. In Wladimir hörte ich von Schweizern, Franzosen und Mexikanern, aber das schliesst nicht aus, dass sich dort auch noch andere Nationalitäten befanden.

Ich vermute, dass sich unter den kürzlich heimgekehrt Österreichern, von denen ich auch Nachricht von meinem Mann bekam jemand befindet, der Ihnen Auskunft geben kann. Selbs verständlich bin ich zu jeder Auskunft gern bereit."

Din tillgivne
Tord Ekmanson

Herr Utrikesrådet G. J a r r i n g,

Stockholm.

KUNGL.
SVENSKA AMBASSADEN

Strängt förtrolig P.M.
angående samtal med Regierungsamtmann im Auswärtigen Amt Hermann Strecker, hållet i hans bostad i Bad Godesberg, Eltvillerstr. 5, fredagen den 26 april 1957.

Den 21 augusti 1945 blev Strecker, som tidigare varit sekreterare vid tyska konsulatet i Leningrad, tillfångatagen i Türingen. Därefter var han fången i Weimar, Potsdam och kom 1946 till Moskva där han insattes i Ljubljanskaja-fängelset. Strecker kan numera inte erinra sig i detalj i vilka celler han suttit eller vilka hans cellkamrater under olika tidsperioder varit. Under de tre år Strecker satt i Ljubljanskaja-fängelset kom han att vara insatt i samtliga etager i fängelset med undantag för den våning där kvinnor hölls fångna. Under uppehållet i Ljubljanskaja hörde Strecker av någon tysk fånge, att en svensk vid namn Wallenberg också skulle vara fånge i Moskva. Strecker kan ej närmare erinra sig den som sagt detta, men han höll för troligt att det kunde vara R i c h t e r som berättat härom.

I två olika perioder under det Strecker satt fängslad i Moskva var han också insatt i Butyrskaja-fängelset, vid båda tillfällena under cirka 14 dagar. Sedan han 1949 blivit dömd förflyttades han till fängelset i Wladimir där han blev insatt i Corpus III. I detta fängelse förblev därefter Strecker fram till oktober 1955 då han blev frigiven. Under vistelsen i

Wladimir var han också under några kortare perioder förlagd till sjukhuset i Corpus II.

På fråga angående i vilken våning Strecker satt i corpus II, förklarade han, att han nu ej bestämt kunde komma ihåg detta, men att det möjligen kunde varit i III:e våningen i en tvåmanscell. Bland fångar som hölls insatta i corpus II nämnde Strecker en tysk vid namn F r i t z S p e r l i c h som suttit där i cirka två till tre månader och en rysk f.d. gendarmofficer vid namn I B e s s o n o f f. Sperlich blev frigiven tidigare än Strecker. Beträffande Bessonoff kände Strecker till, att han suttit länge i Wladimir och troligen endast i sjukhuset. Numera är han frigiven och bosatt under adress München 54, Seehamerstr. 1, Baracke 3 A, Zimmer 3 bei Alexandroff. Han torde numera vara omkring 70 år gammal.

På fråga om Strecker under den ryska fångenskapen träffat eller hört talas om någon svensk i samma belägenhet svarade han, att han endast hört talas om Wallenberg, som förut angivits. Däremot hörde Strecker i Wladimir ej något om Wallenberg, ej mindre att han skulle vara insatt där. Strecker ville dock framhålla, att ett flertal diplomater hölls fängslade i Wladimir, varför det ur den synpunkten icke vore omöjligt att en man som Wallenberg skulle ha kunnat blivit förlagd dit. I Wladimir träffade Strecker en ryss vid namn I s a k W o l f i n. Denne skulle tidigare ha tillhört ryska beskickningen i Stockholm och senare råkat i fångenskap och blivit insatt i fängelse. Wolfin talade om att han kände till att en dam, troligen av skandinavisk härkomst, som varit sekreterare till ryska ministern i Stockholm, fru Kollontay, ~~vilken~~ efter fru Kollontays död blivit häktad och insatt i Wladimir. Wolfin hade haft den uppfattningen, att denna dam blivit häktad enär hon kände till fru Kollontays verksamhet så väl att hon mycket väl skulle kunna ge ut hennes memoarer. Wolfin hade också blivit hämtad till förhör beträffande fru Kollontays sekreterare, vilket troligen inträffade 1952.

Strecker kände till att följande personer hållits

fängslade i Wladimir:

Generalkonsul F r i t z S c h e l l h o r n (bor nu Tübingen, Am Markt 9).

Fransmannen G o i z é,

Tyske polistjänstemannen G ü n t h e r M a r t i n s (numera bosatt i Opladen).

Strecker erinrade sig slutligen, att han vid ett tillfälle blivit förlagd i en cell i Wladimir, där han helt svagt kunde urskilja en notering lydande: Larsen är dödad. Strecker förmodade att bakgrunden till detta meddelande kunde vara att mannen, som av namnet att döma kunde vara av nordisk härkomst, varit cellspion och att han av denna anledning blivit dödad av sina cellkamrater. Något mera konkret i denna sak kände Strecker ej till.

Strecker framhöll själv att hans minne numera ej är så gott. Under vistelsen i Wladimir var han delvis förlamad och dessutom i viss mån nervsjuk.

Bonn den 27 april 1957.

(S. Lundström)

Ich Unterfertigter, Karl Supprian, z.Zt. wohnhaft in Hamburg-Grossflottbek, Schwindstrasse 18, erkläre hierdurch, in Bestätigung und Ergänzung schon früher gemachter Angaben, Folgendes und bin, wann immer bereit, dieses vor Gericht oder vor jedweder Behörde unter Eid zu bestätigen.

Ich war gegen Ende des Krieges Generalsekretär des Deutschen Wissenschaftlichen Instituts in Bukarest, welches der Deutschen Gesandtschaft angegliedert war.

Am 23. August 1944 wurde ich von den rumänischen Behörden interniert, kurz danach von den sowjetischen Truppen in Bukarest gefangengenommen und nach einer kürzeren Gefangenschaft in Bukarest und in Greceanca mit Flugzeug nach Moskau gebracht. Dort wurde ich in das Lefortowskaja-Gefängnis am 21. September 1944 eingeliefert, wo ich bis 14. Oktober 1948 blieb, und dann nach dem Wladimir-Gefängnis transportiert wurde. In dem Lefortowskaja-Gefängnis war ich zuerst im zweiten Stock zusammen mit dem Presseattaché der Deutschen Gesandtschaft in Bukarest, Dr. Kurt Welkisch, sodann mit dem Mitarbeiter der Informationsabteilung der Deutschen Gesandtschaft in Bukarest, Ernst Wallenstein, untergebracht, wurde nachher, am 18. April 1945, einige Tage vor meinem Geburtstage, der auf den 20. April fällt, in die Zelle daneben ver-

legt, wo sich die beiden italienischen Diplomaten, Presseattaché de Mohr und Kanzleibeamter Ronchi von der Italienischen Gesandtschaft in Sofia befanden.

Nach etwa einem Vierteljahr in dem Lefortowskaja-Gefängnis lernte ich "klopfen". Auf diese Weise nahm ich von meiner Zelle Nr. 151 (nach dem 18. April 1945 Nr. 152) aus Verbindung mit u.a. folgenden Personen in den benachbarten Zellen auf:

1. Im II. Stock:

a) bis zum 18.4.45 (von meiner Zelle Nr. 151) mit den Insassen der einen Nachbarzelle (Nr. 150):

Rensinghoff und Rantzau;

mit den Insassen der anderen Nachbarzelle (Nr. 152):

de Mohr, Ronchi und Simen (der letztgenannte bis zu einem Tage in der ersten Hälfte Januar 1945);

b) nach dem 18.4.45 (von meiner Zelle Nr. 152) mit den Insassen der Nachbarzelle (Nr. 153):

Mohrmann, Pörzgen und Galffy.

(In der anderen Nachbarzelle Nr. 151 befand sich jedenfalls zeitweise ein Nicht-Deutscher, wahrscheinlich Japaner, mit dem es nicht möglich war, durch Klopfen eine Verständigung zu erreichen, abgesehen von dem jeden Tag in englisch wiederkehrenden Gruss: Good morning).

2. Im III. Stock:

Nur nach dem 18.4.45 (von meiner Zelle Nr. 152):

Wallenberg und Roedel.

(Ueber Roedel hatte ich schon vor dem 18.4. mittelbar erfahren, dass er sich in dem Lefortowskaja-Gefängnis befand)

In der folgenden Zeit bis 1947 stand ich dann in laufendem Klopfkontakt mit dem mir aus Bukarest gut bekannten Legationsrat I. Klasse der Deutschen Gesandtschaft in

Bukarest, Willy Roedel, und mit seinem Zellengenossen, dem Legationssekretär der Schwedischen Gesandtschaft in Budapest, Raoul Wallenberg. Im Allgemeinen klopfte ich direkt mit Roedel, aber in einigen Fällen auch mit Wallenberg.

Roedel teilte über Wallenberg mit, dass dieser einer bekannten schwedischen Familie angehöre und dass er an der Spitze einer Aktion zu Gunsten der Juden in Budapest gestanden hatte. Wallenberg wurde von den Russen der Spionage beschuldigt, sass aber "seit Jahr und Tag ohne Verhör". Von der ersten Nachricht über die Anwesenheit eines schwedischen Diplomaten im Gefängnis wurde ich so überrascht, dass ich Roedel noch einmal um Bestätigung seiner Mitteilung bat, um jedes Missverständnis auszuschliessen. Roedel wiederholte seine Mitteilung. Später fragte ich wiederholt, "was macht Schwede" oder "ist Schwede noch dort", was Roedel jedesmal ganz eindeutig beantwortete.

Köln, den 21. Januar 1956.

Karl Suppriian.

UR.Nr. 220/1956 L.

Vorstehende Unterschrift des Herrn Karl Otto Barnim S u p p r i a n, geboren am 2. April 1902 in Altona, ehemaliger Generalsekretär des Deutschen Wissenschaftlichen Instituts in Bukarest, jetzt wohnhaft in Hamburg-Gr. Flottbek, Schwindstrasse 18, der in Gegenwart des Notars seine Unterschrift geleistet und dem Notar die Richtigkeit der Angaben in der von ihm unterzeichneten Erklärung versichert

hat, wird hiermit beglaubigt.
Herr Karl Otto Barnim Supprian hat sich ausgewiesen durch Vorlage des deutschen Personalausweises Nr. H H. C 404974, ausgestellt von der Hansestadt Hamburg -Einwohnermelde- und Passwesen- am 19. Oktober 1955.

K ö l n, den 21. Januar 1956

Notar

Översättning.

Undertecknad, Karl Supprian, f. n. boende Hamburg-Grossflottbek, Schwindstrasse 18, avger härmed följande förklaring såsom bekräftelse på och komplettering till redan tidigare gjorda uttalanden och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Jag var mot slutet av kriget generalsekreterare vid tyska vetenskapliga institutet i Bukarest, vilket var anknutet till tyska beskickningen.

Den 23 augusti 1944 internerades jag av de rumänska myndigheterna, blev en kort tid därefter tagen tillfånga av de sovjetiska trupperna i Bukarest och efter en kortare fångenskap i Bukarest och Greceanca

förd till Moskva med flyg. Jag insattes i Lefortovskaja-fängelset den 21 september 1944, där jag förblev till den 14 oktober 1948, och därefter överfördes jag till Vladimir-fängelset. I Lefortovskaja-fängelset placerades jag först i tredje våningen tillsammans med pressattachén vid tyska beskickningen i Bukarest, Dr. Kurt Welkisch, därefter med medarbetaren vid tyska beskickningens i Bukarest informationsavdelning, Ernst Wallenstein. Den 18 april 1945, några dagar före min födelsedag, vilken infaller den 20 april, flyttades jag så över till cellen bredvid, där de båda italienska diplomaterna pressattaché de Mohr och kanslisten Ronchi från italienska beskickningen i Sofia befann sig.

Efter ungefär ett kvarts års tid i Lefortovskaja-fängelset lärde jag mig att »knacka». På detta sätt upprättade jag från min cell 151 (efter den 18 april 1945 nr 152) förbindelse med bl. a. följande personer i granncellerna:

1. I tredje våningen:

a) till den 18. 4. 45 (från min cell nr 151) med fångarna i den ena granncellen (nr 150):

Rensinghoff och Rantzau;

med fångarna i den andra granncellen (nr 152):

de Mohr, Ronchi och Simen (den sistnämnde till en dag under första hälften av januari 1945);

b) efter den 18. 4. 45 (från min cell nr 152) med fångarna i granncellen (nr 153):

Mohrmann, Pörzgen och Galffy.

(I den andra granncellen nr 151 befann sig i varje fall tidvis en person som icke var tysk, förmodligen en japan, med vilken det icke var möjligt att göra sig förstådd medelst knackningar, med undantag av den varje dag återkommande hälsningen på engelska: Good morning.)

2. I fjärde våningen:

Endast efter den 18. 4. 45 (från min cell nr 152):

Wallenberg och Roedel.

(Beträffande Roedel hade jag redan före den 18. 4 indirekt erfarit, att han befann sig i Lefortovskaja-fängelset.)

Under den följande tiden fram till 1947 hade jag fortlöpande knackningskontakt med det för mig från Bukarest väl bekanta legationsrådet av 1:a klassen vid tyska beskickningen i Bukarest, Willy Roedel, och med hans cellkamrat, legationssekreteraren vid svenska beskickningen i Budapest, Raoul Wallenberg. I allmänhet knackade jag direkt med Roedel, men i några fall också med Wallenberg.

Roedel meddelade beträffande Wallenberg, att denne tillhörde en bekant svensk familj, och att han hade stått i spetsen för en aktion till förmån för judarna i Budapest. Wallenberg beskylldes av ryssarna för

spioneri men satt »sedan år och dag utan förhör». Över den första underrättelsen om närvaron av en svensk diplomat i fängelset blev jag så överraskad, att jag bad Roedel än en gång bekräfta sitt meddelande för att undvika varje missförstånd. Roedel upprepade sitt meddelande. Senare frågade jag vid upprepade tillfällen, »vad gör svensken» eller »är svensken fortfarande där», vilket Roedel varje gång helt entydigt besvarade.

Köln den 21 januari 1956.

(u) Karl Supprian

Strängt förtroligt.

P. M.

angående samtal med tyske medborgaren Dr. Karl Supprian, hållet torsdagen den 4 april 1957 i dennes bostad, Hamburg-Gr.Flottbek, Schwindtstrasse 18.

Jag framförde till en början för Supprian, att jag hade i uppdrag att fortsätta undersökningen betr. Wallenbergs öde. Under löfte, att Supprian skulle hålla saken strängt förtrolig, anförtrodde jag honom, att vi numera hade vissa uppgifter, som kunde peka på, att Wallenberg befunnit sig i Wladimir efter den tid han - som tidigare omvittnats - befunnit sig i olika fängelser i Moskva. Det vore vidare min uppgift att söka kontrollera genom samtal med fångar, som varit i Wladimir, om uppgifterna om Wallenberg kunde vara riktiga eller icke. Med anledning härav bad jag till en början Supprian att uttala sig, om det överhuvudtaget vore tänkbart, att en fånge under ett flertal år skulle kunna hållas så strängt isolerad i Wladimir, att upplysningar i större utsträckning ej skulle komma ut därom.

Supprian ställde sig genast villig att lämna de begärda upplysningarna och ville till en början belysa, hur en fånge, som varit fängslad i Wladimir, senare blivit frigiven och rehabiliterad.

I Wladimir fanns på den tid, Supprian var där, en läkare av polsk härkomst vid namn E r z l e r, vilken satt fängslad där. Erzler var kanske ej kommunist, men han var dock starkt vänsterorienterad. Han är halvjude och hade studerat i Tyskland. Då Hitler kom till makten, flydde Erzler till Schweiz och senare till Spanien, där han förenade sig med den röda sidan. Då Franko segrade, flydde han med de Spanien-röda till Frankrike. Erzler blev då läkare för kommunistiska spanjorer i ett flyktingläger. Eftersom han hade anhöriga i Ryssland, for han dit, närmast för att träffa sin broder i Moskva. Under uppehållet där blev han anhållen och kom i fängelse, först i Moskva och därefter i Wladimir. För sina medfångar framhöll Erzler alltid, att han vore oskyldig. Supprian hade vid något tillfälle talat om saken och sagt, att han ju själv vore fiende mot den kommunistiska regimen, och att det icke vore så underligt, att han satt i ett ryskt fängelse, men mera oförståeligt vore det, att Erzler, som hade röda sympatier, ändock satt fängslad.

Då tyskarna frisläpptes 1953, ingav Erzler en ansökan om rehabilitering (han bad alltså ej om att bli benådad, eftersom han alltid framhållit, att han vore oskyldig). Den 17 maj 1956 blev han så rehabiliterad i Moskva och frisläppt. Denna senare uppgift hade Supprian från P ö r t z g e n, som numera är "Frankfurter Allgemeines" korrespondent i Moskva. Pörtzgen hade meddelat Supprian

SL/Wi

detta i ett brev, avsänt från Väst-Tyskland.

I samband med att Erzler blev frisläppt, lär man ha visat honom hans akt, i vilken fanns antecknat, att han varit anklagad och dömd för spionage. Detta förhållande förklarades i samband med rehabiliteringen vara fullkomligt vansinnigt. Efter frigivningen blev Erzler utrustad med en större penningsumma och fick till en början bo på ett förstklassigt hotell i Moskva för att sedan få tillbringa två månader på ett sanatorium i trakten av Svarta havet. På återresan från sanatorievistelsen reste Erzler till fängelset i Wladimir och besökte där administrationsavdelningen, varvid han överlämnade en viss summa penningar som gåva till en fånge, vilken Erzler kände. Detta kunde han tydligen göra utan risk med hänsyn till, att han blivit rehabiliterad. En tid senare for han från Moskva och förenade sig med sin familj i Polen, där han blev anvisad en våning av staten och kunde upptaga praktik som läkare.

Supprian menade, att denna historia hade viss principiell betydelse. Erzler var ju, som framhållits, polack och tillhörde allt så en kategori av fångar, som ryssarna allmänt frisläppt. Supprian underströk vidare, att den ryska inställningen numera torde vara, at man ville ha saken med utländska fångar avslutad, enär detta vid internationella förhandlingar ständigt framfördes som argument mot Sowjetunionen, och att saken på så sätt stode "ryssarna upp i halsen

Med hänsyn härtill tror Supprian att, om Wallenberg ännu levde, skulle ryssarna icke genera sig för att frigiva Wallenberg och avge en lämplig förklaring i anslutning härtill. Mot ett antagande att Wallenberg skulle finnas kvar i rysk fångenskap, talar det förhållandet, att ryssarna tydligen ville ha saken med de utländska fångarna avslutad.

På min uppmaning lämnade Supprian härefter en detaljerad redogörelse för sin fångenskap i Wladimir-fängelset:

Den 14 oktober 1948 överfördes Supprian i fångvagn på järnväg från Lefortovskajafängelset i Moskva till Wladimir, där han inträffade påföljande dag. Vid denna transport följdes Supprian och R e n s i n g h o f f åt. Vid ankomsten till Wladimir tidigt på morgonen den 15 oktober 1948 fördes Supprian och Rensinghoff till administrationsavdelningen, som låg i ett eget corpus. Omedelbart därefter fördes de till badet och fingo då lämna ifrån sig alla sina civila kläder. Efter att nakna ha passerat duschen, utrustades de med fängelsekläder. De insattes därefter i corpus 3, där Supprian

under sin tid i Wladimir huvudsakligen kom att vistas. Endast under sommaren 1950, då corpus 3 blev renoverat, var Supprian under ca. 5 månaders tid i corpus 1.

Till en början var Supprian och Rensinghoff ensamma i cell 51 i II. Stock i corpus 3 (Supprian tog nu fram sin anteckningsbok, där han detaljerat antecknad, vad han erinrat sig om fängelsetiden, och stödde sig i den fortsatta redogörelsen på dessa anteckningar). En tid senare kom till cellen en ungrare vid namn L a s z l o F i l l e r och två litauer, båda invalider (enbenta), vilka varit antisovjetiska partisaner. Den 27 december 1948 skildes Supprian från Rensinghoff, som stannade kvar i cell 51, medan Supprian kom till cell 23 i I. Stock i samma corpus. Supprian hade då blivit sjuk och kom att ligga i nämnda cell, där alla medfångarna lågo till sängs i olika sjukdomar. Att denna cell användes som sjukavdelning berodde troligen därpå, att sjukhuset var fullbelagt vid tillfället ifråga. Bland de sjuka medfångarna erinrar Supprian sig G e r h a r S t e l t z e r, P ö r t z g e n, O t t o H e s c h från Wien, en japansk diplomat vid namn T a k a h a s i och en rysk jude vid namn A g a t h o f f. Sammanlagt funnos 13 fångar i nämnda cell, men de andras namn kunde Supprian icke erinra sig.

Den 27 mars 1949 överfördes Supprian till cell 45 i II.Stock i corpus 3. Där fanns återigen Steltzer och Hesch och dessutom V o r w e r k, en korean och två japaner samt en man från Litauen. I nämnda cell satt Supprian till sommaren 1949, då han kom till en cell i I. Stock. Cellnumret hade Supprian glömt bort. Där förblev han under en månads tid och kom den 1 december 1949 tillbaka till cell 45. Supprian fick då andra medfångar, bl. a. kunde han erinra sig att Vorwerk och Hesch blivit skilda åt, och Supprian återsåg dem icke på länge. Ungefär vid denna tidpunkt hade i denna cell och de närliggande bäddar insatts ovanpå cellernas hörnsängar, så att 16 fångar kunde inrymmas där. Supprian var i nämnda cell till den 23 april 1950, då han tillsammans med sina medfångar överfördes till corpus 1, eftersom corpus 3 skulle renoveras genomgående.

Den 11 september 1950 återkom Supprian och medfångarna till cell 45, där han förblev till den 27 januari 1951, då han och W a l t e r S m i d flyttades till cell 46 i II. Stock. Endast Supprian och Smid sutto i denna cell till en början. Det tillkom senare förutnämnde polske läkaren Erzler och en georgier vid namn G o g i b e r i d s e. Den senare var en rysk emigrant, som under ca. 13 år levat i Paris och skulle ha gjort sig känd som en stor

motståndare till kommunismen. Han är född omkring 1900. Supprian känner Gogiberidse som en "seriös" människa.

Av von R e h e k a m p f f, som numera är bosatt i Darmstadt, har Supprian hört talas om, att Gogiberidse numera skulle vara frigiven. Förmodligen har v. Rehekampff fått denna uppgift i Finland, där han vistades en viss tid, sedan han blivit frigiven från rysk fångenskap. von Rehekampff lär i Finland ha träffat två finska medborgare, som tidigare varit fängslade i Wladimir. Dessa senare skulle tidigare ha tjänstgjort i "Geheimdienst" och torde ha blivit överlämnade till Ryssland av de finska myndigheterna kort efter andra världskrigets slut. Supprian kunde till en början icke erinra sig något av namnen på dessa finnar. Jag räknade då upp ett flertal finska namn, och då jag nämnde namnet B a s t a m o w, stannade Supprian bestämt för dett och förklarade, att så hette en av finnarna. Den andres namn kunde Supprian däremot icke komma på. Det bör nämnas, att jag i detta sammanhang även nämnde M a x i m o f f, men att Supprian icke reagerade för detta namn. Supprian framhöll, att han för sin del tyckte, det var mycket underligt, att finnarna släppts ut från rysk fångenskap, enär de sutto inne med många kunskaper, som de inhämtat under fängelsetiden De hade bl. a. befunnit sig i Workuta.

I cell 46 hade också von Rehekampff och von O e r t z e n vistats (von Oertzen är nu, enligt vad Supprian visste, bosatt i Bonn, men någon närmare adress kunde Supprian icke uppge). Supprian satt kvar i cellen sannolikt till den 1 december 1953, då han överfördes till cell 14 i bottenvåningen, där han vistades endast ca. en månad. I denna cell voro medfångarna general M o h n k e, amiral V o s, Gogiberidse, von Rehekampff, H a e r t e l, Günther M a r t i n s och en japan vid namn H i d e j i T s u r e t s u k a. Den sistnämnde lär den 1 december 1956 ha blivit frigiven och befinner sig nu i Tokio. Före frigivningen var han under tiden juni - december 1956 intagen i Ivanowo, ej långt från Wladimir.

Supprian blev därefter överförd till cell 75 i III. Stock i corpus 3, där han blev kvar till den 15 juni 1955, då han kom till cell 67, som också är belägen i III. Stock. Där blev han kvar till den 16 september 1955, då han flyttades till cell 7o i samma våningsplan. Där befann sig Supprian till frigivningen den 1o oktober 1955. Bland medfångarna från sistnämnda tid nämnde Supprian Mohnke, Haertel, von Rehekampff och Martins samt von Oertzen. Kort före frigivningen öppnades alla dörrar till cellerna, varigenom fångarna kunde gå omkring och träffa varandra inom det egna våningsplanet. Den 1o oktober 1955 anträddes hemresan, varvid de den 11 i samma månad befunno sig i

Moskva för att den 13 oktober 1955 inträffa i lägret i Friedland.

Betr. fängelsevistelsen i Wladimir uppgav Supprian, att det under en lång tid var mycket svårt att få någon förbindelse med fångarna i granncellerna. I många celler hade man på alla möjliga sätt försökt få sådana förbindelser, som i allmänhet misslyckades. Kommunikationerna cellerna emellan hade också försvårats därigenom, att administrationen av allt att döma haft särskilda informatörer utplacerade i de olika cellerna.

Supprian har aldrig befunnit sig i sjukhuset i Wladimir, trots att han vid flera tillfällen varit sjuk. Han känner till, att sjukhuset betraktas som mycket viktigt och vet om, att man där under flera år kunde isolera fångar. Supprian nämnde, att en Fürst D o l g o r u k o w satt där en längre tid. Denne man, som då var ca. 80 år gammal är förmodligen numera död. Supprian nämnde vidare, att en sovjetisk ställföreträdande minister vid namn A l e x i P e t r o w i t s c h K l e m e n t s c h u g suttit flera år i Wladimir, dit han troligen kommit år 1952. Supprian förmodade, att han numera var frigiven. Denne man var övertygad kommunist och är det troligen fortfarande. Supprian träffade Klementschug, då de en tid suttit tillsammans i cell 46. Därvid hade Klementschug talat om, att han suttit ca. ett år i corpus 2, strängt isolerad. Corpus 2 var nämligen icke blott sjukhus utan innehöll också isoleringsceller. Supprian hade bildat sig den uppfattningen, att alla ryska fångar i Wladimir efter domen isolerats i corpus 2. På liknande sätt hade Gogiberidse också varit isolerad i flera år. Först därefter fick han komma tillsammans med andra fångar. Detta skulle vara liksom en ynnest.

Om man utgår från det antagandet, att Wallenberg skulle ha befunnit sig i Wladimir, så förmodade Supprian, att han i så fall skulle ha varit insatt i corpus 2. Cellerna där innehålla blott två bäddar och tillhörande promenadgård är avgränsad från det övriga området. Supprian ansåg, att isoleringen i Wladimir är "kolossal". För detta ändamål har man också mycket personal anställd. Supprian menade, att man här kunde tala om en politisk isolator. Som exempel framförde Supprian dessutom, att, då en fånge besökte en läkare, en soldat alltid måste vara närvarande. Läkaren fick ej ensam samtala med den sjuke. Supprian hade varit med om, att det fanns två soldater, när han fördes till läkare - en gick före honom och den andre efter. Först på senare tid (efter våren 1955) inträdde bl. a. den föränd-

ringen, att en fånge besökte läkare med endast en soldat som följeslagare.

I isoleringsavdelningen var endast en fånge åt gången insatt i cellerna, trots att de voro utrustade med två bäddar.

Jag frågade Supprian, om han hört talas om en fånge vid namn H ö c h l i von A s c h. Till detta svarade Supprian, att så ej var fallet. Däremot har han hört talas om de L a t r y, men kunde icke närmare erinra sig, vad han hört om honom. Namnet S c h ö g g e l var obekant för Supprian.

I Wladimir funnos två fångar vid namn Müller. Den ene var Dr. S i e g f r i e d M ü l l e r, den andre en f.d. kommunistisk riksdagsman vid namn C u r t M ü l l e r. Betr. den senare varnad Supprian bestämt för att man skulle taga kontakt med honom i denna sak. Han har troligen fortfarande den ideologiska inställningen ~~betr.~~ för kommunismen.

Såvitt Supprian känner till, har Gogiberidse icke talat något om, att han suttit tillsammans med Wallenberg. Denne kände till namnet Wallenberg, då det talades om honom då och då i Wladimir, varigenom även Gogiberidse fått vetskap om honom.

På min anmodan gjorde Supprian en del skisser, dels över hela fängelseområdet i Wladimir och dels över corpus 3, vars indelning han ägde närmare kännedom om. Supprian reserverade sig emellertid för att numreringen icke i alla delar var riktig. Han framhöll vidare, att numreringen av cellerna ändrades i september 1950, vilket i någon mån förrycker minnesbilden rörande cellernas numrerring.

Hamburg den 5 april 1957

Lundström

(S. Lundström).

SL/Wi

Summary of discussion with Josip Terelya at his home in St. Catherines, Ontario Canada, on November 28, 1987 (written by M. W. Makinen) concerning the meeting of J. T. with Raoul Wallenberg in the Vladimir Prison, USSR.

Terelya ascribed his meeting with Raoul Wallenberg in the early 1970's on the second floor of the Korpus II building of the Vladimir Prison as due to a mistake of the guard on duty. This guard was in fact also taking bribes from Terelya through T.'s wife or the underground Ukrainian Catholic church. Terelya and his cellmate were taken out of their cell one evening for a routine visit to the toilet on that floor. Another tall man with white-graying hair and "3 finger widths" of baldness above the forehead was just coming out of the toilet to be returned to his cell. (Such direct sight and contact is unusual for political prisoners in Korpus II). The tall man had to pass by Terelya to reach his cell. Terelya addressed him first in Ukrainian; he stated that on principle he never spoke Russian unless absolutely necessary. Before the man went into his cell, he turned and asked Terelya whether he knew Hungarian. Terelya did not learn at that time who this individual was. Only in retrospect did he come to the conclusion that it was R.W. He asked the bribed guard who the prisoner was and received the response that he was a White Russian war criminal.

Terelya believes that R. W. is not imprisoned under his true name, and, just as the guard stated that the individual was a White Russian war criminal, Terelya suggested that this might be the "cover" description on his administration papers, etc., since the name of Wallenberg is too well known. When asked whether he knew or had heard the name of the individual, he suggested, but only in a very uncertain manner, the name "Golyuu" ("Голуо ", this is written only according to my transliteration of Terelya's pronunciation).

Terelya stated, when asked about his attempt to break into the cell of R.W., as stated in Guy's notes of October 22, 1987, that on one occassion he had to pass by R. W.'s cell either to or from the toilet on the second floor, and that the door was open with no one in the cell. He then purposely dropped this urinal-can in front of the knowing that

the guard would make him mop up the water. This gave him a longer chance to peek into the cell but he did not see anything unusual. Just ordinary prison cell furniture, bedding, etc. which was not much. Terelya stated that after this episode R.W. was transferred to cell 32 onto the other side of the floor and that Terelya was transferred to cell 30. In cell 32 R. W. was in deeper isolation because the neighboring cells were empty. Terelya stated that when he was transferred to 30, the cell did not have some usual prison furniture, in particular, the "tumbotchka" or table-cabinet. Terelya insisted on having the usual furniture — the guard brought the cabinet from cell 25 since this was now empty. Terelya stated that it was then on the back of the tumbotchka that he found the words "Sweden Raoul Wallenberg" and "Martina Miranda". He said that at the time of the initial meeting on the way to the toilet he could not ascertain from where this individual came. Because of the name Miranda, he presumed that the individual might have been Spanish even though the guard stated that he was a White Russian war criminal. Only afterwards did he realize that the individual must have been Raoul Wallenberg.

Terelya stated that what was unusual about the word Sweden on the backside of the tumbotchka was that it was not written in German and only looked like the word "Sweden". He did not seem to consider the word "Sverige".

Terelya had no knowledge of any cellmates of R.W. or of other prisons in which R.W. might have been incarcerated for longer periods of time.

I personally find all of this description plausible from direct experience, particularly dropping the urinal-can (which I myself at times did similarly to try to communicate with Dutch prisoners). Also, Terelya's description of Korpus II was complete. For instance, he pointed out from my own drawing of the floor plan which cells were without prison cell furniture and were used as interrogation rooms or officers' headquarters. He added several points, for instance, that the toilet on the third floor was moved from one end near the cell that I once occupied to the other end. What was particularly noteworthy was that he pointed out that on the first floor there was no cell

No. 5 but that this was instead the exit on the backside to the walking courts. This is also how I have consistantly drawn the floor plan to the first floor of Korpus II. It was clear that Terelya had been in Korpus II and had been both on the 3rd and 2nd floors as a prisoner. I was struck by how little the place had changed in 10 years.

Also, Terelya described to me quite accurately two other prisoners whom I had known. One was Anatolii Lyupinas, a Ukrainian, who as a result of a hunger strike in the Vladimir Prison in Korpus II during my imprisonment became paralyzed from the waist down. I only saw him at a distance occassionally since he had to be transported to the bath on a stretcher. Later, I got to know him better in the labor camp hospital just before ~~my~~ release. Terelya also described Dr. V. Horbovoj, a well known Ukrainian nationalist with whom he was, in fact, imprisoned together for a brief time. He knew that Horbovoj had passed on information to Jaroslav Stetsko, a former colleague in the Ukrainian government in exile through some Germans from labor camp and another foreigner. He did not realize that the other foreigner was myself. Horbovoj, it turns out, is a distant relative of Terelya's.

Of great interest to me and possibly of some importance is that Terelya described in detail his discussions with a well known prisoner Vasilii Vorobei whom I knew. Terelya was either in camp or in prison — I did not understand this point very well, with Vorobei. I knew Vorobei since he was in labor camp with me. He was a stateless prisoner of Polish origin. Terelya described him perfectly: a man of slight build, short, given to being very loquacious, boastful, considered by most prisoners to be somewhat "touched" by his lengthy imprisonment, but Terelya stated that he was always accurate and he never found any information of Vorobei's to be wrong. Vorobei also enjoyed an extensive network of prisoner acquaintances and had many sources of information.

Vorobei is apparently still alive and has been released finally from prison (I did not inquire where he presently lives in the USSR). Vorobei stated to Terelya that he was afraid that he would not ever be released because as a prisoner he gave information to

the KGB. Some of these individuals about whom he reported were apparently of some importance. Also, he claimed to have been — this he told to Terelya, the cellmate of R.W.'s chauffeur at the time of the chauffeur's death in 1947. This was another reason why he was afraid of not being released. Terelya did not know the name of this individual and did not recognize the name Vilmos Langfelder. As I had originally written to you some years ago, V. Vorobei is the prisoner, who upon learning in labor camp from me that my cellmate was Kruminsh stated, "He sat with all the foreigners, with Powers, with you, Marvin, and with the Swedish prisoner 'van den Berg'."

Of considerable interest in the conversation was Terelya's reaction to the sketch of R. W. provided through Leona Feldman and the Philadelphia forensic police section which depicted R. W. as he probably presently is and is based on earlier photographs of R. W. Terelya clearly identified with it and stated that there were many similarities to the individual in Korpus II on the second floor. In particular, he commented on the similarity of the large, broad forehead but added that the individual had some baldness (about 3 finger widths) and that his hair was gray-white. He added that he does not recollect much below the eyes, that is, the shape of the chin and mouth, but that the bridge of his nose was somewhat broader than in the drawing. He said that what was particularly striking about the individual was the very large cranium that extended back from the forehead — probably more striking than normally because of the very short, regulation prison haircut, and the sharpness and life visible in his eyes. Most prisoners have rather dull, lifeless eyes, in contrast.

Terelya also commented on the article by A. Kalinskii in "Novoye Russkoye Slovo" that appeared in 1985 and that I showed him. Terelya's main comments were that it is probably not correct since Kalinskii claims that R. W. died in February, 1985, but that the "Wallenberg problem" was still discussed with him upon his arrest in 1985 and that it is unlikely that the details of transfer from cell 23 to 17, as stated by Kalinskii, could be transmitted so accurately. Terelya commented that he had seen Lyalikov in Vladimir,

the Polish witness to the Katyn Forest massacre that Kalinskii describes in the article as R. W.'s last cellmate. He also pointed out that Mamilov died considerably earlier, described by Kalinskii as one of R. W.'s cellmates, and that this is another error in the article.

I learned more about my former cellmate Kruminsh from Terelya. Terelya said that Kruminsh had been in other prisons as an informant prior to being with Powers, but this I sincerely disbelieve. Terelya had no real knowledge of where Kruminski may have been and it seemed to me that Terelya was voicing only rumors gained through prison gossip. He did say that Kruminsh was released only in the mid-sixties although, when Kruminsh was with me, he was ostensibly then pardoned. I cannot judge the veracity of this statement. To me both possibilities are equally likely. He stated that he had learned of Kruminsh through other Ukrainian prisoners when he was first in prison in the sixties, and he seemed to state that he had met him in a labor camp. What was most interesting was that Terelya stated that he saw Kruminsh once in Kaliningrad when he made a trip to Latvia. Both the reason for the trip and the apparently chance meeting with Kruminsh are of interest. Terelya stated that he did not believe that the meeting was through coincidence, that Kruminsh was probably working for the KGB and musthave been assigned to follow him.

Terelya was in Latvia because they had been told (through some not well defined source) that the Swedish prime minister secretly took vacations on the Latvian Baltic coast in the summer. Through the Ukrainian church he had assembled documents attesting to the imprisonment of R.W. and that he was still alive. This apparently was gathered through former Ukrainian prisoners, guards, etc. Terelya and his Ukrainian church associates wanted to get this information to the Swedish prime minister. In the end Tereleya was not responsible for communicating these documents, but he believes that they fell into the hands of the KGB. The details are unclear.

Terelya stated that an article had been written in the Soviet satirical political

magazine "Ogonyok" about Powers in the early or mid-sixties in which Kruminsh was also described. Terelya was uncertain of the details and had not seen the article himself. This is the closest thing that I could elicit about anything written by or concerning Kruminsh. I showed Kruminsh's picture from Power's book to Terelya. He did not react much as to whether Kruminsh was recognizable. I must add that when Terelya showed me a picture of Dr. Horbovoj, I found myself looking more at the picture comparing mentally the changed features that I knew Dr. Horbovoj to have when I had seen him rather than exclaiming that I recognized the individual in the picture.

Anteckningar från en intervju med Josyp Terelya i St Catherines, Ontario, 22 december 1987

Den 22 december 1987 besökte jag tillsammans med Anders Åslund den ukrainske katoliken och nationalisten Josyp Terelya i hans nya hem i St Catherines, Ontario.

Intervjun fördes på ryska av Åslund, som fortlöpande tolkade åt mig. Nedan följer en renskrift av mina anteckningar som ett komplement till Åslunds redogörelse av den 24 december 1987. Dessa är främst avsedda att ge ett intryck av hur Terelya resonerade och kan kanske vara av värde för att bedöma trovärdigheten av hans vittnesmål. Då uppgifterna nedtecknades i stor hast från en simultanöversättning av Åslund måste jag reservera mig för eventuella missuppfattningar.

Terelya hoppade rakt in i berättelsen, utan någon inledning, med att hävda att Wallenberg i slutet av 1985 satt i cell 25 i 2dra special korpus av Vladimir-fängelset. Denna uppgift hade han från en hundraprocentigt tillförlitlig källa. Hans folk (de ukrainska katolikerna) hade suttit i nästan alla sovjetiska fängelser. I Vladimir-fängelset fanns inrikesministeriets högskola och två ukrainare avslutade just sin officersutbildning där, när han hade varit internerad i Vladimir. Normalt

tjänstgjorde officerarna sex månader vid en korpus varefter de förflyttades, men de visste aldrig vid vilken av de fyra korpus de skulle tjänstgöra nästa gång. Chef för hans korpus 1970 hade varit en kapten Fedotov som tillhörde KGB men bar inrikesministeriets uniform. Fängelsedirektör hade först varit Zolotov, därefter Zavjalkin och, från 1981 den då till överste befordrade Fedotov. Det hade stått klart att Fedotov tillhört KGB, då han redan som kapten kunde flytta fångar t o m mot sin överordnade Zavjalkins order.

Terelya hade 1969-70 suttit i isoleringscell 21, och han påstod att Wallenberg till april 1970 suttit i cell 25. Många påstod sig ha sett Wallenberg för att själva dra fördel härav, men Terelya var säker på sin sak, och påstod, att Wallenberg hade en mycket karaktäristisk huvudform och rätt lite hår kvar samt var kortväxt. Han sade sig ha stått ansikte mot ansikte med honom någon gång under de första tio dagarna av april 1970 när han delade cell men en Ogurtsov efter att i mars ha släppts från ett isoleringssttraff. Han visste inte då vem Wallenberg var och namnet betydde inget för honom.

En kväll hade han och Ogurtsov tagits ut sist för att tömma sina nattkärl i den toalett som låg i slutet av korridoren. Fångvaktaren, som eskorterade dem, hade slarvat och brutit mot gällande order och släppt ut dem innan han hunnit låsa in föregående fånge. Sålunda mötte han en okänd man (som Terelya hela tiden hänvisade till som Wallenberg) utanför femte cellen. Mannen sade ingenting men Terelya hade frågat honom på ukrainska vem han var och varifrån han kom. När han inte fick något svar hade han frågat på ryska när mannen passerade. Han såg sedan hur vakten öppnade cell 25 och släppte in mannen efter att först enligt instruktionerna

ha inspekterat cellen. Vakten mutades av de ukrainska katolikerna med 200 rubel i månaden för att hjälpa dem med att föra ut brev och ge dem uppgifter om andra ukrainska fångar, och vilka fångar som var KGB-informatörer.

Terelya hade redan förstått att det suttit en utlänning i cell 25 då han inte fått något svar när han knackat i väggen.

Vakten hade ropat att de inte fick stå längre i korridoren då det var dags för inspektion, men Terelya hade ropat efter mannen på ungerska :"Talar du ungerska"? Det verkade på honom som om mannen reagerat och funnit språket välbekant. Mannen hade spillt på golvet utanför celldörren och Terelya beordrades torka upp. Mannen hade när Terelya gjorde detta svarat honom att han förstod ryska. Terelya hde bett honom skriva en lapp och lägga under en träplatta på toaletten på ett ställe där fångarna brukade utbyta meddelanden. Mannen hade svarat att det var bra, han var ej ryss och hade suttit fängslad länge. Mer han inte sägas innan Terelya beordrats därifrån.

Några dagar senare hade Terelya genom ett hål i dörren kunnat se hur fången i cell 25 fördes över till cell 33 som låg mellan cell 32, som nyligen tömts, och en trappa. Cell 25 var nu tom och Terelya hade bett vakten att få ett litet bord i cellen då inget bord fanns i hans cell. När de fått bordet hade Ogursov genast lagt märke till att något var skrivet på undersidan med anilinpenna:

"Schweden Raoul Wallenberg adress
Miranda Martina"

Terelya hade skrivit av texten vars båda rader var skrivna av samma hand och då inte sade honom något. Han trodde det rörde sig om en spanjor då både Raoul och det andra namnet föreföll honom spanska.

1972 hade en ny rättegång inletts mot Terelya där det fastslogs att han var skizofren. Han fördes därefter till speciallägret i Smolensk där han mötte Jonas Bogdanas, f d officer i Wehrmacht, född i Tyskland av littauiska föräldrar som hade tagits till fånga vid slutet av kriget. Bogdanas hade 1947-49 suttit tillsammans med Wallenberg i Norilsk. Många hade hävdat att detta läger inte existerade. Det var dock ett specialläger för utlänningar som KGB ville utnyttja eller värva, främst vetenskapsmän. De som vägrade avrättades. 1949-50 hade, av ursprungligen 8000 fångar, bara några hundra återstått. I början av 1951 hade ett uppror ägt rum i Norilsk men redan i november 1950 hade man börjat föra över utlänningarna till andra fängelser så att i februari 1951 inga fanns kvar. När upproret kom återstod därför inga utlänningar i lägret.

Av Bogdanas hade Terelya lärt vem Wallenberg var och kände då igen det namn han sett på bordet 1970. Bogdanas hade varit tillsammans med Wallenberg till september 1949 men visste inte vart han förts därefter. De hade ätit tillsammans och Wallenberg hade talat god tyska. Wallenberg kunde ryska men vägrade tala ryska med fängelsepersonalen och var mycket bestämd i sitt motstånd att tala ryska med vakterna.

Enligt Bogdanas hade Wallenberg när han arresterades 1945 förklarat att han ej talade ryska och hade begärt tolk. Han hade besökt staben för den 30 armén den 12, 13 och 14 januari 1945 för att kräva åter sin bil som tagits av de sovjetiska soldaterna. Till slut hade han förts till en depå med ett antal bilar och erbjudits ta vilken han ville. Wallenberg hade då förklarat att han aldrig stulit någon bil och inte ville ta emot någon annan än sin egen bil. Han krävde att få träffa marskalk Malinovski. Wallenberg åtföljdes av sin chaufför Wilmos (Terelya kom inte ihåg hans efternamn) som fungerade som tolk. På kvällen den 14 eller morgonen den 15 arresterades Wallenberg och förhördes först av en överstelöjtnant Senitjev från Kiev och en major Ottenberg, svensk, 54 år som gått med i Röda Armén under revolutionen och var verksam i kontraspionaget. Wallenberg hade förklarat att han ej förstod ryska utan endast tyska.

En tjeckisk officer ur general Svobodas stab, som Terelya endast omtalade som Michail, hade då anlitats. Terelya önskade uppenbarligen skydda Michail, som fortfarande lever, och påstod att han skulle löpa stor fara om ryssarna fick reda på att han var med om förhören med Wallenberg. Michail, som var katolik, uppgavs bo i Sovjet, men för att skydda honom hade rykten spridits ut att han bodde i Ungern. Terelya uppgav att Michail till honom någon gång 1976 sagt att det var lönlöst att söka efter Wallenberg, vilket kan ge en ledtråd till var Michail åtminstone då var bosatt.

Michail hade vid ett tillfälle strax före arresteringen, troligen 14 januari, rått Wallenberg att strunta i bilen och inte mer uppsöka staben då det

bara skulle leda till svårigheter. Han uppgavs ha sett ett brev från Molotov med order att arrestera Wallenberg och varnat honom. (Ej klart om han varnat honom vid två tillfällen eller bara ett.) Wallenberg hade då försökt gå ut till korridoren där Wilmos väntade men ej släppts ut. Ottenberg uppgavs ha frågat Michail, efter hans samtal med Wallenberg, om han fått ut något av samtalet, och därefter påstått att Wallenberg ej var den han utgav sig för att vara, och att centrum var intresserade av honom.

Wallenberg, Wilmos och ytterligare tre utlänningar flögs från Budapest till Uzjgorod-fängelset där de hölls i tre veckor innan de fördes till Ljubjanka i Moskva.

Senitjov, som förhörde Wallenberg, uppgavs ha avlidit i en bilolycka 1979.

I Moskva anklagades Wallenberg officiellt för att vara spion och efter rättslig undersökning dömdes han i juli eller augusti 1946 vid Moskvas militärdomstol till 25 års fängelse .

Terelya träffade 1969 i ett läger i Morvinien på ett sjukhus i tredje zonen, 385/3, en gammal man, Vasilij Vorobej, polsk medborgare. Denne uppgav sig ha träffat Wilmos i transfereringslägret i Irkutsk 1947 och hävdade att Wilmos dött i hans armar samma år.

Terelya hade nyligen sett en artikel av Kalinskij publicerad den 31 oktober 1985 och hade förundrats mycket över denna: "konstigt - som att se pricken över i." Därmed menade han uppenbarligen att artikeln stämde misstänkt väl överens med uppgifter som KGB tidigare sökt sprida.

Enligt artikeln skulle Wallenberg i slutet av januari 1985 ha förts över från cell 34 på andra våningen (i Vladimir?) till cell 53 på tredje våningen. Då tredje och fjärde våningen var sjukhus eller användes som isoleringsceller betydde detta antingen att Wallenberg var sjuk eller att han hölls helt isolerad. Terelya hade själv 1972 suttit i 53 utan att vara sjuk och visste därför att denna också användes som isoleringscell. I artikeln förekom ett fel. Kalinskij påstod att Wallenberg suttit på första våningen men där satt bara kriminella ."Vårt folk har bara suttit där när fängelset varit överfullt." Det skrämmande med Kalinskijs artikel, ansåg Terelya, var att han ej kunde uppge var Wallenberg befunnit sig tidigare, vilket han borde ha kunnat om han hade de kontakter han uppgav sig ha, något som Terelya tvivlade på.

Efter att ånya ha arresterats den 8 februari 1985 dömdes Terelya den 19-20 augusti 1985. Vid förhören hade KGB sagt att de ej avsåg förhöra honom om Wallenberg-frågan, då de redan visste allt som Terelya kände till och inte ville dra upp det hela igen.

General Fedortjuk, chef för KGB i Ukraina, förhörde Terelya om Wallenberg i 7-8 minuter på hans datcha, dit Terelya hade förts någon gång under 1983.

Terelya tog därefter upp sin moster från Budapest, som uppgavs ha varit gift med en greve Siklos som dog i slutet av 1944. Mostern skulle ha haft ett fotoalbum med bilder av Wallenberg som dock Terelya aldrig sett.

Terelya uppgav sig ha erfarit, utan att uppge varifrån, att Olof Palme av sin mor ärvt ett tvåningshus i Riga som han ibland besökte. Huset sköttes av en gammal tjänare. Sommaren 1970 hade den av de ukrainska katolikerna mutade vakten skurit ut fotot av Wallenberg en face och i profil ur akten liksom kopian av hans fingeravtryck. Detta och annat material hade 1979 lämnats till "Palmes tjänare i Riga". Överlämnandet torde ha gjorts av sympatisörer till Terelya då han ej indikerade att själv ha deltagit. Han hade efteråt insett att det hela varit en provokation av KGB och beklagade att man därigenom förlorat unikt material, av vilket inga kopior fanns. Han hade vid den tiden ej vetat hur har skulle vända sig till svenska ambassaden eller konsulatet och hade inga kanaler till Sverige.

Fedortjuk hade vid förhör med Terelya (1977 eller 78?) frågat om Terelya hade några kopior. "Av vad" hade Terelya svarat. "Det vet ni mycket väl. Om ni fortsätter kan ni sluta som mannen med järnmasken." (Terelya föreföll ej veta vem mannen med järnmasken var och hade därför inte förstått svaret.) Terelya hade frågat varför KGB höll Wallenberg och ansåg sig ur deras sätt att tala om honom kunna dra slutsatsen att han fortfarande levde.

Vid ett förhör, vid vilket deltog åklagare Osmak från Lwow och en överstelöjtnant Korsun, hade Terelya påstått att Wallenberg då befann sig i cell 53 i korpus 3. KGB hade svarat: "Vad angår det dig." Korsun hade därefter varnat Terelya: "Josyp, varför tror du att judarna inte sysslar med denna fråga? Om du fortsätter kommer du inte ut. Du misstar dig, det var inte Wallenberg du såg." Av dessa kommentarer ansåg sig Terelya kunna hävda att förhörarna hade talat om Wallenberg som om han fortfarande levde.

Vid ett annat förhör 15 juli 1985 hade överste Michail Michailovitch Dziamko, chef för operativa avdelningen i transkarpatiska KGB, i närvaro av kapten Ivan Tsonines och en okänd hög officer från Kiev förklarat att man hade allt material som Terelya samlat in om Wallenberg och nu avslutat affären samt inte avsåg förhöra Terelya mera om denna. De hade dock ej uttryckligen förklarat att Wallenberg skulle vara död, utan påstod att Terelya misstagit sig och att det varit en annan person han sett i fängelset.

Efter sin frigivning 5 februari 1987 hade Terelya åkt hem. Vid ett möte med Michail hade denne föreslagit att han och Terelya skulle åka till Moskva och ge en presskonferens om vad de visste om Wallenberg. Terelya hade kontakt med en judinna i Moskva (som uppenbarligen hade kontakter med utländska journalister) och hade upgivit för henne att han kände en person som hade förhört Wallenberg, och som nu var på besök från Ungern. Vid detta tillfälle utbröt Iran-Contras-skandalen, och detta ansågs som ett lämpligt tillfälle att vålla en skandal i Sovjet "för att hjälpa Reagan". Judinnan hade kontakter med en amerikansk tjänsteman på USA:s ambassad men hade så småningom (på dennas inrådan?) avrått från tanken då "frågan inte var intressant för någon".

Terelya hade för en professor Seufer i Moskvas berättat om amerikanarnas ointresse och denne hade då förklarat att detta inte var sant och att ett misstag begåtts. Seufer hade ordnat kontakter med korrespondenten från Washington Post, Gary Lee och den spanska journalisten Pilar Bonet. Ingenting hade dock kommit ut av detta och han undrade vem som förbjudit dem att använda historien. Terelya hade också haft kontakter med den tyska ambassaden

och den katolska kyrkan. Av det bristande intresset för hans vittnesmål hade han dragit slutsatsen att både de utlänska korrespondenterna och ambassaderna var infiltrerade av KGB.

Bland andra vittnen nämnde Terelya Krumintj som suttit med Wallenberg i femte zonen i Morvinien 1961-63, en "skvallrare" Micha Mucha som suttit med Wallenberg på 50-talet och en skotte Jacob Scott. Han nämnde också en amerikan, Marvin Makinen, som suttit på Vladimir 1961-63. Dennes adress var 2049 Varden Lane, Flossmore, Illinois 60422, USA, tel 312-957 1484. Makinen var numera professor vid Department of Biochemistry and Molecular Biology, University of Chicago, 920 E 58th St, Chicago Illinois 60637, tel 312-702 1080.

Han åberopade också en littauer, Victoras Piatkus, en av grundarna av Helsingfors-gruppen, som suttit över 30 år i läger och nu var deporterad. Denne skulle ha mött Wallenberg i Vladimir-fängelset.

Terelya hade 1968 eller 1969 träffat en vanlig obildad tjuv, Ledzintsov, som placerats som angivare bland de politiska fångarna men avslöjat sig. Denne påstod sig ha träffat Wallenberg 1951.

Terelya hade första gången hört talas om Wallenberg 1968 eller 69 av Vorobej. Ställd inför motsägelsen att han när han såg namnet Raoul Wallenberg på undersidan av bordet 1970 och då inte visste vem det var förklarade han att det i Morvinien funnits 10.000 fångar, varav 400 politiska. Det var svårt att hålla reda på alla namn. Först när han träffade Bogdanas 1972 på ett läger för mentalsjuka hade han kommit ihåg Vorobejs berättelse från 1968.

Terelya var övertygad om att det var Wallenberg som han träffat 1970. Själv var han 172 cm och Wallenberg ahde varit ca 6 cm längre (tidigare hade han talat om Wallenberg som kortvuxen). Han beskrev klädseln som avvek från andra fångars och påpekade att Wallenberg fått särskild mat för sjuka av betydligt högre kvalitet än de andras.

Wallenberg skulle sedan 1961 hållas helt isolerad men då och då föras till Ljubjanka för förhör.

Terelya såg ett samband mellan Kalinskijs, enligt honom delvis KGB-inspirerade artikel 1985, och hans egen arrestering.

Själv var han övertygad att det också förelåg ett samband mellan hans frigivning och frigivningen av den för mordförsöket på påven misstänkte bulgaren Antonov. Ett formellt utbyte kunde KGB ej acceptera, då det vore att erkänna Antonovs och Sovjets skuld, men Terelya påstod att en uppgörelse nåtts, enligt vilken Antonov och Terelya skulle släppas. Samtidigt skulle Sovjet tillåta att nya katolska präster skulle få utbildas i Polen för att verka i Sovjet, och att vissa fördelar skulle ges åt den polska kyrkan. Samtidigt hade man gjort klart att den ukrainska katolska kyrkan aldrig skulle tillåtas i Sovjet.

Johan Lilliehöök

/ic

P.M. Tham, kg, Pol 1
88-05-17
7, Sk. 75U88-05-18
t. Amb. i Moskva

Washington, DC
1987-12-24

Kanslirådet Vollrath Tham
Pol 1
Utrikesdepartementet

358/001
INKOMMIT
P 2 Eu I

Samtal med Josyp Terelya om Raoul Wallenberg
(2 bilagor)

1. Den 22 december besökte Johan Lilliehöök och undertecknad på instruktion från departementet den ukrainske katoliken och nationalisten Josyp Michailovitj Terelya (född 1943-10-27) i hans nya hem i St. Catherine's i Ontario, Canada. Terelya lämnade Sovjetunionen lagligt tillsammans med sin hustru och tre små barn den 18 september 1987. Vårt samtal varade i 4½ timmar, varunder Terelya insisterade på att bjuda på lunch. Samtalet fördes på ryska och jag ställde frågorna och tolkade åt Johan Lilliehöök, som förde noggrannare anteckningar. Detta är en preliminär rapport, som jag samtidigt sänder till Johan för eventuella justeringar. Denna nedteckning är strukturerad kronologiskt efter händelser i Wallenbergs liv, vilka Terelya vittnade om. Avsikten är att vaska fram vad som kan vara av vikt och jämföra med vad Terelya tidigare uppgivit. En del vilda eller oklara idéer är bortsorterade. Johan avser skriva en redogörelse som närmare följer samtalets gång.

Terelya var vänlig och verkade angelägen att berätta. Inledningsvis lät vi honom tala rätt fritt, varefter vi successivt ifrågasatte olika uppgifter, vilket Terelya accepterade. Han framstod som en from odalman och autodidakt. Hans ryska var uppblandad med religiösa vändningar och fängelseslang, men alls inga svordomar. Han har suttit fängslad huvuddelen av sitt vuxna liv, 1962-76, 1977-81, 1982-83 och 8 februari 1985 - 5 februari 1987, i läger, fängelser och mentalsjukhus. Oaktat att han dömts till sluten mental vård såsom schizofren, förefaller han normal, och domen motiverades väl av politiska och inte av medicinska skäl. Terelya uppgav sig ha rymt 9 gånger. Han framstår som en bona fide dissident och en stark personlighet. Han har förvånansvärt många upplysningar att erbjuda, men

långtifrån allt är sant och en del är uppenbara fantasier. Det verkar som om han någon gång hört någonting, sedan tänkt på det och omtolkat det till oigenkännlighet. Ett flertal uppgifter som han tidigare givit motsade han nu. Somliga uppgifter förändrades under förhöret - särskilt datum. Han synes omtolka, lägga till och fylla igen hål utan att han själv förstår det. Han ursäktade sig flera gånger. Somt hade han hört för så länge sedan, att han inte längre kom ihåg exakt, och han hade inte haft någon möjlighet att anteckna. Han behövde anlita en anteckningsbok, som han uppenbarligen skrivit nyligen, för att kontrollera flera uppgifter, främst hur namn stavades, så hans minnesbild kan inte ha varit vidare god. Annat hade han hört men inte fäst något avseende vid förr än senare. Han försvarade sig med att Wallenberg-frågan engagerat honom först 1976. Vid ett tillfälle konstaterade han att när man sitter länge i isoleringscell, tänker man och plötsligt får man klart för sig hur det måste vara. Därtill har han förklarligt nog ett väl utvecklat konspiratoriskt tänkande. Terelya påminner snarast om gamla tiders sagoberättare som inte tycks förstå vad som är verklighet eller myt i hans skröna. Ingenting han säger kan tas ad notam, men han kan mycket väl ge ledtrådar och anvisa andra vittnen. Hans yviga berättelse är svår att utvärdera. Terelya verkar inte ha någon känsla alls för siffor, vilka han ständigt överdriver, och han uppger datum med större säkerhet än han är mäktig. Hans namnminne synes dock gott. Terelya hoppade fram och tillbaks i sin berättelse. Vi behövde ständigt be om specificeringar i tid och rum. Många trådar hann vi inte utveckla. Mot slutet sade Terelya att han var uttröttad, vilket är lätt att förstå, och förklarade att han led av hjärtfel och ett antal andra åkommor och egentligen skulle ha besökt sjukhus samma dag, men uppskjutit det för att han ville tala med oss. En kanadensisk-ukrainsk advokat, Ben W. Doliszny, satt med vid matsalsbordet på Terelyas önskan under samtalets första hälft men interfererade inte på något sätt. Terelya har blivit en stor hjälte bland de katolska (unitaristiska) exilukrainarna, och advokaten var nog där för att skydda honom, men våra frågor intresserade honom föga. Vi behövde upprepa flera gånger, att ingenting av vad Terelya berättade för oss skulle komma ut. Terelya är dessvärre ett lätt offer för vem som helst som vill misskreditera honom.

3. Terelya upprepade uppgifterna från sitt brev till svenska Wallenberg-kommitteen av 9 juli 1984 om sin moster i Budapest och utvecklade berättelsen om Wallenbergs arrest på grundval av den sovjetiska officer som omnämns i samma brev som bevittnat Wallenbergs arrest. Terelya berättade att officeren hette Michail, var katolik och tjeckisk officer i general Swobodas armé. Terelya vägrade att uppge hans efternamn, då han ville skydda Michail, men successivt lyckades vi dra ut fler uppgifter. Michail var nu pensionerad och 72 år gammal. Han levde i sovjetiska Transkarpaterna.

Upprinnelsen till bråket mellan Wallenberg och de sovjetiska trupperna hade varit att 30:e sovjetiska armén beslagtagit Wallenbergs bil och Wallenberg krävde att få exakt samma bil åter. Terelya nämnde inte Brezjnev alls denna gång, och vi frågade inte om honom. Wallenberg hade besökt den 30:e arméns stab i Budapest 12, 13 och 14 januari 1945. Först sade Terelya att det var för förhör, sedan rättade han sig till samtal med hänvsning till bilaffären. Wallenberg skulle ha krävt att få tala med marskalk Malinovskij för att få sin bil åter. Han skulle ha arresterats antingen om kvällen 14 januari eller om morgonen 15 januari tillsammans med sin chaufför och ungerske tolk Wilmos (Langfelder;Terelya kom inte ihåg hans efternamn). De första två personer som förhört Wallenberg var major Ottenberg och överlöjtnant Senitjev. Ottenberg var svensk till nationaliteten, men hade emigrerat till Ryssland för att ansluta sig till Röda armén under inbördeskriget. Han var 54 år 1945 och chef för kontraspionageavdelningen inom 30:e armén. Terelya presenterade det som ett stort avslöjande att Wallenberg först intervjuats av en svensk officer. Senitjev var 23-24 år då och kom från Kiev. Han hade dött 1979 i en bilolycka vilken Terelya betecknade som mystisk. Dessa sovjetiska officerare hade varit alltför grova få ur mycket ur Wallenberg. Därför hade de bett om hjälp från Swobodas armé, varvid Michail, som var kultiverad och talade utmärkt tyska kom in i bilden. (Av allt att döma skedde detta 14 januari.) Strax innan hade Michail av en händelse fått syn på ett brev från Molotov i staben med order om att arrestera Wallenberg, så i ett obevakat ögonblick hade han sagt åt Wallenberg att han inte skulle komma till staben för att bråka om sin bil längre utan ge sig iväg, då ett långt värre öde väntade honom, men det varredan för sent. Efter Michails samtal hade Ottenberg sagt honom, att

Wallenberg inte var den han gav sig ut för att vara (sovjetiska för att antyda att någon är spion).

Någon gång under 1987 hade Terelya lyckats övertala Michail att åka till Moskva så att de kunde hålla en presskonferens om Wallenberg. Terelya hade först talat med en judinna som hade kontakt med amerikanska ambassaden som inte velat bistå, sedan med en judisk professor i genetik Seufer, som satt honom i kontakt med Gary Lee vid Washington Post. Terelya (och Michail?) hade träffat Gary Lee och Pilar Bonet vid El Pais, men det verkade som om ingenting kommit ut av mötet. (Ambassaden i Moskva känner ju bägge journalisterna väl och borde kunna följa upp denna tråd och möjligen identifiera och kontakta Michail). Någon presskonferens hade inte ordnats, och Terleya var ledsen för det, då de tagit sådana personliga risker. Han misstänkte en KGB-komplott.

3. Den person som först inpräntat Wallenberg i Terelyas minne var Jonas Bogdanas. Terelya hade träffat Bogdanas i Sytjevkas speciella mentalsjukhus under ungefär ett år. Terelya hade suttit där från 8 december 1972 till 11 september 1975. Bogdanas var född i Tyskland av litauiska föräldrar som emigrerat från Litauen till Tyskland. Han hade tjänstgjort i Wehrmacht och arresterats kring krigslutet. Terelya gissade att han var född omkring 1915 - två-tre år yngre än Wallenberg. Bogdanas hade givit Terelya en mycket detaljerad berättelse om Wallenberg, men Terelya beklagade att han inte riktigt kom ihåg alltihop. Bogdanas hade kommit till koncentrationslägret i Norilsk i december 1947. Detta läger var uteslutande för utlänningar, främst vetenskapsmän och andra framstående personer som ryssarna hoppades kunna göra spioner av. De som vägrade att samarbeta sköts. Terelya gav en tidsmässigt helt förvirade bild av Norilsk-upproret, som vi inte lyckades reda ut. Han förlade det slutligen till augusti 1951 och hävdade, på vårt påstående, att det var Vorkuta-upproret som ägde rum 1953. Samtidigt påstod han att lägret utrymdes från november 1950 till februari 1951 och att alla utlänningar fördes till slutna fängelser, vilket innebar att de skulle a evakuerats före upproret. Bogdanas skulle ha uppgivit att Wallenberg kommit till Norilsk redan kring månadsskiftet maj/juni 1947. De hade varit tillsammans till någon gång augusti-november 1949 (Terelya mindes inte exaktare), då Wallenberg förflyttats (Bogdanas hade inte vetat vart).

Enligt Terelya, var detta den enda gång Wallenberg suttit i läger. Därmed bortfaller uppgiften från Terelyas brev av 9 juli 1984, att Wallenberg och Bogdanas skulle ha förflyttats samtidigt 1953 till ett särskilt mentalsjukhus i Kazan. Vad Terelya kunde erinra sig av Bogdanas berättelse om Wallenberg var ungefär följande.

Den 17 januari hade Wallenberg, Wilmos och tre andra utlänningar flugits från Budapest till Uzjgorod, där de suttit i stadens fängelse i cirka tre veckor. Därefter hade Wallenberg och Wilmos tagits till Ljubljanka (möjligen byggde detta även på Michails uppgifter; vi påpekade ej att detta strider mot Rchters version). Under 1945 och 1946 företogs rättsundersökning mot Wallenberg och Wilmos, varvid de befann sig i Moskva. I juli eller augusti 1946 dömdes de tillsammans av Moskvas militärdomstol till 25 år var (Terelya vågade inte säga om det var fängelse eller läger som domen sade, när vi återvände till ämnet sade han att domen föll i augusti-november 1946). Efter domen hade de förflyttats upprepade gånger. Terelyas minnesbild var vag. De hade varit i Lefortovo-fängelset och i Butyrka-fängelset i Moskva korta tider, kanske en månad i vardera. Wallenberg skulle ha varit i Lefortovo i början av 1947. Sedan hade de förts österut, varefter Terelyas minnesbild baseras på nästa vitten, Vasilij Vorobej. På vårt påpekande att vi aldrig tidigare hört någon uppgift om att Wallenberg skulle ha dömts, reagerade Terelya med ett förvånat jaså och betygade att så var fallet.

Bogdanas och Wallenberg skulle ha blivit goda vänner. Bogdanas skulle ha hävdat att Wallenberg skulle ha talat god ryska men ha vägrat att tala ryska med sovjetisk fångvårdsersonal.

4. Terelya mötte polacken **Vasilij Vorobej** 1969 i Mordvinien i 3:e zonen, i sjukhuset vid lägret 385/3. I sitt brev av 9 juli 1984 nämner Terelya att Vorobej mött Wilmos någonstans 1947. Nu hade historien utvecklats till att Wilmos dött i Vorobejs armar i Irkutsks transfereringsfängelse sommaren 1947. Wallenberg hade varit där också, ty Wallenberg och Wilmos hade hållits tillsammans efter domen, men Terelya sade inte att Vorobej träffat Wallenberg. Efter att ha lämnat Moskva i början av 1947 hade de först österut via två transfereringsfängelser, Terelya mindes inte vilka Bogdanas

sagt honom. Terelya hade nu kommit på att Gromykos besked om Wallenbergs död 1954 (vi påpekade att det var 1957) säkert hänförde sig till Wilmos död. Då vi tillade att Gromyko uppgett att Wallenberg dött i Ljubljanka, insisterade Terelya att bägge varit i Irkutsk vid denna tidpunkt. Vorobej hade varit gammal redan när Terelya mötte honom, och han fanns nog fortfarande i Sovjetunionen om han var i livet. Terelya hade inte stött på honom senare. Terelya hävdade, att detta var första gången han hört talas om Wallenberg, men att han inte tänkt mycket på det då, eftersom han inte visste vem Wallenberg var, utan först efteråt successivt dragit sig till minnes vad Vorobej sagt. Att notera är att Terelya i sitt brev 9 juli 1984, förmodar att Wilmos lever och Wallenberg är död. Han kallade Vorobej "zek" där. "Zek" är fängelseslang för fånge (förkortning av zakljutjonnyj).

5. År 1969 mötte Terelya även ryssen **Ledintsov** i Mordvinien. (Terelya sade först 1968 eller 1969, men gjorde sedan klart att han hört från Ledintsov om Wallenberg efter att ha lyssnat till Vorobejs berättelse. Ledintsov sade sig ha mött Wallenberg 1951 i Lilla Sverdlovskfängelset (Malaja Sverdlovskaja tiurma), som var ett undersökningsfängelse. Ledintsov var en simpel tjuv som fått 12 år för stöld men satts bland politiska fångar för att fungera som tjallare (stukatj). Han var dock omöjlig i den funktionen, då han utan vidare berättade att han utsetts till tjallare. Han hade bara två års skolutbildning och var knappast läskunnig. Därför fann Terelya honom desto mer trovärdig, då han visste att Raoul Wallenberg var svensk diplomat och förste legationssekreterare i Budapest samt kunde ge en god beskrivning av hur Wallenberg såg ut. Terelya kunde inte ge några fler uppgifter om Ledintsov. Terelya hade inte fäst något avseende vid Ledintsovs information förr än långt senare.

6. Den stora nyhet som Terelya hade att berätta var att **han själv sett Wallenberg i Vladimirfängelset omkring 10 april 1970**. Terelya satt då på andra våningen i spetskorpus nr. 2 i Vladimirfängelset. Från 1969 till mars 1970 satt Terelya i isoleringscell nr 21, men från april 1970 flyttades han över till cell nr 30, som han delade med dissidenten **Igor Ogurtsov**. Terelyas ritning över andra våningen bifogas. Cellerna 18-21, 25, 28 och 29 var normalt isoleringsceller. I cell nr 25 satt en ensam man som förmodades vara utlänning. Han besvarade inte knackningssignaler på brukligt vis som

om han inte förstod hur han skulle göra. En kväll när fångarna i tur och ordning gick till toaletten i ändan av korridoren för att tömma sina nattkärl begick vakten på våningen ett fel. Han släppte ut Terelya och Ogurtsov, innan utlänningen återvänt till sitt rum pga att han låg efter i tidsschemat. Terelya mötte utlänningen utanför cell nr 35. Den fångvaktare som ensam vaktade våningen var en västukrainare som mutats aav de ukrainska katolikerna, så Terelya vågade vara rätt djärv. Han frågade utlänningen vem har var först på ukrainska, sedan på ryska, utan att utlänningen reagerade. Slutligen frågade Terelya utlänningen på ungerska om han talade ungerska, varvid utlänningen vände sig om med ett igenkännande leende och svarat på ryska: "Ja ponimaju po-russki" (Jag förstår ryska). Strax därefter i april 1970 flyttades utlänningen från cell nr 25 till cell nr 33, samtidigt cell nr 32 tömdes på sina två fångar. Genom att det fanns en trappa på andra sidan om cell nr 33 och cell nr 32 var tom, kunde ingen ha knackningskontakt med mannen i cell nr 33. Efter att utlänningen flyttat från cell nr 25, bad Terelya den av dem mutade vakten att ge honom och Ogurtsov det nattduksbord som fanns i utlänningens cell, då nattduksbord saknades i deras cell. På bordet fanns två inskrifter, bägge skrivna med anilinpenna och samma handskrift. Först stod det någonting i stil med Schweden på något västligt språk (med latinska bokstäver; Terelya var svävande), Raoul Wallenberg och en adress, sedan stod det Miranda Martina och en adress. Terelya och Ogurtsov hade skrivit av inskriften, men sedermera förlorat den. Ogurtsov hade kunnat litet tyska, så han hade förstått mer av inskriften än Terelya, men de hade dragit slutsatsen av namnen att det rörde sig om en spanjor. På vår fråga förnekade Terelya att Ogurtsov skulle ha haft några mer kontakter med Wallenberg eller att de skulle ha haft någon knackningskontakt. Han trodde att Ogurtsov fått tillstånd att lämna Sovjet, men ännu inte gjort det. Terelya var svävande om Ogurtsov och ansåg inte att han satt inne med några intressanta informationer om Wallenberg. Terelya beskrev Wallenberg då som en man med hög panna och sådan huvudform som Wallenberg hade, litet hår på huvudet alltjämt men grånad. Terelya innehade en teckning av en konstnär och antropolog i Washington på hur Wallenberg borde ha åldrats, vilken Terelya hävdade överensstämde ytterligt väl med den man han sett. Utlänningen hade inte varit klädd i vanliga fängelsekläder utan hade haft en skjorta som såg ut att vara av utländskt ursprung. Han fick hela tiden sjukmat, vilket

innebar att han fick mer och bättre mat än övriga fångar, men det behövde inte betyda att han var sjuk. Sjukmaten inkluderade vitt bröd, medan andra fick svart bröd. Vid utspisning genom dörrens matlucka skrek vakten "svart bröd" eller "vitt bröd", så var och en kunde notera vem som fick sjukmat. Fångvaktarna visste inte vem utlänningen var, utan trodde att han var en krigsförbrytare. Bara det högre fängelsebefälet var insatta.

7. Den gamle litauiske nationalisten **Viktoras Piatkus** hade mött Wallenberg 1973/74, när de möttes på en transport mellan Ljubljanka och Vladimirfängelset. Piatkus hade tillbringat mer än 30 år i fängelse och läger. Han hade enligt Terelya givit en perfekt beskrivning av Wallenberg. Terelya visste inte var han fanns nu men förmodade att han satt inne. Piatkus hade singerat en protest mot Molotov/Rippentrop-pakten för några år sedan. Vi hann inte med att fråga var och när Terelya fått informationen från Piatkus.

8. Terelya återkom flera gånger till **KGB:are** som förhört honom om Wallenberg. Terelya hade grundat Wallenbergskommittén 1976. Åren 1977 och 1978 (då han satt inne) hade KGB-folk frågat Terelya vad han visste om Wallenberg. Den mutade ukrainske fångvaktaren i Vladimirfängelset hade sommaren 1970 (sic! skulle det vara 1979?) stulit foton och fingeravtryck från Wallenbergs akt i Vladimirfängelset. Genom litauiska nationalister hade de ukrainska katolikerna fått höra att president (sic, vanligt sovjetiskt misstag) Palme ägde ett trevåningshus i Riga, vilket han besökte emellanåt och där han stadigvarande hade en tjänare (sic). Ukrainarna hade överlämnat sin akt till denne tjänare, men Terelya misstänkte nu att de blivit lurade av KGB, en misstanke som stärktes då vi berättade att Palme inte kunde äga något hus i Riga eller ha en tjänare där och förvisso inte besökte det. Terelya beklagade att de blivit lurade och därtill inte tagit någon kopia. Det var svårt för dem, ty utländska ambassader var nästan omöjliga att nå (pga KGB). År 1981 påstod sig Terelya ha blivit tagen till general **Vitalij Fedortjuk**, dåvarande ordföranden i ukrainska KGB, på hans datja för 7-8 minuters förhör. (Fedortjuk efterträdde Andropov som ordförande i KGB och degraderades sedan till inrikesminister.) Fedortjuk skulle ha sagt åt Terelya att inte syssla med saken (Wallenberg) och frågade om de hade kopia utan att göra klart av vad. Terelya förstod att

det gällde den Wallenbergsakt som de lämnat till Palmes förmodade tjänare. Fedortjuk undrade varför Terelya sysslade med Wallenberg. Terelyas poäng var att såväl Fedortjuk som alla andra KGB-officerare talade om Wallenberg som om han fortfarande levde. De sade åt Terelya att inte ägna sig åt ärendet, men sade inte att Wallenberg var död, vilket stärkte Terelya i hans tro att Wallenberg levde.

Senaste gången Terelya arresterats hade varit 8 februari 1985. Den 12 februari hade förhören om Wallenberg börjat. Förhören hade inledningsvis främst utförts av åklagaren (prokuror) Osmak från Lvov och överstelöjtnant Korsun, en biträdanden avdelningschef inom KGB i Transkarpaterna. Senare hade förhören tagits över av överste Michail Michailovitj Dziamko, chef för operativa avdelningen, och kapten Ivan Tsonines, chef för undersökningsavdelningen (vi hann ej notera inom vilka KGB-distrikt). Både Transkarpaternas och Lvovs KGB-distrikt var inblandade i förhören av Terelya. Den 15 juli 1985 hade de långa förhören om Wallenberg plötsligt förklarats avslutade, och KGB-arna hade sagt Terelya att han inte skulle bli dömd för vad han gjort i Wallenbergsärendet, han dömdes senare 19-20 augusti för andra politiska brott. Vi frågade om den KGB-officer som hotat Terelya 1985 med att låsa in Terelya med Wallenberg (PM Julin 1986-03-06). Terelya sade, att det var en KGB-officer som förhört honom tillsammans med nämnda Dziamko och Tsonines. Han hade vägrat att uppge namn, grad eller ställning men föreföll vara hög och från Kiev i åldern 52-53 år. Det fanns ingenting som tydde på att han haft kontakt med Wallenberg och hans ord borde uppfattas som ett rent hot. Eftersom temat för dessa förhör var Wallenberg, måste ju en viss information om Wallenberg förutsättas. En av KGB-officerarna hade en gång frågat Terelya, varför han trodde att judarna inte gjorde någonting för att få Wallenberg fri. De hade ju så stora resurser och möjligheter att genomdriva det mesta. Terelya fann detta argument slående.

9. Den sista upplysningen om Wallenberg som Terelya hade att bjuda var att denne hade flyttats från cell nr 34 på andra våningen i spetskorpus nr 2 i Vladimirfängelset till cell nr 53 på tredje våningen i samma byggnad i slutet av januari 1985 (se Terelyas plan av tredje våningen i bilaga 2). Terelya hade själv suttit i cell nr 53 1972 utan att vara sjuk. Cellerna

52-54 användes ibland som isoleringsceller. Terelya misstänkte därför att Wallenberg flyttats dit för att han skulle bli totalt isolerad från omvärlden. Terelya hade av allt att döma fått denna upplysning av den mutade ukrainske fångvaktaren, men han svävade litet på målet. I förhören med KGB-arna senare under 1985 påstod han sig ha sagt att han visste ju att Wallenberg satt i nämnda cell nr 53.

10. Terelya gav en rad informationer om Vladimirfängelset, som han bevistat upprepade gånger. Det har fyra olika korpus. Nr 1 är relativt nytt och byggdes under Chrusjtjov. De politiska fångarna hålls på andra våningen i spetskorpus nr 2. På första våningen sitter bara vanliga kriminella straffångar, utom när antalet samvetsfångar svällt extraordinärt, så att en del måst hållas där också. Tredje våningen är sjukhus och fjärde våningen är sjukhuskontor. Terelyas ritningar av andra och tredje våningarna har bifogats. Han har likaså angivit var de andra tre fängelsebyggnaderna ligger. När Terelya först kom till Vladimir-fängelset (1969?) hette direktören Zolotov. En kapten Fedotov basade då över spetskorpus nr 2. Han var då den högste befattningshavaren som visste vem Wallenberg var. Trots att Fedotov bar inrikesministeriets uniform var det klart att han var KGB-are, ty han kunde sätta sig över Zolotovs order om var fångar skulle placeras. Zolotov avsattes snart och biträdande direktören Zavjalkin, som nu är general, blev direktör efter honom. Fedotov stannade kvar och avancerade till major omkring 1979 och blev direktör för fängelset och överste omkring 1981, vilket han fortfarande är. Vid Vladimirfängelset finns det även en högskola för inrikesministeriets folk. Två ukrainare hade gått igenom denna högskola och hade mutats av de ukrainska katolikerna. En av dessa hade sedermera stannat vid Vladimirfängelset och varit där alltsedan tiden kring 1970. Han arbetar där alltjämt och mottar en månatlig muta om 200 rubel (= en genomsnittlig sovjetisk månadslön) jämte presenter. I gengäld ser han till att ukrainska nationalister får så god behandling som möjligt och hjälper dem med brevväxling med omvärlden etc. Terelya föreföll hysa varma känslor för deras vaktman. En fångvaktare tjänstgjorde ett halvt år i taget vid ett korpus och han visste aldrig i vilket korpus han skulle tjänstgöra härnäst. Fångarna flyttades emellanåt mellan olika celler. Själv hade Terelya suttit i cellerna nr 21, 30, 36 och 53 (och sannolikt ytterligare några). Om vi uppfattade honom rätt, var det en rätt

liten grupp om cirka 30 personer som brukade befolka den andra våningen från och till. Bland människor som suttit där runt 1970 nämnde han Moroz, Daniel (från Daniel-Sinjavskij-rättegången) och Pauers. Han kan förvisso namnge åtskilliga andra och ge mer detaljer om dem, men tiden tillät ej detta.

11. Någon gång på 1950-talet hade en tjallare **Michail Mucha** suttit i samma cell som Wallenberg. Mucha brukade placeras tillsammans med utlänningar. Amerikanen Marvin W. Makinen hade suttit i sovjetiskt fängelse 1961-63 (Vladimirfängelset?) och delat cell med Mucha (möjligen också med Vorobej?). Makinen hade besökt Terelya i Canada. Terelya gav oss hans adress (hem): 2049 Vardon Lane, Flossmoor, Illinois 60422, tel. (312) 957 1484. Terelya rekommenderade oss att tala med Makinen, om vi inte redan gjort det. Terelya nämnde en rad andra namn, vilka inte föreföll relaterade till Wallenbergsärendet.

12. Terelya visade oss en kopia av en artikel ur den ryska emigranttidningen "Novoje russkoje slovo" (1985-10-13) som ges ut i New York. Artikeln hade skrivits av den välkände Avraham Kalinskij och dess överskrift var "Raoul Wallenbergs död". Om departementet inte ha den, bör artikeln otvivelaktigt införskaffats. (Vi hade inte tid att läsa den där.) Terelya var mycket upprörd över artikeln och hävdade att den var "programmerad" - en eufemism för beställd av KGB. Han hävdade att de fakta som återgavs i artikeln var riktiga ända till påståendet om Wallenbergs död, och Kalinskij påstod felaktigt att Wallenberg suttit på första våningen i spetskorpus nr 2 i Vladimirfängelset. Terelya förstod inte hur Kalinskij kunde sitta inne med så mycket information om saker som man måste vara i Sovjetunionen för att ta reda på. Terelya såg ett klart samband med sin egen arrest strax efter att Wallenberg placerats i ännu totalare isolering i slutet av januari 1985, samt Kalinskijs besked om att Wallenberg dött strax efter att KGB-arna släppt alla anklagelser mot Terelya förknippade med Wallenberg.

13. Slutligen frågade vi Terelya hur han trodde att Wallenbergs väg genom Gulag hade gestaltat sig. Hans svar var i korthet att Walleberg varit i Moskva (främst Ljubljanka och något vid Lefortovo och Butyrka från början

av februari 1945 till början av 1947. Därefter hade han forslats sannolikt via två fängelser till Irkutsk på sommaren 1947. Sedan hade han varit i Norilsk-lägret från maj/juni 1947 till början av 1949. Därefter visste Terelya inte var Wallenberg varit, men från omkring 1955 hade han varit i Vladimir-fängelset med avbrott för besök vid Ljubljanka för enstaka förhör. Genom att Vladimir låg så nära Moskva, var det bekvämt att hålla Wallenberg där. Från 1961 hade Wallenberg suttit ensam i isoleringscell, men Terelya drev tesen att människan konserveras väl i fängelse och kan leva länge.

14. Som anledning till att han och hans familj fått resa till Väst uppger Terelya något fantasifullt en uppgörelse mellan Sovjetunionen och Vatikanen om indirekt utbyte mellan honom och Antonov (den misstänkte påvemördaren). Det är lätt att se att detta är en man, vars moraliska styrka säkert gör honom farlig i Sovjetunionen, men vars svårigheter att fixera fakta gör honom ett lätt offer i väst. Terelya berättade, att Raoul Wallenbergs bror hade besökt honom. När vi satt där kom ett julkort från president Reagan.

Sammanfattning och slutsatser

Terelyas framställning innehåller så många uppenbara motsägelser, felaktigheter och ändringar av vad han tidigare framfört, att man omöjligen kan ta någonting ad notam. Nästan alla uppgifter han tidigare lämnat har reviderats väsentligt. Hans vittnesmål bör snarast ses som en källa till ledtrådar. Han har ett politiskt intresse av att utnyttja Wallenbergaffären för att öka sitt eget status, men trots allt förefaller det som om han bona fide vill hjälpa oss. Vad Terelya själv ville framhäva var hans eget möte med Wallenberg i april 1970, att Wallenberg levt i januari 1985 och Michails historia.

- Uppgifterna från den tjeckiske officeren Michail bör kunna kontrolleras med Gary Lee och Pilar Bonet. Terelyas historia verkar något handfastare på denna punkt än i övrigt.
- Kan uppgifterna om en svensk major Ottenberg kontrolleras på något sätt i Sverige?
- Jonas Bogdanas berättelse kan väl knappast undersökas och Terlyas version har ändrats så mycket att det är svårt att fästa någon större

tilltro till den. Uppgiften om att Wallenberg skulla ha kommit till Kazan är borta.

- Terelyas sent påkomna minnen från vad Vorobej och Ledintsov sagt honom synes inte vara värda någon tilltro och kan väl inte utredas vidare.

- Terelyas nya påstående att han själv sett Wallenberg låter inte trovärdigt även om han nu säger att han är 100 procent säker att han sett Wallenberg.

- Terelyas nya uppgift om Wallenbergs förflyttning inom Vladimirfängelset i slutet av januari 1985 saknar ordentliga källangivelser, varför det är svårt att tro på den.

- Ogurtsov ges en föga prominent roll av Terelya, men om han visar sig i väst bör han ju höras.

- Litauern Viktoras Piatkus borde kunna identifieras och spåras men knappast kontaktas.

- Amerikanen Marvin Makinen bör höras.

- Attacken på Kalinskij för att gå KGB:s ärenden är värd att notera och Kalinskijs artikel kan vara av intresse.

- Terelyas uppgifter om Vladimirfängelset kan möjligen vara till hjälp vid utvärdering av andra uppgifter.

- Terelya skulle kunna ange en rad andra namn på män som suttit på andra väningen i spetskorpus nr 2 i Vladimirfängelset och systematiska förhör med sådana som hamnat i väst skulle kanske kunna leda till att ett antal mystiska uppgifter kan elimineras.

- KGB:s roll tillhör det mest intressanta i Terelyas berättelse. KGB-officerarna kan inte ha varit omedvetna om att de talade om Wallenberg som om han levde. Detta tyder snarast på att de ville sätta denna idé i Terelyas skalle. Av Terelyas uppgiftslämnare anger han att inte mindre än tre, Vorobej, Ledintsov och Mucha var kända för samarbete med KGB. Vidare är det svårt att tänka sig att en ukrainsk fångvaktare i Vladimirfängelset oupptäckt kan verka för de ukrainska nationalisterna i minst 17 år, varför det sannolikaste är att han arbetar för KGB. Då han framstår som uppgiftslämnare i fråga om Wallenbergs förflyttning i januari 1985 förefaller den informationen särskilt tvivelaktig. Om Terelya verkligen träffade Fedortjuk i saken, måste det ses som ett sätt att banka in i Terelya att Wallenberg lever. Att KGB försöker uppamma antisemitiska känslor hos normalt antisemitiska ukrainska nationalister är bara vad man

kan förvänta sig. KGB-arna måste ha haft en klar föreställning om hur Terelya skulle agera i väst. Vare sig Wallenberg lever eller ej, kan Terelyas förvirrade och ständigt växlande uppgifter inte annat än gynna KGB:s intressen.

- Vi får nog höra mer av Terelya, innan han sannolikt berövas sin trovärdighet. Han verkar i stånd att komma upp med helt nya historier och själv tro på dem.

Anders Åslund

PS Enligt New York Times 1957-12-26 har Viktoras Petkus benådats och släppts i år. D.S.

Vlaamse Vereniging van Spoorwegpensioenen Nr. 2
Dienst Dienstjaren SOMVERSLANGEN

Plan Legger 1

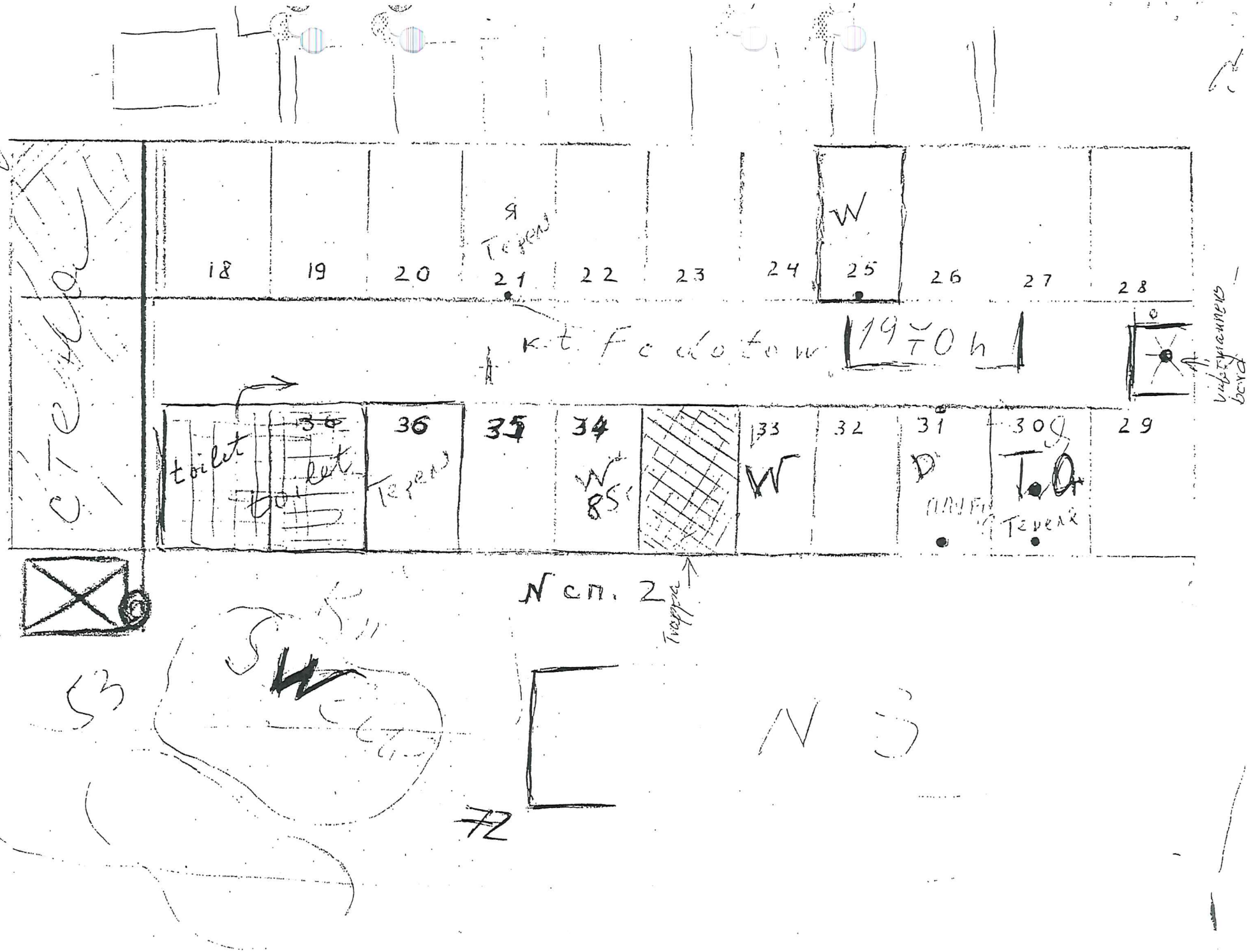

Bilaga 2
P2 E

Vladimirfängelset

Spetskorpus nr. 2, 3:e våningen, sjukhusceller

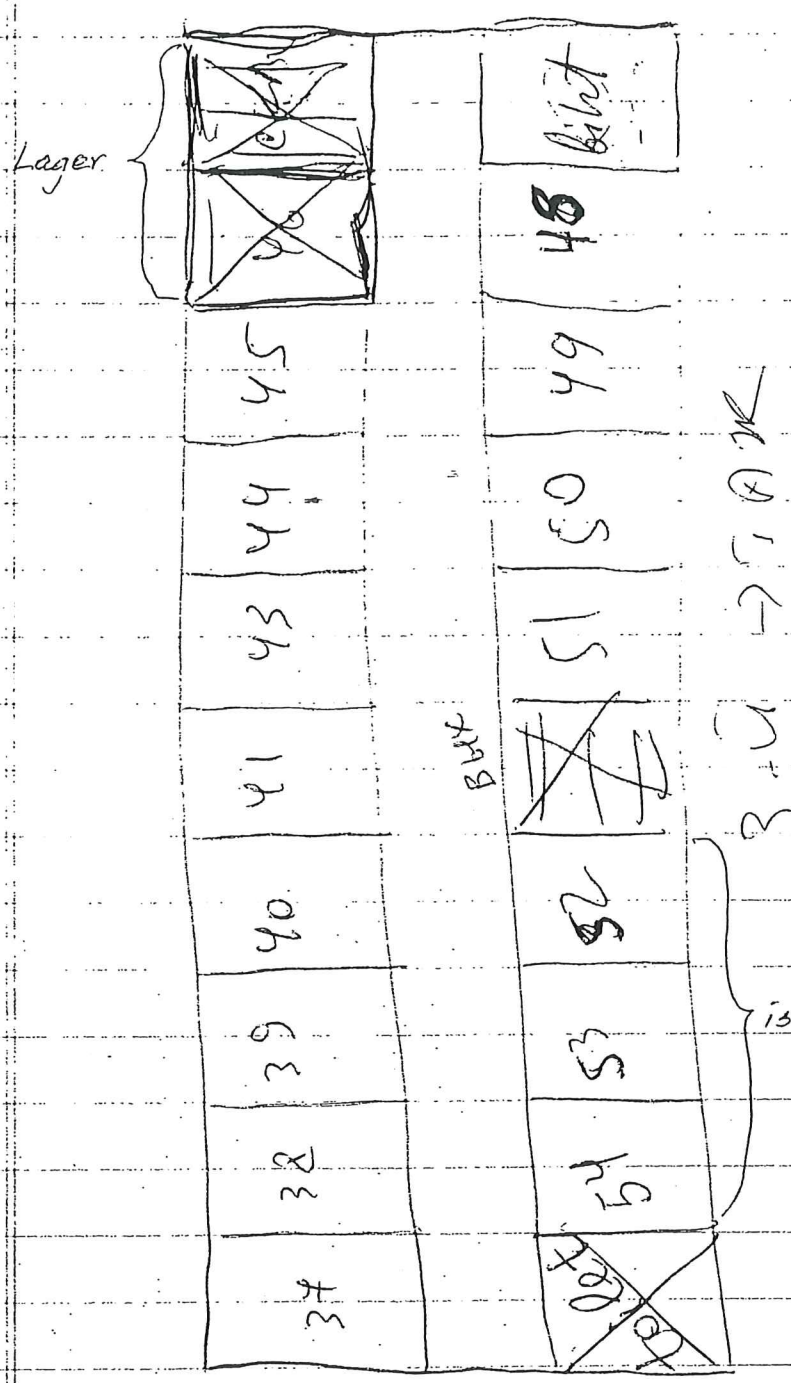

KUNGL.
SVENSKA BESKICKNINGEN

Strängt förtroligt.

P. M.

angående samtal med Karl Turyn angående Schöggel.

Kort före kurirens avgång har jag återkommit från ett samtal med dr Karl Turyn, till vilken Franz Hawlik hänvisat mig. Jag nedtecknar här de viktigaste punkterna i Turyns meddelanden. Utförligare rapport sammanställes senare.

Turyn hade suttit i Wladimir januari till oktober 1953, därefter i Butirskaja till slutet av mars 1954 och därpå åter i Wladimir till oktober 1955.

I mars 1953 intogs han på sjukhuset i Wladimir (Corpus II) och låg i rum 21. Där kom han genom knackningar i kontakt med patienten i rummet bredvid, som meddelade, att han hette Tomsen och hade tillhört svenska legationen i Budapest. Tomsen hade vidare talat om, att han var svårt sjuk. Vidare kontakt omöjliggjordes genom att ryssarna upptäkte signalerandet och flyttade Turyn tillbaka till Corpus III.

Turyn har senare under fångenskapen berättat om denna upplevelse för sina medfångar och sannolikt även för kamraterna i cell 63, dit Turyn kom i mars 1954 och Schöggel (vilken Turyn kallar Scheggl) i maj samma år.

Turyn bekräftade i allt väsentligt Hawliks uppfattning om Schöggel som lögnare och cellspion.

Turyn hade suttit i samma cell som Sannitzer sommaren 1955. Den senare hade talat mycket om Schöggel men aldrig, att Schöggel skulle berättat om en sjuk svensk diplomat.

Turyn gjorde ett synnerligen vederhäftigt intryck.

Wien den 30 oktober 1956.

Erik Braunerhielm

(Erik Braunerhielm)

612

KUNGL.
NATIONALBIBLIOTEKET

P.M.

angående samtal den 24 februari 1957 med Eugen Török.

Eugen T ö r ö k, född den 5.4.1920, statslös. Bosatt Wien I, Rudolfsplatz 1/4/33. Anställd hos Firma Hochmayer, Wien. V., Rampersdorferstrasse.

Török gjorde ett utomordentligt vederhäftigt och pålitligt intryck och visade sig besitta ett anmärkningsvärt gott minne.

Török häktades i Österrike den 28 april 1953 och satt i Baden, Lemberg och Kiev till början av december 1953, då han kom till Krasnaja Press-fängelset i Moskva. Den 23 december 1953 kom han till Vladimir och satt där till den 21 september 1956, då han i och för frigivning överfördes till den s.k. Paulus-villan i Bokowa. Han anlände till Österrike den 23 december 1956.

Då jag inledningsvis till Török ställde den sedvanliga frågan, om han under sin fångenskap hört något om svenskar, omtalade han att han den 5 november 1955 kom till cell 63 i Corpus III i Vladimir och där sammanträffade med bl.a. schweizaren Emil Brugger och fransmannen Lucien Gouazé, medlem av franska 2:ième Bureau. Någon av dessa två skulle hava berättat någon om Wallenberg, men Török kunde icke minnas vad. Berättelsen skulle hava hänfört sig till år 1951 och möjligen hade den gått ut på att Wallenberg skulle finnas i Workuta. Med bestämdhet erinrade sig Török, att Gouazé sagt sig i Budapest mot krigets slut hava sammanträffat såväl med Wallenberg som med en holländsk diplomat, som också arbetat för judarna. Då jag nämnde namnet Van de Wals, svarade Török, att holländarens namn i varje fall började med dubbel W.

Såvitt jag har mig bekant, har Gouazé aldrig varit i Workuta utan endast i Moskva och i Vladimir.

Török hade suttit med georgiern Simon Goguberidse (märk

stavningen), i cell 63 i Vladimir från den 5 november 1955 till den 21 september 1956. Goguberidse hade om sig själv berättat, att han härstammade från en förmögen och framstående familj i Tiflis. Han var från början socialdemokrat och hade som officer i de fria styrkorna i Georgien under revolutionen kämpat mot bolschevikerna. Han flydde från Ryssland och kom troligen 1928 till Paris, där han studerade juridik men aldrig avlade någon examen. Han kom i kontakt med ryska emigrantkretsar och var nära vän till Georgiens förre ministerpresident Jordani. Troligen år 1941 hade emigranterna uppdragit åt honom att tillsammans med en annan georgisk emigrant, Pataridse, vilken Török även träffade i Vladimir, återvända till Georgien för att där starta en motståndsrörelse. Goguberidses verksamhet ledde, troligen i slutet av 1942, till utbrottet av ett stort uppror, som emellertid nedslogs. Pataridse infångades med vapen i hand. Goguberidse själv lyckades hålla sig undan men hade begått misstaget att besöka sin moder i Tiflis och kunde därigenom spåras. Han häktades i början av år 1943. Även modern häktades och avled efter tio års fångenskap. Egendomligt nog blev Goguberidse aldrig dömd utan hölls därefter fänglsad utan formell dom.

Goguberidse synes hava suttit i fängelse i Tiflis i ett par år och överfördes därefter till Lubljanka. Förmodligen år 1950 kom han till Vladimir. I vilka celler han där till att börja med satt, visste icke Török, men han hade sig bekant, att den för beskickningen kände dr. Ernst K r e n n e r (719 B.26.10.55) sammanträffat med honom på ett tidigt stadium. I cell 75 hade Goguberidse emellertid suttit tillsammans med R e h e k a m p f f, generalen Monkhe, en Berlin-journalist Müller och en tysk vid namn von Stritski. I juni 1955 i samband med att översta våningen i Vladimir utrymdes för att emottaga den tysk--österrikiska polisgruppen från Alexandrovsk hade Goguberidse överförts till cell 68. Den 27 september 1955 kom han till cell 63 samtidigt som Török överfördes till cell 64. I sistnämnda cell träffade Török för första gången Pataridse. Den 5 november 1955 överfördes Török och Pataridse till cell 63 och kommo då tillsammans med Goguberidse.

I mitten på september 1956 anlände till Vladimir en OSO-kommission från Moskva i syfte att undersöka, vilka fångar som

skulle kunna frigivas. Kommissionen befattade sig icke med de utländska fångarna, vilket ledde till hungerstrejker och andra demonstrationer. De ryska fångarna fördes emellertid den ena efter den andra inför kommissionen och, därest de frigåvos, återkommo de aldrig till cellen utan fångvaktaren avhämtade deras tillhörigheter. Goguberidse kom emellertid tillbaka från förhöret likblek av vrede och omtalade, att han ställt till med ett våldsamt uppträde, skällt ut kommissionen grundligt och kastat dem allsköns tillmälen i ansiktet. Till allas överraskning blev Goguberidse ändock några dagar senare - den 21 september - frigiven. Török trodde, att han återvänt till Tiflis.

Goguberidse var en av de finaste och bästa människor Török någonsin träffat och absolut pålitlig. Török kunde emellertid icke erinra sig, att Goguberidse någonsin berättat om Wallenberg eller sagt, att han vistats på sjukhuset i Vladimir.

I cell 63 sutto bl.a. M u l l e samt de av denne omnämnda Igor M e r m e l s t e i n, Karl L a u b e och Hans S p i e s s. Horst-Teodor Mulle hade under fängelsevistelsen uppträtt mycket anständigt och lämnat prov på god kamratanda. Han vore emellertid enligt Török möjligen något fantasifull.

I samma cell fanns även finnen Vladimir Bastamov (märk stavningen), vilken själv vid flera tillfällen legat på sjukhuset i Vladimir. Han hade frigivits i juli 1956 och som sin hemadress uppgivit Rahapajn Kutu 3, Helsingfors. Innan Török kom till cell 63, hade där tillsammans med Goguberidse suttit en synnerligen pålitlig finne vid namn Maximoff, vilken frigavs den 20 oktober 1955.

Även den ovannämnde Brugger hade träffat Goguberidse.

Török omtalade på min fråga, att han aldrig träffat Frank Olmody Posh under fångenskapen men däremot omedelbart efter kriget i Bad Ischl, då båda arbetade för CIC. Posh vore en utpräglad skojare, som saknade samvete och ideologi och gjorde vad som helst för pengar. Huruvida det vore tänkbart, att Posh ginge ryssarnas ärenden, ville Török icke uttala sig om. Posh hade emellertid frigivits ur fångenskapen tillsammans med ungraren Ladislaus Pap, vilken för närvarande befinner sig i Tyskland på inbjudan av generalen Biddenbrock. Pap kunde på goda grunder misstänkas att tillsammans med sin väninna Erna Hausner, vilken också återkommit från fångenskapen och numera är nakendansös

på"Moulin Rouge" i Wien, arbetade som rysk agent.

För det intresse det må hava, följer nedan namnen på de medfångar, som Török hade under vistelsen i Vladimir.

Från december 1953, karantäncellen nr. 20:

Armin Rentmeister, häktad i Wien, troligen kommunistagent.

Franz Pötsch.

En månad senare cell 18:

Generalen Karl Spalke,

general Hansen, överstelöjtnant Dietrich von Oertzen, Hansens adjutant.

Schulgin, rysk emigrant och journalist Ukrainas sista parlamentsledamot under tsartiden,

Vladimir Bastamov,

Dr.Ernst Krenner,

" Siegfried Müller, tysk, Abwehr,

Alexander Haidu, ungrare,

Michael Livanos, grekisk kommunist,

Ladislaus Pap,

Mii, japan,

Från den 27 september 1955; cell 64:

Leon Pataridse,

Tomaschevsky, rysk emigrant från Kina,

Inagaki, japan, tagen i Korea,

Massami Okamota, japansk industriman, tagen i Mandshuriet.

Narimatsu, japan, " " "

generalen Go-Jau-Lin, stabschef vid en nationalist-kinesisk armé i Mandshuriet,

Reginald Arthur Hubbard, kanadensare,

Jakob Höchli, schweizare.

Från den 5 november 1955, cell 63:

Lucien Gouazé, Emil Brugger, Goguberidse, Pataridze, Tadeus Bukowsky, polsk,

Bedir Kimirkaya, turk, tagen vid besök hos systern i Azerbadjan januari 1949 eller 1950, nu i Potma.

Vladimir Usbenski, statslös, född i Kina, kom vid två års ålder till en familj i Belgien, överlöpte under kriget till tyskarna och 1942 till ryssarna. Kvar i Vladimir.

forts.

I februari 1956 tillkommo Igor Mermelstein, Karl Laube, Hans Spiess, Horst-Theodor Mulle, Vladimir Bastamov, samt Jacques Rossi, alias François Heymann, född och uppvuxen i Frankrike, kom tidigt till Polen och som kommunist 1937 till Ryssland, där han tog sig namnet Rossi men häktades samma år, satt bl.a. i Narilsk, är nu frigiven och lär bo i Samarkand, men lär hava vänt sig till franska ambassaden i Moskva med begäran om hjälp för repatriering.

Senare tillkom från Novotjerkassk
Leo Dörre, statslös, bodde i Wien.
Med Goguberidse i cell 63 satt före Törköks ditkomst finnen Maximoff, schweizaren Jakob Höchli och skojaren "Earl of Wymouth". Alla frigivna den 20 oktober 1955.

Wien den 25 februari 1957.

Erik Braunerhielm

(Erik Braunerhielm).

Avskrift.

Syke, den 16.7.1955.

An die
Schwedische Gesandtschaft
in B o n n .

Erlaube mir als Russlandheimkehrer auf Wunsch und Bitte des in Russland sich befindlichen Schwedischen Diplomaten Herrn Tomsen, der bei der Schwedischen Gesandtschaft in Ungarn (Budapest) war und 1945 von den Russen verhaftet wurde sie davon in Kenntnis zu setzen.

Herr Tomsen befand sich im März 1953 in Gefängnis in Wladimir im Krankenhaus, wo ich mit ihm gesprochen habe und Herr Tomsen mich bat, im Falle einer früheren Entlassung Sie davon zu benachrichtigen. Herrn Tomsen wurde eine gerichtliche Strafe von 25 Jahren Gefängnis auferlegt und zwar wegen angeblicher Spionage.

Sollten Sie diesbezüglich auch Fragen haben, bin ich gerne bereit noch weitere Angaben zu machen. Ich finde es für meine Pflicht meinen Leidenskameraden ihre Wünsche zu erfüllen. Die Anschrift dieses Gefängnises ist 5110/49.

Ergebenst zeichne ich
Hochachtungsvoll

undert. Adam Uibel
Syke, Herrlichkeit 31 b
b.Bremen

Bil. 3 till Besk:ens i Wien skr.nr 628/55.

Strängt förtrolig.

P.M.

över samtal med Gustav Vogt den 21 september 1955.

Gustav Vogt, ingenjör, Wien VII, Auerspergstrasse 17/6. Vogt var före fångenskapen anställd i österrikiska tobaksmonopolet och han har där återfått sin plats. Jag erhöll Vogts adress genom statspolisen.

Vogt erbjöds att gå i rysk spionagetjänst 1945 genom en österrikare, som var rysk agent. Vogt stod tydligen i någon beroendeställning till denne österrikare och vågade icke vägra arbeta för ryssarna, ehuru han saboterade de uppdrag han fick. Ryska vederbörande kom snart underfund härmed och han arresterades den 21 april 1945. Vogt förvarades först i provisorisk arrest på två olika ställen i Wien och fördes därefter till fängelset i Poysdorf, där han vistades till den 13 maj 1945. Efter en transport på åtta dagar genom Tjeckoslovakien kom han till fängelset Selçani nära Prag, varefter han genom Ungern fördes till Lemberg. I Lemberg fördes Vogt, som led av allehanda sjukdomar till ett fängelsesjukhus, där han vistades från den 17 augusti 1945 till den 20 januari 1946. Från Lemberg fördes Vogt via Charkov och Gorkij till Wladimir, där han inträffade den 20 mars 1946 och vistades till den 12 februari 1955.

I Lemberg dömdes Vogt administrativt till 10 års fängelse för spionage.

Vid diskussion om i vilka celler Vogt suttit meddela de denne, att numreringen på cellerna i Wladimir ändrades juni juli 1948 och på så sätt, att cellnumren ökades med ett d.v.s. att cell nr 46 blev nr 47, nr 47 blev nr 48 etc. (härnedan angives numret på cellen med det riktiga numret och "nya" numret står inom parentes).

Först sattes Vogt in i cell nr 71 (72) på nordsidan i corpus 3 med utsikt mot en begravningsplats. I cell nr 71 (7 vistades Vogt från den 25 mars 1946 till den 4 februari 1947,

varefter han fördes till cell nr 24 (25) på sydsidan (med utsikt mot promenadplatsen), där han vistades till den 28 mars 1947. Därefter fördes han till sjukcellen nr 46, corpus 2, där han vistades till den 12 maj 1947. Härefter återfördes Vogt till corpus 3, cell nr 2 (3), där han satt till juni 1948, då han fördes till cell nr 22 (23) i första våningen. Där vistades han till den 29 november 1948, då han fördes till cell nr 54, som vid detta tillfälle begagnades som sjukcell. Den 8 januari 1949 flyttades Vogt till cell nr 8, där han förblev till den 1 januari 1949, då han flyttades till cell nr 7, vilken vid detta tillfälle var sjukcell. Vid denna tidpunkt fick Vogt ett nervsammanbrott och satt därefter i en ensamcell, nr 48, från den 16 juli till den 12 oktober, varefter han återfördes till cell nr 7, där han kvarblev till den 2 december, då han insjuknade i lunginflammation och fördes till cell nr 6, varifrån han den 20 januari 1950 flyttades till cell nr 26. I mars 1950 flyttades Vogt åter till cell nr 7, där han kvarblev till den 12 april 1950, då han flyttades till cell nr 53 i corpus 1, där han kvarblev till den 12 september 1950. Under vistelsen i corpus 1 renoverades corpus 3 och Vogt återfördes dit den 2 december 1953 och insattes i cell nr 23. I mars 1954 flyttades Vogt till cell nr 44, där han satt till hemtransporten. Samtliga celler utom nr 71 (72), som Vogt här ovan nämnt, vette mot sydsidan.

Tillfrågad om han i Wladimir hade hört talas om eller sammanträffat med skandinaver, svarade Vogt, att han endast i andra hand hört talas om, att en svensk diplomat från Budapest befunnit sig i rysk fångenskap. Vogt hade hört det av det tyska legationsrådet och chefen för pressavdelningen vid tyska ambassaden i Moskva under åren 1940-41 Gotthold Starke. Vogt hade suttit tillsammans med Starke i cell nr 44 och kunde om honom berätta följande.

Starke arresterades den 22 juli 1945 i Mühlhausen (Sachsen) och vistades i Moskvafängelserna Lefortofskaja, Butirki och en kort tid i Lubljanka intill 1948, då han fördes till Wladimir. Han hade "endast" dömts till 10 års fängelse. Starke hade i juni 1953 erhållit besked av ryska vederbörande, att han skulle repatrieras i förtid och den 17 juni 1953 fördes Starke med en transport från Wladimir till Tapiau i närheten av Königsberg. Framkommen till Tapiau hejdades emellertid Starke jämte cirka 125 andra medfångar och återfördes av okänd anledning till Wladimir, dit han ankom den 17 februari

1954 och insattes i cell nr 44 i corpus 3. Vogt visste, att Starkes straff skulle vara avtjänat den 22 juli 1955 och Vogt förmodade, att Starke när som helst kommer att inträffa i Tysk land, där hans fru är bosatt (Frau Renate Starke, München, Grosshadern, Aurikelstrasse 23).

Starke hade hört talas om den i Budapest försvunne svenske diplomaten och dennes chaufför av en man vid namn Tomson. Tomsons nationalitet kände Vogt icke till, men han ville minnas, att Starke sagt, att han var ungrare och att Tomson egentligen icke vore hans riktiga namn. Detta kunde Vogt icke erinra sig och han kände heller icke till anledningen till att Tomson hade ett täcknamn. Vogt ville minnas, att Tomson även hade något med svenska Budapest-beskickningen eller Röda Korse i Budapest att göra. Med Tomson hade Starke sammanträffat vid repatrieringsresan i juni 1953 och Tomson hade då förts vidare västerut från Tapiau. Starke visste om Tomson, att denne har ett hotell i Köln mittemot järnvägsstationen och att han är gift med en engelska. Om den svenske diplomaten hade Starke en dast hört av Tomson. Däremot hade Starke själv hört talas om den svenske diplomatens chaufför i Wladimir. Chauffören skulle sålunda ha suttit i en tvåmanscell tillsammans med en ung tysk i corpus 2 i Wladimir "någon gång under 1952 - 53 eller 1954". Den unge tysken, vars namn Vogt icke kunde erinra sig, hade sedermera repatrierats till Tyskland. Vogt ansåg, att Starke säkert skulle erinra sig namnet på den unge tysken.

(Jag vill minnas från dossiererna och litteraturen i ärendet, att det figurerat en Tomson, varför jag får tillåta mig föreslå, att handlingarna studeras innan det uppdrages åt Bonn-beskickningen att kontakta Tomson).

Vogt gjorde ett seriöst intryck och som framgår av ovanstående berättelse, har han ett enastående minne för siffror. Vogt ansåg, att Starke för oss skulle vara ett synnerligen värdefullt vittne och han tror, att Starke när som helst skulle kunna dyka upp i Tyskland, då han sannolikt komme att repatrieras före de övriga hemvändande tyska fångarna i Ryssland, då hans strafftid utgått.

Wien den 21 september 1955.

P.S. Vogt har idag självmant underrättat mig om, att han nu erinrat sig, att Tomsons riktiga namn är Grossman.

Gunnar Lundgren